

8 2 4

T Z 8 9

PARTICIPATIE VAN VROUWEN
IN DRINKWATERPROJEKTEN IN TANZANIA

LIBRARY
INTERNATIONAL REFERENCE CENTRE
FOR COMMUNITY WATER SUPPLY AND
SANITATION (IRC)

Lin Tjeng

april 1989

Weg en Waterbouwkunde

L.U. Wageningen

824-TZ-5271

5271
824 TZ 89

Samenvatting

Deze scriptie geeft een beeld van de problemen die men in drinkwaterprojecten in Tanzania kan tegenkomen als men naar verbetering van de positie van vrouwen op het platteland streeft.

Door analyse van de ongelijke machtsverhoudingen op het gebied van de economie, politiek en 'gender'-ideologie is een zes-tal probleemvelden te onderscheiden:

1. de slechte economische situatie in Tanzania sinds eind jaren '70.
2. de 'control-oriented' aanpak van de donorhulp in de planning en uitvoering van activiteiten in de rurale watersektor.
3. de problemen op het gebied van planning, organisatie en beleid in de Tanzaniaanse rurale watersektor.
4. de patriarchale ideologie bij zowel donoren als Tanzaniaanse autoriteiten, die participatie van vrouwen belemmert.
5. de belemmeringen voor participatie van vrouwen op lokaal nivo, voortkomend uit de patriarchale ideologie en slechte economische situatie in Tanzania.
6. de vraag of vrouwen wel willen participeren in drinkwaterprojecten.

LIBRARY, INTERNATIONAL REFERENCE
CENTRE FOR COMMUNITY WATER SUPPLY
AND SANITATION (ICWSS)
P.O. Box 9000, 2500 AD The Hague
Tel. (070) 814911 ext. 141/142

ISBN: 5271
LO: 824 TZ 89

08 MEI 89 19579		
West		

Wageningen, 29-04-1989

Hartelijk dank voor het gebruik van de bibliotheek.
Hierbij zend ik U een exemplaar van mijn scriptie.

Vriendelijke groeten,

Lin Tjeng

Hoogstraat 43

6701 BM Wageningen

tel. : 08370-21136

Voorwoord

Voor u ligt een scriptie, gebaseerd op een 6-maands literatuur onderzoek, in het kader van een doktoraalvak Weg- en Waterbouwkunde.

Graag wil ik hier een dankwoord uitspreken aan:

- mijn begeleider, Geert van der Knaap, voor het becommentarieren;
- Bert Bruins en Wim Hinkamp voor hun commentaar;
- het IRC in Den Haag en VENA in Leiden, voor het gebruik van de bibliotheken;
- de medewerkers van beide bibliotheken, voor hun hulp;
- Arie van Konijnenburg, voor het gebruik van de tekstverwerker;
- Bert Agterhuis, voor zijn geduld als discussiepartner en het type- en correctiewerk;
- en last but not least mijn huisgenoten voor hun ondersteuning .

april 1989

Lin Tjeng

Inhoudsopgave	bladzijde
Hoofdstuk I Inleiding	0
1.1 Motivatie	0
1.2 Aanzet tot het onderwerp	0
1.3 Uitgangspunten van analyse	1
1.4 Opbouw van de scriptie	2
Hoofdstuk II De economische positie van Tanzania in de jaren '70 en '80; beleid, beleidsombuigingen en de gevolgen voor vrouwen	3
2.1 De economische positie van Tanzania in de jaren '70 en '80	3
2.1.1 Economie	3
2.1.2 De schuldenlast	6
2.1.3 Tanzania en het IMF	7
2.1.4 Samenvatting	10
2.2 Beleid, beleidsombuigingen en de gevolgen voor vrouwen	11
2.2.1 Het beleid t.a.v. onderwijs, gezondheidszorg en de positie van vrouwen tot 1978	11
2.2.2 Gevolgen van de bezuinigingen voor vrouwen	12
Hoofdstuk III De "ontwikkeling" van de rurale water sektor vanaf 1970	14
3.1 Inleiding	14
3.2 De problematiek van de rurale sektor in Tanzania	15
3.2.1 Planningsproblemen	15
3.2.2 Institutionele problemen	16
3.2.3 Beleidsproblemen	18
3.2.4 Problemen m.b.t richtlijnen op projektnivo	20
3.3 De 'control-oriented' aanpak van planning en uitvoering door donoren	22
3.3.1 Inleiding	22
3.3.2 Nadruk op constructiedoelen	22
3.3.3 Omvangrijke informatieverzameling en -analyse	23
3.3.4 Gedetailleerde specificatie van middelen	24
3.3.5 Hulp zonder participatie van de doelgroep	24
3.3.6 'Bypassing' van de Tanzaniaanse instanties	25
3.4 Veranderingen in beleid van de donoren	28
3.5 Conclusie	30

Hoofdstuk IV	Zeven dorpsstudies	31
4.1	Inleiding	31
4.2	Kisekibaha een studie van C. Hannan-Andersson ('82)	33
4.3	Luchelele, Buhongwa en Mklolani een studie van M. van Rossum ('84)	38
4.4	Unyanga, Unyangwe en Nkhoiree een studie van C. Hannan-Andersson ('84)	44
4.5	Kigwe en Segu Nala een studie van M. Kirimbai ('81)	53
4.6	Mtopwa, Kinyope en Lukuledi een studie van M. Kivela ('85)	58
4.7	Mgeja een studie van M. Mbilinyi ('82)	63
4.8	Iringa, Mbeya en Ruvuma Regions een studie van BRALUP en CDR ('82 en '83)	68
4.9	Conclusie	73
Hoofdstuk V	Conclusie	76
Literatuurlijst		80
Kaart van Tanzania		82
Lijst van afkortingen		83

I Inleiding

1.1 Motivatie

Door het vak "Vrouw en Wetenschap", dat ik in het najaar van 1984 gevolgd heb, ben ik mij ervan bewust geworden dat bepaalde situaties waarin je woede en machteloosheid ervaart, voortkomen uit ongelijke sexeverhoudingen. Vrouwen worden op een systematische manier onderdrukt. Mijn betrokkenheid bij vrouwenproblematiek is sindsdien sterk gegroeid. Eén van de manieren om hieraan uiting te geven is kritisch omgaan met het eigen vakgebied.

Bij de richting Tropische Cultuurtechniek is een aantal "specialisaties" te onderscheiden: irrigatie, erosie, platelandsontwikkeling (waaronder drinkwater en sanitatie), etc. De problematiek "Vrouwen en Irrigatie" kent groeiende belangstelling bij studenten en docenten. Met name de steungroep "Vrouwen en Irrigatie" speelt een belangrijke rol in het eisen van meer aandacht voor deze problematiek in onderwijs en onderzoek.

Bij "Drinkwater en Sanitatie" is er ook aandacht voor maatschappelijke problemen. De vrouwenproblematiek wordt m.i. echter nog niet grondig genoeg aangepakt. Met deze scriptie hoop ik een bijdrage te kunnen leveren aan een verdieping in deze materie.

1.2 Aanzet tot het onderwerp

Na het volgen van het caput 'Drinkwater' in 1987 vormden de scriptie Drinkwater(technologie) in Tanzania van B.Bruins en S.Vellema (1987) en het boek Participation of Women in Water Supply and Sanitation van C.van Wijk-Sybeama (1985) de aanzet voor dit literatuuronderzoek. Mijn doelstelling is het verkrijgen van inzicht in de problemen die je bij drinkwaterprojecten kunt tegenkomen, als je verbetering van de positie van vrouwen nastreeft. Aan het schrijven van deze scriptie ging een periode van zoeken naar een analysemethode vooraf, om bovengenoemde problematiek aan te kunnen pakken. Noch de benaderingen van B.Bruins en S.Vellema, noch die van C.van Wijk-Sybeama vond ik bruikbaar. Op basis van mijn aanmerkingen op hun benaderingen heb ik een "analysemethode"ontworpen. Hieronder bespreek ik eerst kort de scriptie en het boek.

In hun scriptie proberen B.Bruins en S.Vellema de relatie te ontdekken tussen maatschappelijke veranderingsprocessen en de introductie van drinkwatertechnologie voor Tanzania. Het doel hiervan is erachter zien te komen hoe er met drinkwater omgegaan kan worden, teneinde meer te bereiken dan een kwantitatieve doelstelling (zie B.Bruins en S.Vellema 1987: 79). Zij analyseren daartoe de veranderingsprocessen in Tanzania, de invloed ervan op de positie van vrouwen en proberen m.b.v. de theorie van Mollinga, Mooy en Schakel (1987) over de kenmerken van technologie in een kapitalistisch wereldsysteem, de bovengenoemde relatie bloot te leggen.

De kritiek die ik op hun scriptie heb is dat uit de scriptie niet opgemaakt kan worden hoe vrouwen zelf over hun leefsituatie

denken. De constatering door B.Bruins en S.Vellema dat vrouwen onderdrukt worden en de stellingname om het voor hen te willen opnemen zijn natuurlijk belangrijke uitgangspunten. Door de manier waarop zij de vrouwenproblematiek aanpakken, wordt echter de indruk gewekt dat vrouwen geen mening hebben en geen verzet tonen. Vrouwen komen in hun scriptie alleen als categorie naar voren, namelijk als de categorie 'onderdrukte groep' en niet als mensen.

Kritiek heb ik ook op de manier waarop B.Bruins en S.Vellema de theorie van Mollinga, Mooy en Schakel (1987) behandelen. Het betreft ten eerste de onzorgvuldigheid in het opstellen van hun hypothesen dat drinkwatertechnologie in Tanzania de kenmerken vertoont die Mollinga, Mooy en Schakel noemen. Ten tweede geeft hun scriptie slechts in beperkte mate inzicht in de problemen die je bij drinkwaterprojecten tegen kunt komen, als je de verbetering van de positie van vrouwen nastreeft. Het is mijn bedoeling om van deze problemen een inventarisatie te maken. Pas daarna is het mogelijk met behulp van theorieën de geconstateerde problemen op een samenhangende manier te verklaren. Hier kun je m.i. een geheel apart literatuuronderzoek aan wijden. Gezien de beperkte tijd kom ik daar helaas niet aan toe. De theorie van Mollinga, Mooy en Schakel zal derhalve in deze scriptie niet behandeld worden.

In het boek Participation of Women in Water Supply and Sanitation (*1) (1985) pleit C.van Wijk-Sybesma voor participatie van vrouwen in drinkwater- en sanitatieprojecten, omdat het zowel voor het project als voor de vrouwen voordeel zal brengen. Van Wijk geeft ook aan welke bijdrage vrouwen kunnen leveren aan het project en op welke manier de projectleiding de participatie van vrouwen kan bevorderen. De analyse die zij in haar studie geeft van de belemmeringen tot participatie en van de geringe aandacht van projectleidingen voor participatie (in het verleden), is m.i. niet diepgaand en volledig. Bij veel literatuur over vrouwenparticipatie in drinkwaterprojecten is dit ook het geval.

Aangezien in de literatuur geen analysemethode te vinden was waarmee ik uit de voeten kon, heb ik er zelf één "ontworpen". Het bestaat niet uit een samenhangend theoretisch kader, maar eerder uit een aantal uitgangspunten voor analyse. Deze volgen hieronder.

1.3 Uitgangspunten van analyse en onderzoeksvragen

Een uitgangspunt voor mij is dat de doelgroep van hulp of steun logischerwijs moet participeren. Als je streeft naar verbetering van de levenssituatie en positie van vrouwen op het platteland van Tanzania (*2), dan dienen vrouwen zelf te analyseren en aan te geven wat belangrijk is.

(*1) Dit boek geeft een literatuuroverzicht van 775 documenten.

(*2) N.a.v. de scriptie van B.Bruins en S.Vellema heb ik ook Tanzania voor dit literatuuronderzoek gekozen.

Aangezien dit een literatuuronderzoek is en geen veldonderzoek, ben ik aangewezen op door anderen uitgevoerde dorpsstudies, om vrouwen aan het woord te laten komen. De eerste groep onderzoeksvragen is: "vinden vrouwen een verbetering van de drinkwatervoorzieningssituatie belangrijk?" en "wat zijn de andere problemen waar zij mee te kampen hebben?"

Hoewel in het algemeen drinkwaterprojecten bedoeld zijn om de gezondheid van de bevolking te verbeteren en tijd en energie voor vrouwen (de waterhalers) te besparen, hebben vrouwen nooit in drinkwaterprojecten geparticipeerd. Een tweede groep onderzoeksvragen is: "waarom hebben vrouwen in het verleden nooit in drinkwaterprojecten geparticipeerd?" en "welke problemen komen zij zoal tegen als zij willen participeren?"

Het tweede uitgangspunt is dat ik de antwoorden op bovengenoemde vragen probeer te relateren aan de ongelijke machtsverhoudingen op het gebied van economie, politiek en 'gender'ideologie, omdat ik van mening ben dat de problemen, die ik wil onderzoeken, hieruit kunnen voortkomen. Een derde en laatste uitgangspunt is dat het belangrijk is om de geschiedenis van drinkwaterprojecten (zoals ze vroeger opgezet zijn) te analyseren.

1.4 Opbouw van de scriptie

In hoofdstuk 2 van deze scriptie wordt eerst een korte schets gegeven van de economische positie van Tanzania in de jaren '70 en '80. Aan bod komen de slechte economische situatie, de oorzaken daarvan en de rol van donorlanden, IMF en Wereldbank. De drinkwaterpolitiek en de positie van vrouwen hangt immers niet alleen af van de wil of onwil van de Tanzaniaanse regering om een sociaal en rechtvaardig beleid te voeren maar ook van de inhoud van de porte-monnaie, die de regering tot haar beschikking heeft. Daarna worden in het kort de problemen beschreven die de Tanzaniaanse vrouwen in het algemeen ondervinden ten gevolge van de slechte economische situatie en de recente beleidsveranderingen.

In hoofdstuk 3 geef ik een kort overzicht van de rurale (drink)watersektor "ontwikkeling" in Tanzania vanaf 1970. De problemen op het gebied van planning, organisatie en beleid in de Tanzaniaanse rurale watersektor en de manier waarop donorlanden drinkwaterprojecten plannen en uitvoeren, worden behandeld. Hierdoor krijgt men een idee waarom vrouwen vroeger nooit in drinkwaterprojecten hebben geparticipeerd.

In hoofdstuk 4 probeer ik te achterhalen wat vrouwen zelf van de verbetering van de drinkwatervoorzieningssituatie denken. Ook wordt een inventarisatie gemaakt van de (andere) problemen waar vrouwen mee te kampen hebben en van de belemmeringen tot participatie, die zij in hun eigen omgeving ten gevolge van economische, politieke en ideologische ongelijkheid kunnen ondervinden.

Tenslotte volgt in hoofdstuk 5 de conclusie.

II De economische positie van Tanzania in de jaren '70 en '80: beleid, beleidsombuigingen en de gevolgen voor vrouwen

Inleiding

In par. 2.1 wordt een schets gegeven van de economische situatie, waarin Tanzania de laatste jaren verkeert. Achtereenvolgens komen aan de orde de economische situatie, het ontstaan van de schuldenlast en de maatregelen die, volgens het IMF en de Wereldbank, moeten leiden tot economisch herstel. In par. 2.2 wordt eerst het beleid op het gebied van gezondheidszorg en onderwijs, dat direkt van invloed is op de positie van vrouwen, tot 1978 besproken. Daarna worden de verwachtingen m.b.t. de effecten van de beleidsombuigingen op vrouwen behandeld.

2.1 De economische positie van Tanzania in de jaren '70 en '80

2.1.1 Economie

Bij het verkrijgen van de onafhankelijkheid in 1961 stond Tanzania, zoals zoveel ontwikkelingslanden voor grote problemen. Het land was arm, met een laag inkomen per hoofd van de bevolking, een hoog percentage analfabetisme en een slechte gezondheidszorg. Ook was het eenzijdig ontwikkeld met een sterke nadruk op de landbouw, weinig industrie en een onontwikkelde infrastructuur. Voor de export van landbouwprodukten en de import van kapitaalgoederen was Tanzania volledig afhankelijk van de rijke Westerse landen (zie Novib landenmap 1983: 8-9).

De exportlandbouw was ook voor de nieuw aangetreden regering een belangrijk aandachtspunt. In de eerste jaren veranderde er nog niet veel (Tanzanianen nemen de functies van de Engelsen over met de hoge salarissen), maar na enkele jaren werd gekozen voor een socialistisch beleid, gericht op economische groei en rechtvaardiger verdeling van de opbrengsten. De richtlijnen hiervoor werden uitgezet door Julius Nyerere, Tanzania's eerste president en leider van de enige toegestane partij, in de Arusha Verklaring (1967). De nadruk komt te liggen op de opbouw van het platteland. Traditionele Afrikaanse waarden als gelijkheid en samenwerking vormen hiervan de basis (zie Burger 1988: 39)

Deze keuze heeft ingrijpende gevolgen gehad. Banken, verzekeringsmaatschappijen, bedrijven en grote plantages werden genationaliseerd en overheidsbedrijven opgericht (de zgn. parastatals). De opbouw van het onderwijs en de gezondheidszorg werden aangepakt. Dit beleid wierp duidelijk vruchten af. Het analfabetisme werd teruggedrongen en de gemiddelde levensverwachting steeg van 37 jaar omstreeks de onafhankelijkheid tot 51 jaar (1983). Werklegenheid en bevolkingsgroei gingen ongeveer gelijk op (zie Burger 1988: 39 en Kworum Speciaal 89 1987: 30).

Veel van deze verbeteringen werden gefinancierd met behulp van buitenlandse donoren of via leningen. Begin jaren '70 leken de geleende bedragen verantwoord. De wereldmarkt ontwikkelde zich veelbelovend en de ontwikkelingslanden zouden hiervan mee kunnen profiteren (zie Burger 1988: 9).

De bekostiging van de sociale infrastructuur kwam in het begin van de jaren '80 echter onder druk te staan, doordat de

economie in een zorgwekkende toestand was beland. De groei van het Bruto Nationale Produkt was al jaren laag en per hoofd van de bevolking zelfs negatief (zie tabel 1).

	1975/1982	1982/1985
Totale groei	2,8	2,0
groei per hoofd	-0,5	-1,2

Tabel 1. Groei van het Bruto Nationale Produkt in percentages.
Bron: Wereldbank (Kworum Speciaal 89: 30).

Als reactie hierop begonnen buitenlandse donoren zich terug te trekken uit Tanzania (zie Kworum Speciaal 89 1987: 30-31).

De oorzaak van de slechte economische situatie moet in zowel externe als interne factoren gezocht worden. Als externe factoren worden genoemd:

1. het uitvallen van de East African Community in 1977. Vanwege grote politieke verschillen tussen Tanzania, Kenya en Uganda kwam er een eind aan de samenwerkingsovereenkomst, waardoor Tanzania deels een nieuwe infrastructuur moest opbouwen op het gebied van vlieg- en treinverkeer, post en telecommunicatie;
2. de oorlog met Uganda (1978) nadat Amin Tanzania herhaalde malen had aangevallen. Dit kostte Tanzania ongeveer 500 miljoen dollar, een zware aanslag op de beschikbare buitenlandse valuta. Hulp uit het buitenland bleef achterwege;
3. tweemaal een oliecrisis met sterk stijgende prijzen voor olie en andere importen. De gevolgen van de eerste crisis in 1973 konden m.b.v. enkele kleine leningen van het IMF beperkt worden gehouden. In deze periode werd het de ontwikkelingslanden gemakkelijk gemaakt om via Westerse banken goedkoop leningen aan te gaan (zie par. 2.1.2 en par. 2.1.3). De tweede golf prijsverhogingen had verstrekkende gevolgen. De import rekening voor aardolie steeg tussen 1978 en 1982 met 173 %. Ook vele andere importen stegen hierdoor in prijs, in dezelfde periode met 68 %. Daarentegen daalden de opbrengsten van de Tanzaniaanse exporten (5,7 %);
4. het optreden van langdurige droogten. Een ernstige droogte, halverwege de jaren '70, maakte grote importen van tarwe, mais en rijst noodzakelijk (zie Burger 1988: 40, Kworum Speciaal 89 1987: 30 en URT and UNICEF 1985: 26).

Als interne oorzaken die de crisis in de hand hebben gewerkt worden genoemd:

1. de met veel geld in de jaren '70 opgebouwde importvervangende industrie was toch nog sterk afhankelijk van importen. Als gevolg van gebrek aan vreemde valuta, maar ook door gebrekkig management draaiden vele fabrieken op slechts 20 % van hun capaciteit (1984);
2. de nadruk op industrialisatie en sociale voorzieningen was ten koste gegaan van de landbouw. Tot 1983 ging slechts 5,6 % van de overheidsinvesteringen naar de landbouw en dan nog voornamelijk naar de grootschalige inefficiënte parastataals. Deze slaagden er vaak niet in om de landbouwinputs op tijd

- te leveren of de gewassen op te kopen. Door de slechte distributie en lage producentenprijzen stagneerde de produktie van zowel export- als voedselgewassen;
3. de overwaardering van de shilling. Dit bevoordeelde de produktie voor de lokale markt boven produktie voor export;
 4. de forse stijging van de overheidsuitgaven, zonder dat er extra inkomsten tegenover stonden. Het gevolg was een grote inflatie (zie Burger 1988: 41 en Kworum Speciaal 89 1987: 30-31).

Als reactie op deze situatie trokken buitenlandse donoren en kredietgevende instellingen zich terug, of zetten de financiële ondersteuning op een laag pitje (zie tabel 2). Als voorwaarde voor voortzetting van de "hulp" werd een aanpassingsbeleid onder toezicht van het IMF geëist.

	1981	1982	1983	1984	1985
Totale hulp	713,2	693,8	601,4	565,7	494,7
Waarvan giften	508,5	490,2	429,9	429,7	408,0

Tabel 2. (*1). De totale hulp aan Tanzania (in mln. US dollar)
Bron: Basic data van Tanzania (Kworum Speciaal 89 1987: 31)

Tanzania heeft onder aanvoering van president Julius Nyerere, lang geprobeerd zich te verzetten tegen "bemiddeling" van het IMF (zie Burger 1988: 40 en Kworum Speciaal 89 1987: 30-31). Over de analyse en de oplossing van de crisis door het IMF zei Nyerere:

" Ik heb nu te vaak gehoord dat de huidige situatie te wijten is aan onze eigen verkeerde binnenlandse politiek, onze inefficiëntie en onze te hoge ambities. Ook heb ik te vaak gehoord dat de huidige situatie in Afrika het resultaat is van Afrikaanse incompetentie, corruptie en inferioriteit in het algemeen. En meer dan genoeg heb ik gehoord dat de oplossing voor Tanzania een akkoord met het IMF zou zijn, ondanks de strenge voorwaarden, het eenzijdig najagen van particuliere investeringen - uit binnen- en buitenland - en het aanmoedigen van het "persoonlijk" initiatief zonder aandacht voor sociale consequenties" (Burger 1988: 19).

In zijn rede in het Haagse Institute of Social Studies in maart 1985 ontkende Nyerere niet dat zijn land politieke fouten heeft gemaakt maar stelde hij dat deze niet verantwoordelijk kunnen zijn voor de situatie zelf. Veel meer dan de internationale donoren en kredietgevende instellingen legt Nyerere de nadruk op externe factoren als veroorzakers van de economische crisis. Naast de bovengenoemde zijn dit de, op de lange termijn

(*1) Opmerkelijk is dat het percentage giften wel stijgt. In 1981 was dit 71 % en in 1985 82 % .

voortdurend dalende prijzen voor grondstoffen, waar Tanzania z'n buitenlandse valuta mee moet verdienen. De prijzen voor kapitaalgoederen daarentegen gaan steeds omhoog. Nyerere drukt de onmacht van zijn land en Afrika als volgt uit:

" De verschillende prijzen van grondstoffen en industriële goederen worden vastgesteld in Europa en Amerika. Iedere ochtend luister ik naar de BBC - ook vanochtend - om de prijzen te horen van katoen en koffie, grondstoffen waarmee Tanzania z'n buitenlandse valuta moet verdienen. De prijzen van de tractoren en andere goederen die wij moeten kopen, worden niet door de BBC omgeroepen. Die prijzen worden bepaald door de producenten in de ontwikkelde wereld. Wij krijgen ze te horen op het moment dat we ze willen kopen ". (onze Wereld april 1985: 33).

Als gevolg van de alsmear dalende grondstoffenprijzen (de Wereldbank berekende dat van 1980 tot 1982 de prijzen van grondstoffen met 27 % in reële prijzen daalden, uitgezonderd aardolie) daalden de inkomsten van de ontwikkelingslanden voortdurend. De planning van het overheidsbudget werd daardoor erg moeilijk. Om de ontwikkeling van het land nog enigszins mogelijk te maken, werden kredieten aangegaan (zie onze Wereld april 1985: 33). Hoe dit kon leiden tot de enorme schuldenlast wordt behandeld in de volgende paragraaf 2.1.2.

2.1.2 De schuldenlast

Een aantal belangrijke gebeurtenissen heeft sterk bijgedragen aan het ontstaan van de zware schuldenlast:

1. de olie crisis in 1973. De verviervoudiging van de olieprijs trof de rijke maar vooral ook de arme landen. De enorme stijging van de importkosten kon onmogelijk door verhoogde exporten worden opgevangen. Geld lenen was noodzakelijk, ook voor Tanzania. De OPEC-landen beschikten plotseling over grote hoeveelheden oliedollars, die ze niet in eigen land maar vooral in Amerikaanse en Europese banken investeerden. Deze leenden de miljarden dollars maar al te graag uit aan ontwikkelingslanden, zonder goed na te gaan of het betreffende land de betalingsverplichtingen kon opbrengen. Enorme sommen geld kwamen zo, tegen zwevende rente, terecht in de Derde Wereld (zie Burger 1988: 16-18). De rijke landen legden de banken hierbij geen strobreed in de weg, integendeel. Dr. H.J. Witteveen, indertijd directeur van het IMF, omschreef de rol van deze landen begin 1987 als volgt:

" Regeringen van de voornaamste industrielanden delen enige gezamenlijke verantwoordelijkheid met de lenende landen en met de banken voor het langdurig lenen dat plaatsvond. Zij bevorderden een maximale rol voor de banken bij het doorsluizen van oliedollaroverschotten en voerden een naar verhouding ruime geldpolitiek, die reële rentevoeten op de internationale kredietmarkten in de jaren zeventig erg laag of zelfs negatief hielden". (Burger 1988: 18);

2. stijgende rente. Enkele jaren later kregen de ontwikkelingslanden de rekening van de overdaad aan leningen gepresenteerd. In 1979 werd de olieprijs voor de tweede maal verviervoudigd. Tegelijkertijd voerden de Verenigde Staten een krap financieel beleid om de geldomloop te beheersen en de inflatie terug te dringen. Als gevolg hiervan steeg de rente en werden de ontwikkelingslanden gekonfronteerd met snel stijgende afbetalings verplichtingen (zie Burger 1988: 18).

Voor de ontwikkelingslanden was het onmogelijk om de stijgende lasten op te brengen. Veel van de in 1973 gesloten leningen waren gebruikt voor verbetering van de infrastructuur, gezondheidszorg en onderwijs. De effecten hiervan zouden pas op langere termijn merkbaar kunnen worden. Op hogere inkomsten door grotere export hoefden de ontwikkelingslanden niet te rekenen. Integendeel, het protektionisme van de rijke landen nam toe en de grondstoffenprijzen verslechterden (zie Burger 1988: 18).

2.1.3 Tanzania en het IMF

Tanzania maakte in 1975 voor het eerst gebruik van faciliteiten van het IMF. Om tegenvallende exportopbrengsten en olieprijsstijgingen te compenseren werden enkele kleine leningen aangegaan. Dit was aanvankelijk geen probleem. Een tijdelijke verhoging van de export van koffie leverde zoveel buitenlandse reserves op dat Tanzania er in 1977 goed voor stond. Tot de economie in 1978 in elkaar stortte (zie paragraaf 2.1.2)

In korte tijd werd Tanzania een schuldenland met een tekort aan buitenlandse reserves. In 1985 bedroeg de schuld 2584 miljoen dollar. 60 % Van de exportopbrengsten ging op aan aflossing en rente (zie Burger 1988: 40).

Ombuiging

Hoewel er in het land heftig gediscussieerd werd, was de Tanzaniaanse regering het in grote lijnen eens met een ombuiging van haar beleid. Over de manier waarop, de omvang, fasering en exacte uitvoering verschilde ze echter van mening met het IMF. De regering wilde blijvend aandacht besteden aan de (opbouw van) sociale infrastructuur, gezondheidszorg en voedselsubsidies. De zelfvoorzieningsstrategie diende zoveel mogelijk overeind te blijven. Een aanpassingsprogramma moest alleen over een langere periode worden uitgevoerd, stap voor stap, om de sociale en politieke stabiliteit niet aan te tasten. Het IMF wilde daarentegen overheidsbezuinigingen, opheffing van prijs- en importcontroles en liberalisering van de nationale economie. Dit "recept" wordt door het IMF voorgeschreven aan ieder land dat een beroep doet op de zwaardere faciliteiten van het IMF (zie Burger 1988: 42). Over een akkoord met het IMF zegt Nyerere:

" Vrijwel ieder Afrikaans land heeft wel eens gebruik gemaakt van IMF-faciliteiten. Sommige hebben, onvrijwillig, de aan zeer veel voorwaarden gebonden akkoorden getekend, waardoor ze meer mogelijkheden kregen gebruik te maken van de

financiële middelen van het Fonds. Tanzania probeert nu zo'n akkoord te bereiken sinds 1980; tot nu toe is het daarin niet geslaagd maar het land staat onder enorme druk van z'n bilaterale donoren en de Wereldbank om toe te geven aan de eisen. Ik kan u zeggen dat wij dolgraag zo'n akkoord met het IMF zouden willen bereiken. Om die reden onderhandelen we nog altijd. Maar we kunnen alleen een akkoord accepteren dat ons volk ten goede komt, en dat geen onherstelbare schade toebrengt aan onze economie en aan de politieke en sociale stabiliteit van ons land." (zie onze Wereld, april 1985:35).

Intussen maakt Tanzania vanaf 1982 wel een paar stappen richting IMF. Dan wordt het SAP (Structural Adjustment Programme) gestart om de economische neergang om te buigen, ondersteund door de Wereldbank. De producentenprijzen voor landbouwgewassen worden verhoogd en er wordt een begin gemaakt met de reorganisatie van de parastatals. In 1984 worden de subsidies op maïsmeel afgeschaft. Voor bepaalde produkten wordt in 1985 en 1986 een liberalisatie doorgevoerd. Langzamerhand wordt de Tanzaniaanse shilling gedevalueerd (zie tabel 3).

Tabel 3. Officiële wisselkoers Tanzaniaanse shilling (per US-dollar)

jaar	koers	jaar	koers
1980	8,2	1985	17,5
1981	8,28	1986	32,8
1982	9,24	1987	64
1983	11,1	1988	128
1984	15,2		

Bron: Budget-speech minister Msuya, 1987 (Kworum Speciaal 89 1987: 34)

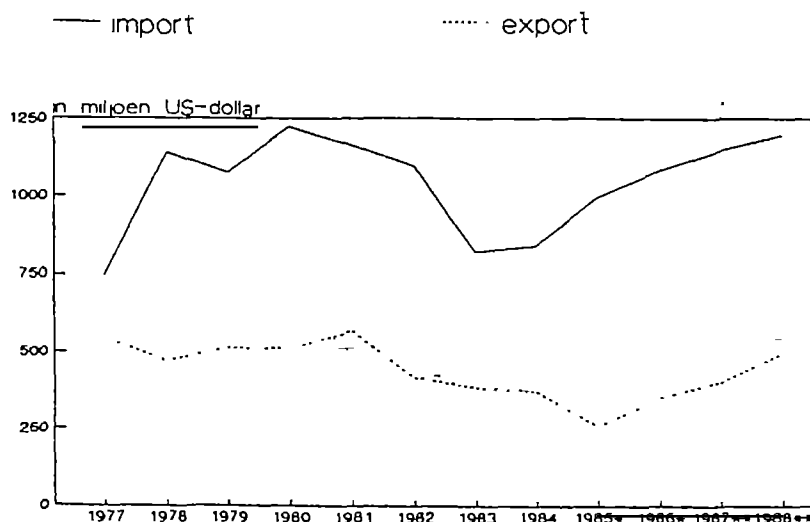
De aanpassingen hebben helaas weinig effect. De externe financiering van importen wordt steeds moeilijker. Er is gebrek aan grondstoffen, reserveonderdelen en machines. Fabrieken draaien slechts op halve kracht en de winkels zijn leeg. Ook gezondheidszorg en onderwijs komen in de knel (zie Burger 1988: 42).

In mei 1986 kan Tanzania niet anders meer dan, onder zware druk van Westerse landen, een akkoord met het IMF sluiten, nadat het eerst een "Economic Recovery Programme" (ERP) heeft opgesteld. Het in 1981 ingevoerde beleid wordt in versterkte mate voortgezet: de shilling wordt verder gedevalueerd, de export moet verhoogd, de interne markt geliberaliseerd, subsidies worden afgeschaft, lonen verlaagd en de prijzen verhoogd (zie Burger 1988: 42-43 en Kworum Speciaal 89 1987: 31).

Het gevolg is dat er nu weer geld beschikbaar komt voor de financiering van exporten. Giften, leningen en exportkredieten stromen het land binnen. Het tekort op de betalingsbalans is geen probleem meer. De produktie van zowel voedsel- als exportgewassen neemt toe, als gevolg van de hogere producentenprijzen. Er wordt weer maïs geëxporteerd, terwijl dit tussen 1980 en 1986 geïmpor-

teerd moest worden. De totale exportopbrengst stijgt eveneens.
(zie figuur 1)

Figuur 1: Handelsbalans, import en export van goederen in Tanzania, 1977 - 1988. (Burger 1988)

*Cijfers voor 1985 en 1986 zijn schattingen
Cijfers voor 1987 en 1988 zijn prognoses*

Enkele gevolgen van de maatregelen van het ERP

Door de liberalisatie van de importen liggen de winkels weer vol. De meeste Tanzanianen hebben echter te weinig geld om de geïmporteerde goederen te kopen. Het minimumloon was tussen 1980 en 1986 in reële termen gehalveerd. Onder het ERP was de loonsverhoging in 1986/1987 minder geweest dan de inflatie. In 1986/1987 was de loonsverhoging voor de laagstbetaalden ongeveer gelijk aan de inflatie (30 %). Voor de hogere inkomens bedroeg dit slechts 10 %, dus een achteruitgang.

Door de devaluatie van de shilling is een einde gekomen aan de bevoordeling van de produktie voor de lokale markt boven de exportproduktie. Daarnaast zijn de kosten van importen hoger geworden, zodat het nu minder aantrekkelijk is om geïmporteerde inputs te gebruiken. De gestegen kosten voor geïmporteerde goederen zouden de ontwikkeling van het land echter kunnen vertragen. Anderzijds wordt met de duurdere geïmporteerde goederen nu misschien met grotere efficiëntie gewerkt (zie Kworum Speciaal 89 1987: 34).

De landbouwproduktie is duidelijk toegenomen, zowel bij voedsel- als bij exportgewassen. Bij eenjarige gewassen, bijv. katoen, reageerde de produktie snel op de verbeterde prijzen. De katoen produktie verdubbelde in 1986/1987 ten opzichte van die in 1985/1986. Bij meerjarige gewassen wordt door nieuwe aanplant produktiestijging verwacht, met name voor sisal, thee en koffie. Helaas daalden de wereldmarktprijzen voor katoen en

koffie opnieuw, waardoor de verdubbelde katoenproduktie in 1986/1987 slechts evenveel vreemde valuta opleverde als de veel lagere produktie van het jaar daarvoor (zie Kworum Speciaal 89 1987: 35)

Aan de sociale gevolgen van de doorgevoerde maatregelen schenkt het IMF weinig of geen aandacht. Deze zijn ingrijpend: stijgende kosten voor levensonderhoud, verlaging van de minimumlonen en achteruitgang van gezondheidszorg en onderwijs maken de positie van de armsten steeds moeilijker.

2.1.4 Samenvatting

In de ogen van het IMF en de Wereldbank dient de crisis in de ontwikkelingslanden voornamelijk bestreden te worden door aanpassing van het nationale beleid, zoals hierboven (in het kort) is uiteengezet. Er wordt voorbij gegaan aan oorzaken waar de ontwikkelingslanden geen invloed op hebben gehad, de oliecrisis, daling van grondstoffenprijzen, rentestijging etc. De redenering hierbij is dat door een zo groot mogelijke liberalisatie en minimale overheidsbemoeienis het bedrijfsleven ruim baan krijgt. Hierdoor kan de economie van de Derde Wereldlanden groeien en de schuldenlast verminderen.

Dé beleidsaanpassingen gaan echter meestal ten koste van de zwakkeren in de samenleving. Voor een beleid gericht op grotere sociale rechtvaardigheid is geen ruimte. In de volgende paragraaf wordt aandacht besteed aan de effecten die dit beleid op vrouwen in Tanzania heeft gehad.

2.2 Beleid, beleidsombuigingen en de gevolgen voor vrouwen

2.2.1 Het beleid t.a.v. onderwijs, gezondheidszorg en de positie van vrouwen tot 1978

"Niemand kan ontkennen dat vrouwen meer dan hun deel in het werk op het veld en in huis deden en nog steeds doen. Vanwege hun sexe lijden ze onder ongelijkheid, die niets te maken heeft met hun bijdrage aan het welzijn van de familie. Vrouwen die in de dorpen wonen werken harder dan wie ook in Tanzania." (Nyerere 1967, in Burger 1988: 49)

De Tanzaniaanse regering heeft in de periode tot aan 1978 in haar beleid geprobeerd de positie van vrouwen te verbeteren en het welzijn van de bevolking te verhogen. In de Arusha-verklaring uit 1967 werd de gelijkheid van mannen en vrouwen officieel vastgelegd. Tal van wettelijke maatregelen zijn uitgevaardigd, die een positieverbetering van vrouwen beogen. Een lange weg is echter nog te gaan. Met name op het platteland zijn oude gewoonten en gebruiken nog steeds bepalend voor de mogelijkheden van vrouwen. (Zie Burger 1988: 47-48, 51)

Sinds de onafhankelijkheid in 1961 is het onderwijs in Tanzania duidelijk verbeterd. Men zette een onderwijssysteem op waar iedereen, ook op het platteland, gebruik van kon maken en dat tot voor kort gratis was. In de Arusha-verklaring staat dat vrouwen dezelfde faciliteiten moeten genieten als mannen. Als voorbeeld hoe oude opvattingen en gebruiken de mogelijkheden voor vrouwen kunnen beïnvloeden, worden de kansen van meisjes in het onderwijs hier nader besproken. Door de maatregelen van de overheid is het aantal meisjes dat onderwijs volgt gegroeid. Toch is hun deelname geringer dan die van jongens en naarmate de onderwijsgraad hoger is daalt de deelname bij meisjes sterker dan bij jongens. Ouders vinden het verstandiger om een jongen te laten studeren. De redenen hiervoor zijn:

- de angst dat meisjes in de schoolgaande leeftijd zwanger raken. Veel meisjes maken de middelbare school niet af, o.a. omdat ze zwanger worden;
- de mening dat een investering in het onderwijs van een dochter toch geen voordelen biedt voor de ouders. Ze trouwt en komt onder controle van de man, m.a.w. alleen de schoonfamilie heeft er profijt van;
- het geloof dat jongens intelligenter zijn dan meisjes;
- de mening dat de plaats van de vrouw in het huis is. Ouders verwachten dat meisjes thuis blijven om in huis of op de velden te helpen. Ze moeten voor en na schooltijd helpen (bijv. met water halen!), terwijl jongens dat niet hoeven. Jongens hebben daardoor meer tijd om te leren.

De meisjes hebben deze kijk overgenomen. Ze zouden jongens ook eerder laten leren dan meisjes. De belangrijkste reden die zij hiervoor geven is dat zij jongens knapper vinden. Vaak wordt er kritiek geuit op vrouwen die onderwijs hebben genoten. Zij zouden er slechte manieren op na houden. Deze kritiek kan verklaard

worden uit de angst dat vrouwen, als zij onderwijs volgen, wel eens hun ondergeschikte positie niet meer accepteren. (Zie Burger 1988: 49 en Mbilinyi 1972: 69-71)

De Tanzaniaanse regering heeft zich ook altijd hard gemaakt voor een goede medische zorg. Bij de onafhankelijkheid in 1961 ging slechts 1% van het overheidsbudget naar de gezondheidszorg, in de jaren '70 is dat gestegen tot 6%. Een belangrijk doel was het bereiken van het platteland. Veel geld is besteed aan de bouw van klinieken en gezondheidscentra in dorpen. (Zie Burger 1988: 49-50)

2.2.2 Gevolgen van de bezuinigingen voor vrouwen

Hoewel er nog geen harde cijfers zijn over de effecten van de verschillende bezuinigingsmaatregelen op vrouwen, zijn er wel terreinen aan te geven waar de effecten voor vrouwen optreden.

Als gevolg van de bezuinigingen daalt het overheidsbudget voor onderwijs. In 1977 werd nog 14,6% van het budget aan onderwijs besteed; in 1987 geldt dit percentage voor de totale sociale infrastructuur. De kwaliteit van het onderwijs zal hier zeker onder lijden. Nu het onderwijs niet meer gratis is, is het risico groot dat het aantal meisjes op lagere scholen binnenkort terugloopt: bij geldgebrek gaan de zonen voor. (Zie Burger 1988: 49)

Bezuinigingen op de gezondheidszorg treffen vrouwen het meeste, want zij zijn het die verantwoordelijk zijn voor de zorg van zieke familieleden.

Van de vier miljoen vrouwen in de beroepsbevolking zijn 150.000 in loondienst (3,8%). Hiervan zitten 52.000 in overheidsdienst, vnl. in het onderwijs en de gezondheidszorg. Door de maatregelen gaan de lonen omlaag, komt de werkgelegenheid in gevaar en stijgt waarschijnlijk de concurrentie in de informele sektor. (Zie Burger 1988: 51)

Vrouwen spelen een grote rol in de landbouwproductie. Wanneer de produktie van de exportgewassen en de voedselgewassen toeneemt, steken vrouwen ook meer tijd en energie in de produktie. De hogere producentenprijzen lijken inderdaad te leiden tot meer inkomsten. Deze inkomsten gaan echter in de eerste plaats naar mannen. Dit geldt zowel voor de exportgewassen als voor de meeste verhandelde voedselgewassen. De verhoging van de producentenprijzen komt dus niet automatisch ten goede aan de vrouwen, die er wel meer arbeid in steken. De vrouwen dragen wel de kosten, maar ontvangen niet de baten. (Zie Burger 1988: 51)

De achteruitgang in koopkracht is in de jaren '80 groot. Het minimumloon is in reële termen gehalveerd. Voedselsubsidies zijn afgeschaft en de prijzen van essentiële goederen zijn gestegen. Omdat vrouwen de grootste verantwoordelijkheid dragen voor het huishouden, drukken de maatregelen onevenredig zwaar op hen. Vrouwen moeten nog harder werken en nog vindingrijker zijn om zichzelf en hun kinderen te kunnen laten overleven. (Zie Burger 1988: 52 en Mbilinyi 1988: 18)

Het is ook interessant om de kijk van Mbilinyi op het SAP hier te behandelen. Zij zegt dat in de zeventiger jaren veel vrouwen zich hebben verzet tegen de onderdrukkende sexe-verhoudingen op huishoud- en dorpsnivo. Vrouwen verlaten mannen,

kinderen en de boerderij en gaan naar de stad. Of als zij thuis blijven weigeren ze onbetaalde arbeid te verrichten voor de produktie van handelsgewassen die onder controle staan van de man. In Rungwe bijvoorbeeld moesten mannen de opbrengst van de thee delen, omdat vrouwen en kinderen weigerden op de familie-velden thee te plukken en in plaats daarvan tegen betaling op de velden van de buren gingen werken. Er trad een verschuiving op van vrouwenarbeid uit de landbouwsektor naar de informele sektor, zoals de kleinhandel, bierbrouwen, voedselverwerking, prostitutie e.d. De informele sektor breidde zich uit mede door het opbloeien van de zwarte markt aan het einde van de jaren '70 en het begin van de jaren '80. Door activiteiten op de informele sektor te ondernemen probeerden vrouwen onafhankelijk te zijn van hun echtgenoten, vaders en familiehoofden. Dit heeft natuurlijk consequenties voor de landbouw, omdat vrouwen een groot deel uitmaken van het agrarisch arbeidsleger, niet alleen voor de familie boerenbedrijven, maar ook voor de plantages. Door de mogelijkheden in de informele sektor weigerden vrouwen kontraktarbeid op de plantages te verrichten vanwege de lage lonen en onderdrukkende arbeidsomstandigheden. Historisch maakten vrouwen ook een groot deel uit van het aantal kontraktarbeiders. Op de plantages ontstond een crisis door het tekort aan arbeidskrachten.

Mbilinyi zegt dat het goed mogelijk is dat de SAP-maatregelen de vrouwen dwingen terug te keren naar de landbouw, doordat de mogelijkheden in de informele sektor door de maatregelen zouden kunnen afnemen. In Rungwe bijvoorbeeld worden de coöperatieve winkels en activiteiten in de informele sektor weggeconcentreerd door de komst van grote handelaren uit de stad. Door de stijging van de kosten van het levensonderhoud en de mogelijke afname van alternatieven om zelfstandig te leven, zijn vrouwen misschien weer gedwongen kontraktarbeid op de plantages te verrichten of weer bij hun man, vader of familiehoofd terug te keren om onbetaalde familiearbeid te leveren. (Zie Mbilinyi 1988: 5, 8, 9, 16-20)

Tot besluit.

Dit hoofdstuk gaf een korte schets van de huidige slechte economische situatie, waarin Tanzania verkeert, de oorzaken die tot deze situatie hebben geleid en de oplossingen die door donorlanden, het IMF en de Wereldbank zijn aangedragen. Verder zijn de verwachtingen t.a.v. de effecten van deze oplossingen op vrouwen behandeld.

Na de eerste oliecrisis kreeg Tanzania veel hulp en leningen van donorlanden. Zeker op het gebied van de drinkwaterproblematiek was de hulp (en invloed) van donorlanden groot. In hoofdstuk 3 wordt kort een overzicht gegeven van deze hulp.

In hoofdstuk 4 daal ik van het nationaal nivo af naar de realiteit op dorpsnivo. De enkele dorpsstudies die ik heb gevonden dateren van begin jaren '80. In deze studies zullen derhalve de effecten van de SAP- en ERP-maatregelen nog niet merkbaar zijn, maar wel de effecten van de economische recessie.

III De "ontwikkeling" van de rurale watersektor vanaf 1970

3.1 Inleiding

In 1971 verklaarde de Partij dat in 1991 alle huishoudens op het platteland de beschikking zouden moeten hebben over veilig water binnen een redelijke afstand van hun huizen (binnen 400 m). Kosten van constructie en onderhoud van de voorzieningen zouden onder verantwoordelijkheid van de overheid vallen. Buitenlandse donoren hebben een belangrijke rol gespeeld in de planning en uitvoering van dit beleid. Van 1974 tot 1983 zijn er in 17 van de 20 'regions' in Tanzania 'Regional Water Master Plans' (RWMP's) gemaakt. Het zijn middellange tot lange termijn sektorplannen, met een looptijd van 20 jaar, waarin waterbeschikbaarheid, waterbehoefte en de onderlinge afstemming voor het optimale gebruik van het water in een 'region' werden gespecificeerd. Op één na alle RWMP's zijn gefinancierd door buitenlandse donoren en zijn gemaakt door buitenlandse consultants en academische instellingen. De kosten hiervoor bedroegen 1 tot 2 miljoen US-dollar per 'region'. Sommige donoren zijn ook betrokken geweest bij de uitvoering van watervoorzieningsprojecten in 12 'regions' met kosten van 0,5 tot 1 miljoen US-dollar per 'region' per jaar. Gemiddeld hebben donoren 2/3 van de investeringskosten voor de ontwikkeling van de rurale watersektor van de laatste 15 jaar voor hun rekening genomen. (vgl. Therkildsen 1988: 13)

Ondanks de grote hulpbedragen en technische ondersteuning van donoren bij de planning, worden tijdens de aanleg van projecten de RWMP's nauwelijks gebruikt. "Most RWMP's were 'collecting dust'." (Therkildsen 1988: 51) Ook de omvangrijke hulp bij de uitvoering heeft niet tot duurzame resultaten geleid. Veel projecten functioneren niet of voorzieningen worden niet gebruikt (vgl. Therkildsen 1988: 14,15). Therkildsen ziet als oorzaken de economische crisis, de problemen op het gebied van planning, organisatie en beleid in de Tanzaniaanse rurale watersektor (zie par. 3.2) en de karakteristieke 'control-oriented' aanpak van de donoren in de planning en uitvoering (zie par. 3.3). Hopelijk bieden recente beleidsveranderingen van sommige donoren perspectieven (zie par. 3.4).

3.2 De problematiek van de rurale watersektor in Tanzania.

3.2.1 Planningsproblemen

De belangrijkste kenmerken van de aanpak van de 'water master planning' kregen gestalte tijdens een belangrijk seminar over rurale watervoorziening in Dar es Salaam in 1971. Hier discussieerden lokale en buitenlandse deskundigen over de soort planning die nodig was om de 1991-doelstelling te bereiken. Benadrukt werden het belang van 'comprehensiveness', planningsteams bestaande uit leden van verschillende vakgebieden, buitenlandse hulp om de planning in enkele jaren te kunnen voltooien en coördinatie tussen de buitenlandse teams.

In november 1971 deed het Ministerie van 'Water Development and Power' de aanbeveling dat de 'Regional Water Master Plans' (RWMP's) voor alle 'regions' binnen 3 jaar verricht moesten zijn. Helaas waren het Ministerie en de andere Tanzaniaanse instanties slecht voorbereid op de omvangrijke donorhulp. Er waren slechts enkele pogingen gedaan om de RWMP-uitoefening te leiden en te integreren in bestaande activiteiten.

Zo waren er geen richtlijnen om bepaalde 'regions' aan bepaalde donoren toe te wijzen. Donoren konden deze zelf uitkiezen. Ze waren ook vrij in het selekteren van consultants voor het opstellen van de RWMP's. Daarbij gaven de bilaterale donoren natuurlijk de voorkeur aan consultants uit eigen land. Deze hadden nog maar weinig ervaring met 'water master planning', waardoor Tanzania als een soort proeftuin fungeerde en er een omgekeerde kennisoverdracht plaatsvond. De consultants sloten kontrakten met de donoren, maar niet met de Tanzaniaanse overheid. Deze moest formeel (vooral bij onenigheden was dit het geval) via de donoren met de consultants onderhandelen.

Elke donor heeft ook zijn eigen 'Terms of Reference' opgesteld, waardoor de TOR's van 'region' tot 'region' verschillend waren. Hoewel de donorinstanties ook weinig ervaring hadden met 'water master planning' werden de TOR's gedetailleerd opgesteld en fungeerden als blauwdrukken voor de RWMP's. Hierdoor werd de coördinatie van de RWMP's bemoeilijkt en werden er slechts weinig pogingen hiertoe ondernomen.

Eveneens ontbrak het aan formele procedures en wettelijke voorschriften voor het gebruik van de RWMP's. Goedkeuring van een RWMP door donor en Tanzaniaanse autoriteiten betekende niet meer dan dat de consultant aan de TOR had voldaan. Het hield niet in dat de twee partijen het eens waren met de voorstellen in het plan voor uitvoering. De akkoorden tussen beide partijen die na de RWMP-goedkeuring volgden, losten het probleem ook niet op, omdat deze gewoonlijk in algemene termen zijn opgesteld en niet specifiek en operationeel genoeg zijn.

Het basis probleem is dus dat lange termijn planning, zoals de RWMP's, in Tanzania nog niet geïnstitutionaliseerd is. (Vgl. Therkildsen 1988: 30-35).

Voor een overzicht van de donorhulp in de rurale watersektor, zie tabel 1.

Table 1. *RWMPs: Donors, Consultants, Costs and Implementation*

RWMP Funder	Regions	RWMPs prepared by	During	Foreign cost ^a (mill.Tsh)	RWMP implementation
Canada	Dar es Salaam, Coast	CBA Engineering Canada	1976-78	37	None
Denmark	Iringa, Mbeya, Ruvuma	CCKK and CDR, Denmark; BRALUP Tanzania	1980-83	41	Technical assistance and funds since 1980
Finland	Mtwara, Lindi	Finnwater Finland	1973-76	37	Technical assistance and funds since 1976
Holland	Shinyanga;	Nedeco, Holland	1971-73	16	Technical assistance and funds 1974-77
	parts of Morogoro	DHV Consulting Holland	1978+	n.a.	Technical assistance and funds since 1978
Japan	Kilimanjaro	Japanese Int. Coop. Agency	1975-77	n.a.	None
Norway	Rukwa, Kigoma	Norconsult and Chr. Michelsens Inst., Norway	1980-82	25	Technical assistance and funds since 1980
Sweden	Mwanza, Mara Kagera	Brokonsult Sweden	1975-1977	32	Technical assistance and funds since 1983
Tanzania	Dodoma	Min. of Water	1971-73	n.a.	None
West Germany	Tanga	Agrar and Hydro-techn., W. Germany	1974-76	12	Implementations as part of rural integrated dev.project since 1977
World Bank	Tabora	Brokonsult Sweden	1978-79	18	None

a Direct costs only. Figures based on Balaiie (1983), Kleemeier (1982) and own estimates derived from government budget figures. Direct local costs amounting to Tsh 28 mill. cannot be broken down into regions.

(Therkildsen 1988: 33)

3.2.2 Institutionele problemen

De bestuurlijke en politieke organisatiestructuur in Tanzania is complex. Op nationaal, 'regional', en 'district' nivo zijn zowel overheids- als partijfunctionarissen betrokken bij de planning en uitvoering van projecten. De procedures hiervoor zijn langdurig en ingewikkeld. Deze situatie én de economische crisis bemoeilijken de ontwikkeling van de rurale watersektor (*1).

Vele donoren hebben zowel in de plannings- als in de uitvoeringsfase geprobeerd de complexe organisatiestructuur te omzeilen door eigen 'project management units' op te zetten. Deze staan onder directe controle van de donor, worden bemand door een technische staf uit eigen land en werken autonoom van de lokale instanties. Dit is een verleidelijke oplossing, omdat bestuurlijke problemen veelvuldig voorkomen.

Budgetten voor projecten kunnen van jaar tot jaar sterk variëren. De reële waarde van fondsen is door de economische

(*1) de complexe plannings- en uitvoeringsstructuren bemoeilijken de participatie van de doelgroep (zie par. 3.3.5).

crisis gedaald (zie tabel 2). Investerings en lopende uitgaven (o.a. voor onderhoud en beheer) worden onafhankelijk van elkaar begroot. Het budget voor regionale projekten wordt aan het Prime Minister's Office (PMO) toegekend en dat voor nationale projekten aan het ministerie van 'Water Development and Power'. De mogelijkheid om regionale activiteiten op elkaar af te stemmen wordt hierdoor verkleind.

Table 2. *Resource Allocations to Rural Water Supplies in Tanzania, 1964-1984*

	unit	64/65- 68/69	69/70- 73/74	74/75- 78/79	79/80- 83/84
<i>Capital expenditure</i>					
Donor funds	m.Tsh	26	141	471 ^a	649
Total funds	m.Tsh	39	193	617	1032
Total funds in 1974/75 prices ^b	m.Tsh	n.a.	n.a.	496	428
Donor funds/total funds	%	67	73	76	63
Total funds/total central & regional government capital budget	%	n.a.	n.a.	2.6	2.2 ^c
<i>Recurrent expenditure^d</i>					
Total regional funds	m.Tsh	n.a.	n.a.	286	763
Total regional funds in 1974/75 prices ^e	m.Tsh	n.a.	n.a.	222	238
Total regional funds/total regional gov. recurrent budget	%	n.a.	n.a.	4.4	5.7

a Estimated for 1975/76

b Assumed that 60 per cent of donor funds spent outside Tanzania (see Ministry of Water *et al.*, 1984, 4.23; and Hordijk *et al.*, 1982, 72). These funds subject to inflation in the international price index for dollars. Remaining funds subject to local inflation after the retail price index. Indexes in Schluter (1982).

c 1979/80-1982/83.

d Rural water supply recurrent expenditure from central government budget cannot be separately identified. Figures indicate regional funds only.

e Deflated with retail price index.

Source: Therkildsen (1986).

(Therkildsen 1988: 46)

De organisatiestructuur op centraal nivo is sinds de oprichting van het ministerie van 'Water Development and Power' in 1971 steeds aan veranderingen onderhevig. De rurale watersektor werd in de reorganisaties telkens ondergebracht bij een ander ministerie, bijv.: bij het ministerie van energie (sinds 1971), het ministerie van mijnbouw (van 1974 tot 1981 en opnieuw in 1984) en sinds 1985 bij het ministerie van 'lands, housing and urban development'. Hierdoor kreeg de rurale watersektor weinig aandacht op topnivo in de ministeries.

Er is een tekort aan geschoolde mankracht. Alleen Zweden heeft geprobeerd dit aan te vullen. Zij financierde een school voor technici in Dar es Salaam en stelde fondsen beschikbaar voor de opleiding van 150 ingenieurs in India. Andere donoren hebben

weinig aandacht besteed aan scholing. Zij gaven de voorkeur aan eigen technisch personeel om het tekort aan mankracht te compenseren.

De coördinatie binnen de sektor en tussen de sectoren onderling is gebrekkig. Ook de samenwerking tussen de donoren en de Tanzaniaanse autoriteiten is een probleem. Pogingen begin tachtiger jaren om een regelmatig overleg op te zetten tussen het ministerie en de verschillende donoren voor het coördineren van strategieën en activiteiten mislukten. Sommige donoren vreesden dat coördinatie hun commerciële en professionele belangen zou kunnen schaden door de beperkingen en standaardisatie, die dit met zich mee zou kunnen brengen. (Vgl. Therkildsen 1988: 35-44).

3.2.3 Beleidsproblemen.

Het beleid in Tanzania is niet eenduidig en daarom moeilijk uitvoerbaar.

In 6 jaar is de doelstelling voor de rurale watersektor drie keer veranderd. De Partij declareerde in 1969 dat binnen 40 jaar iedereen van water moest worden voorzien; in 1971 volgde een verklaring waarin de periode voor de realisatie van dit doel tot 20 jaar werd gereduceerd; in 1975 tenslotte werd hieraan toegevoegd dat alle dorpen in 1981 in ieder geval over één bron met veilig water op een redelijke afstand moest beschikken. (vgl. Therkildsen 1988: 44).

Therkildsen onderscheidt een aantal motieven voor het uitroepen van de 1991-doelstelling, de aanbeveling om RWMP's binnen 3 jaar uit te voeren en het vragen van donorhulp bij de planning en uitvoering. Deze motieven brengen een aantal problemen met zich mee. Hieronder worden ze besproken.

De plannen geven ten eerste het Ministerie de beschikking over een controle-instrument voor regionale activiteiten, die zij met de decentralisatie van 1972 aan het verliezen was. Benoemd als 'nationale projecten' komen de plannen en de uitvoering ervan onder verantwoordelijkheid van het Ministerie. Het belang dat de centrale organisatie hecht aan planning als controle-instrument komt echter vaak niet overeen met de behoefte op lokaal nivo aan uitvoerbare plannen.

De plannen hebben een politiek doel. Ze fungeren als middel om de eenheid te bewaren. Mooie beloften uit de onafhankelijkheidsstrijd worden hiermee ingevuld en de claims van verschillende politieke belangengroepen worden afgeremd. Politieke verklaringen zijn echter ongeschikt voor operationele planning. De 1991-doelstelling leidt tot voorkeur voor constructie en produktie van nieuwe putten en watervoorzieningssystemen boven rehabilitatie en onderhoud. Deze preferentie is duidelijk op nationaal, 'regional' en 'district' nivo en wordt versterkt door de donoren (zie par. 3.3.2).

De Tanzaniaanse Bank en het Ministerie van Financiën zijn gefinteresseerd in grote hulpstromen om de betalingsbalans en begrotingstekorten te dekken. Besluitvormers op top-nivo hebben daarom alleen aandacht voor totalen en donors delen in dit belang van 'moving money fast' (zie par. 3.3.2). De vraag hoe fondsen op de juiste manier gebruikt kunnen worden krijgt niet de aandacht

die ze verdient. Ook dit leidt tot nadruk op constructiedoelen. (Vgl. Therkildsen 1988: 162-165).

Het beleidsvoornemen van 1971 kenmerkt zich door een 'welfare'-ideologie. De overheid is verantwoordelijk voor de watervoorziening. Deze dienstverlening is gratis. Therkildsen vindt dit in strijd met de 'self-reliance' ideologie, die ook door de Partij wordt gepropageerd o.a. in haar nadruk op het belang van participatie. Deze tegenstrijdigheid is tot nu toe blijven bestaan. In de praktijk echter hebben Partij, regering en donoren de 'welfare' benadering gevolgd. Deze is populair omdat:

- 1 het overeenkomt met de voorkeur van de meeste dorpen t.a.v. overheidssteun;
- 2 het de claim van de departementen voor meer geld rechtvaardigt;
- 3 verbetering van de watervoorziening niet afhankelijk wordt gemaakt van de lokale financiële draagkracht;
- 4 het politici een waardevolle machtsbron verschaft (zie ook hierboven). Verbeterde watervoorzieningen worden als lokmiddel gebruikt om de vorming van Ujamaa-dorpen te bevorderen.

De middellange en lange termijn doelstellingen zijn groots, maar de jaarlijkse budgetten voor de rurale watersektor komen hiermee niet overeen. Deze vormen relatief slechts een klein deel van de totale begroting en sinds 1974/1975 daalt hun aandeel in de totale begroting (zie tabel 2).

Sinds midden zeventiger jaren zijn vele projecten in onbruik geraakt door een tekort aan geld voor de lopende kosten (beheer en onderhoud). Verscheidene donoren hebben bijstelling van het beleid gevraagd. Zij wilden het principe van gratis waterverstrekking vervangen zien door 'user-payment' om de kosten te dekken. Eind 1985 is dit echter nog steeds niet gebeurd.

Verschillende oorzaken liggen ten grondslag aan de onduidelijkheden in het beleid. Het Partij-monopolie in de beleidsvorming ontmoedigt ministeries om hieraan actief deel te nemen. Voorstellen die eenmaal aangenomen zijn, staan niet meer ter discussie. Wanneer dus alleen de middelen om doelen te bereiken onderworpen zijn aan analyse en de doelen zelf niet, dan wordt het formuleren van een helder en uitvoerbaar beleid moeilijk, zomet onmogelijk. Daarbij komt ook nog dat de Partij in het bijzonder, maar ook bij de ministeries onvoldoende capaciteit voor beleidsanalyse aanwezig is.

(Vgl. Therkildsen 1988: 45-47).

Donoren hebben hun eigen beleidsproblemen. De trends in ontwikkelingshulp veranderen in de tijd. De Wereldbank en het IMF hebben grote invloed op de bilaterale donoren. Wijzigingen in het beleid vinden plaats afhankelijk van de eisen van binnenlands beleid en commerciële belangen in de donorlanden. Kortom, de veranderingen in het hulpbeleid hoeven niet altijd iets te maken te hebben met omstandigheden in het ontvangende land. Dit leidt ook tot dubbelzinnigheden en complexiteit in de planning en uitvoering van projecten en tot frustraties. Zo zei de Principal Secretary op een vergadering van het ministerie en een donoor:

" 'What, then, is your policy this year?' " (Therkildsen 1988: 48)

(Vgl. Therkildsen 1988: 48).

3.2.4 Problemen m.b.t. richtlijnen op projektnivo.

Therkildsen noemt in zijn studie zeven problemen waarmee drinkwaterprojecten in Tanzania vaak te kampen hebben. Hieronder worden ze besproken.

- 1 De gebruikte technologie. Drie typen systemen zijn tot nu toe algemeen gebruikt nl. pijpleidingsystemen voor opgepompt grondwater (met dieselpompen), leidingsystemen voor rivierwater (met gebruik van zwaartekracht) en putten met handpompen. Vanaf begin jaren '80 worden steeds minder dieselpompen gebruikt, vanwege de hoge kosten. De criteria voor het kiezen van een bepaald systeem zijn echter onduidelijk. Er worden verschillende kostenberekenningsmethoden gebruikt, waardoor de prijs van bv. de constructie van een put met handpomp kan worden berekend op Tsh 20.000 tot Tsh 70.000, afhankelijk van de methode. De verschillende in gebruik zijnde systemen brengen ook organisatorische problemen met zich mee, bv. het in voorraad moeten houden van veel verschillende soorten reserveonderdelen.
- 2 Het 'service' nivo. Sinds 1970 wordt als norm voor de maximale afstand tussen huizen en aftappunt een loopafstand van 400 m gehanteerd. Als richtlijn voor planning is dit zinnig, echter niet als regel. In de praktijk kiezen de gebruikers meestal de dichtstbijzijnde geschikte bron. De beschikbaarheid van traditionele bronnen verandert met het seizoen, waardoor de watergebruikspatronen ingewikkeld zijn. De gebruikers hebben dus de keuze tussen de traditionele en moderne watervoorziening. Voor planners en uitvoerders is het van groot belang hier rekening mee te houden. Als een voorziening niet aansluit op het bestaande watergebruikspatroon, zal ze weinig gebruikt worden. Nauwkeurige bestudering van het gebruikspatroon is echter duur en tijdrovend.
- 3 'User participation'. Dit kan worden gezien als een onderdeel van planning maar ook als een doel op zichzelf. In vele beleidsstukken van de Tanzaniaanse regering en donoren wordt het belang ervan erkend, maar desondanks zijn er grote plannings- en uitvoeringsproblemen. De moeilijkheid is hoe participatie van de gebruikers daadwerkelijk bereikt kan worden. Hoe kunnen de watervoorzieningen het best aansluiten bij de wensen van de gebruikers en op welke manier en in welke mate kunnen zij worden betrokken bij de informatievergaring, etc?
- 4 'Operation and Maintenance' van drinkwatervoorzieningen vormt een groot probleem. Tot 1985 waren zoveel projecten uitgevoerd dat 40 % van de bevolking over drinkwater zou moeten beschikken. Door slecht functioneren en een gering gebruik van de voorzieningen was dit echter niet meer dan 10 tot 20 %. Participatie is volgens Therkildsen geen wondermiddel. De beheer- en onderhoudsproblemen zijn complex en hebben technische, economische, politieke en institutionele aspecten.
- 5 'Construction'. De onder 4 genoemde aspecten spelen ook een rol bij de aanleg van nieuwe watervoorzieningen (schaal, organisatie, financiering). Moet de schaal waarop en snelheid

waarmee nieuwe voorzieningen worden aangelegd bepaald worden door

- a) de doelen van de Tanzaniaanse regering, of
- b) de in Tanzania aanwezige capaciteit en financiële middelen om nieuwe voorzieningen aan te leggen en bestaande te onderhouden, of
- c) de bereidheid van donoren om tekorten op financieel, technisch of bestuurlijk gebied aan te vullen, of
- d) de bereidheid van de gebruikers om bij te dragen aan constructie of onderhoud?

6 De 'priority criteria' waarmee bepaald welke dorpen in aanmerking komen voor nieuwe watervoorzieningen. Ook hier hanteert de Tanzaniaanse overheid geen eenduidige normen. Zo kwamen bijv. als eerste in aanmerking dorpen met het beste agrarische potentieel, met het hoogste percentage watergerelateerde ziekten, met de grootste afstand tot betrouwbaar water of dorpen waar de kosten voor een watervoorziening het laagst waren berekend. Bij gebrek aan specifieke Tanzaniaanse richtlijnen wordt de prioriteitsbepaling door de donor-planners en uitvoerders vaak overgelaten aan ad hoc beslissingen van de Tanzaniaanse autoriteiten of worden eigen criteria gehanteerd.

7 'Monitoring and evaluation'. Informatie over activiteiten op dorpsniveau bereikt zelden de overheidsinstanties van 'district' 'region' of nationaal niveau. Er is bijvoorbeeld groot gebrek aan informatie over het functioneren van waterprojecten. Ook de informatie uitwisseling tussen verschillende overheidsinstanties is zeer beperkt.
(Vgl. Therkildsen 1988: 26-30).

3.3 De 'control-oriented' aanpak van planning en uitvoering door donoren.

3.3.1 Inleiding.

Ole Therkildsen heeft de activiteiten van 5 donoren onder de loep genomen, voor de periode begin jaren '70 tot eind '85. Het werkterrein van de Denen lag in Iringa, Mbeya en Ruvuma; de Finnen waren werkzaam in Mtwara en Lindi; de Nederlanders in Morogoro; de Zweden in Mwanza, Mara en Kagera en de Wereldbank in Mwanza. Zijn conclusie luidt dat de aanpak in planning en uitvoering van de 5 donoren, in verschillende mate, 'control-oriented' te noemen is. De kenmerken van deze aanpak zijn:

- 1 een sterke nadruk op toekomstig te verrichten constructiedoelen om de 1991-doelstelling te bereiken;
- 2 een vrij gedetailleerde specificatie van de middelen benodigd om de doelen te bereiken zoals de hoeveelheid mankracht, financiën, soort technologie, snelheid van constructie, etc.;
- 3 een omvangrijke informatievergaring en analyse, waarop de plannen worden gebaseerd. De planningsfase gaat in zijn geheel vooraf aan de uitvoeringsfase;
- 4 een impliciete of expliciete omschrijving in de plannen van de doelgroep als passieve ontvangers van diensten of als participanten in verschillende van te voren opgestelde activiteiten;
- 5 een 'bypassing' van de Tanzaniaanse organisaties op nationaal, regionaal en districts-nivo door de technische bijstand teams. Dit gebeurt vooral tijdens het maken van de middel- en lange termijn plannen (RWMP's) maar in zekere mate ook gedurende de uitvoering.
(Vgl. Therkildsen 1988: 16).

Hieronder worden deze kenmerken en hun gevolgen nader besproken.

3.3.2 Nadruk op constructiedoelen.

Een aantal oorzaken liggen ten grondslag aan de grote aandacht voor constructiedoelen in de planning en uitvoering.

Donoren zijn geneigd tot snelle besteding van grote sommen geld ('moving of money fast'). Het niet volledig besteden van toegekende gelden brengt immers het risico met zich mee dat het budget in volgende jaren wordt gereduceerd. De uitgaven moeten daarom gemakkelijk overzienbaar en controleerbaar zijn. Hulp voor constructie van nieuwe projecten is daarom aantrekkelijker dan steun aan onderhoudsactiviteiten, waarbij grootte en duur van de steun moeilijk van te voren te bepalen is.

Ook de doelstellingen van de Tanzaniaanse autoriteiten voor het jaar 1991 geven aanleiding tot grote nadruk op constructiedoelen (zie par. 3.2.3). Consultants en onderzoeksinstituten tenslotte leveren maar al te graag wat donoorinstanties verlangen. De kwestie van 'moving of money fast' past immers goed in hun bedrijfsbelangen.

In de RWMP's en tijdens de uitvoering werd bijgevolg weinig

aandacht besteed aan onderhoud en beheer. De resultaten zijn overbekend: onderhoud en beheer zijn de grote problemen in de rurale watersektor. (Vgl. Therkildsen 1988: 165, 166).

3.3.3 Omvangrijke informatieverzameling en -analyse. Planning en uitvoering zijn gescheiden activiteiten.

Het opstellen van 'control-oriented' lange en middellange termijnplannen vereist voorspelbaarheid, kennis en informatie over de onderlinge verbanden en uitkomsten van de activiteiten die gepland worden. In Tanzania is echter gebrek aan informatie, kennis en vakmensen om plannen voor de rurale watersektor op te stellen. Om de snelle constructie, nodig voor het bereiken van de de 1991-doelstelling, mogelijk te maken werd daarom een omvangrijke informatieverzameling op touw gezet. Het heeft echter niet geresulteerd in bruikbare RWMP's. Een reden hiervoor is dat vele RWMP's snel verouderd raken. Planners gaan uit van stabiliteit en voorspelbaarheid van toekomstige economische, institutionele en politieke omstandigheden. Dit komt o.a. doordat planners, willen zij hun projekten gefinancierd zien, ze de voorstellen op een bepaalde manier moeten presenteren. Ze moeten assertief zijn en zekerheid uitdrukken:

"these are the goals; these are the proper purposes; they will be served by these outputs; and the outputs will be produced by these inputs within the time-frame and this particular setting." (*1) (Seffin 1979, geciteerd in Therkildsen 1988: 165)

Dit is natuurlijk in strijd met de werkelijkheid in ontwikkelingslanden, die juist wordt gekenmerkt door complexiteit en onzekerheid. Vele RWMP's werden niet herzien en raakten daarom snel verouderd (alleen de Finnen zijn in 1984 begonnen hun oude RWMP aan te passen).

(Vgl. Therkildsen 1988: 165, 166, 172, 173).

Een andere reden is dat de verzamelde informatie niet operationeel is. Inschakeling van buitenlandse teams betekent niet vanzelfsprekend dat adequate informatievergaring zal plaatsvinden. Zij waren ook onervaren in het maken van middellange en lange termijnplannen voor de rurale watersektor. Aan de ene kant had men onvoldoende hydrogeologische kennis van lokale aquifers, problemen met het schatten van de bevolkingsgroei, moeilijkheden met de economische kosten-baten analyse van waterprojekten, onvoldoende kennis van watergebruikspatronen, etc. Ook was er geen onderzoek gedaan naar het functioneren van de Tanzaniaanse burokratie op de verschillende administratieve nivo's. Er is in de plannen geen informatie of analyse van procedures, organisatiestructuur, problemen, conflicten, etc. Aan de andere kant verdrinkt men in overbodige en niet relevante data. "Most RWMP's were 'collecting dust'." (Therkildsen 1988: 51). Dit komt omdat planning en uitvoering gescheiden ak-

(*1) Het onderstreepte is in de oorspronkelijke tekst cursief gedrukt.

tiviteiten zijn. Onderzoekers en planners weten weinig van de uitvoeringsproblemen. Uitvoerders zitten met plannen, waarvoor zij geen verantwoordelijkheid hebben gedragen en die moeilijk of onmogelijk uitvoerbaar zijn. " 'Planning without implementation' often leads to 'implementation without plans'." (Chambers 1973: 16, geciteerd in Therkildsen 1988: 175) (Vgl. Therkildsen 1988: 170-175).

3.3.4 Gedetailleerde specificatie van middelen.

Een gedetailleerde specificatie van middelen om doelen te bereiken veronderstelt de aanwezigheid van een of enkele machtige instanties met de autoriteit, capaciteit en middelen om activiteiten volgens plan uit te voeren. In de Tanzaniaanse rurale watersektor bestaan zulke instanties echter niet. De institutionele structuur is complex en het aantal besluitvormers is groot. Dit leidt tot veranderingen en vertragingen, die door de tekorten aan allerlei inputs nog eens worden verergerd. Tijdens uitvoering komt een project onder grote druk van verschillende personen en belangengroepen, die ervan mee willen profiteren. De aanwezigheid van de donoren en consultants maakt het aantal besluitvormers nog groter. Pogingen tot coördinatie van donorhulp waren zonder succes.

Konflikten over ontwikkelingsactiviteiten ontstaan eerder in de uitvoeringsfase dan in de planningsfase. Bij de planning heerst vaak een zekere (papieren) consensus. De belangen- tegenstellingen komen bij de uitvoering echter pas goed naar voren. Drastische veranderingen in de middellange en lange termijnplannen zijn dan ook niet ongewoon. (Vgl. Therkildsen 1988:167-170). Deze leiden vaak tot:

" 'a simplification of the agency's operational goal structure, eliminating many of the non-measurable or long-run goals and focusing attention exclusively on activities that will yield short-run measurable results. Immediate results have a political utility for the organization regardless of the contribution that activity makes to the long-run success of it's programme'." (Quick 1980: 57, geciteerd in Therkildsen 1988: 167,168)

(Zie ook par. 3.3.2: Nadruk op constructiedoelen; en par. 3.3.3 : redenen voor de geringe bruikbaarheid van de RWMP's).

3.3.5 Hulp zonder participatie van de doelgroep.

Hoewel participatie in ontwikkelingsactiviteiten in de rurale watersektor door zowel de Tanzaniaanse autoriteiten als de donoren wordt bepleit, komt er in de praktijk weinig van terecht. Het 'shallow wells' project werd door de Nederlanders uitgevoerd zonder enige betrokkenheid van de bevolking. Bij de Finnen bestond participatie uit betaling aan de doelgroep voor verrichte constructiewerkzaamheden. Bij de Wereldbank daarentegen bestond participatie uit het eisen van 'user payment' vóór constructie. In het Deense, en sinds 1984 in ook het Zweedse

projekt werd wel getracht de toekomstige gebruikers in alle fasen van het projekt te betrekken, maar de participatie bleek hierbij vrij strikt van bovenaf te zijn gedefinieerd. Voor Therkildsen was het echter op moment van studie nog te vroeg om de resultaten voor de lange termijn te kunnen beoordelen.

In 'control-oriented' planning en uitvoering wordt verondersteld dat de geplande activiteiten aan de behoeften van de doelgroep voldoen. De nadruk op constructiedoelen en snelle uitvoeringsprogramma's laten ook weinig ruimte voor een op participatie gerichte aanpak. Dit betekent dat tijdens de planningsfase dorpsprioriteiten niet onderzocht worden. Ze blijven voor de planners onbekend tot de uitvoeringsfase. De gevolgen hiervan kunnen groot zijn. De doelgroep gebruikt de voorzieningen niet, ze willen ze niet onderhouden of weigeren deel te nemen in de geplande uitvoeringsactiviteiten. Hoewel de doelgroep weinig macht heeft in de planningsfase, heeft ze deze dus wel tijdens de uitvoering. Dit kan bijdragen tot het niet gebruiken van de RWMP's bij de uitvoering (zie ook par. 3.3.3 en par. 3.3.4).

De kennis van de gebruikers wordt niet gevraagd:

"...planners proceed as if they are writing on a clean slate and possess all the knowledge relevant to improving the villagers' life. In reality they are making interventions into well-established socio-technical systems...". (Korten 1980: 498, geciteerd in Therkildsen 1988: 178).

Het niet gebruiken van de kennis van de doelgroep verhoogt het risico dat de putten of systemen niet goed functioneren.

In de 'control-oriented' aanpak zijn natuurlijk helemaal weinig pogingen gedaan om de organisaties op dorpsniveau te versterken in hun capaciteit om besluitvorming en projektactiviteiten te beïnvloeden.

(Vgl. Therkildsen 1988: 167, 175-180).

3.3.6 'Bypassing' van de Tanzaniaanse instanties.

Voor 'bypassing' zijn een aantal redenen te noemen:

- donoren hebben er belang bij dat de hulp voor een deel terugkomt. Twee recente studies (zie tabel 2, voetnoot b) schatten dat 60% van de totale donoruitgaven in de Tanzaniaanse rurale watersector terugvloeit naar eigen land. De door de donoren opgezette 'projekt management units' kunnen o.a. hieruit verklaard worden;
- de capaciteiten om plannen te maken en uit te voeren is in Tanzania beperkt, en is ook nog eens verminderd door de economische crisis. In plaats van zich aan te passen aan de beschikbare capaciteit hebben donoren geprobeerd tekorten te ondervangen met eigen technische teams, die onafhankelijk van de Tanzaniaanse organisaties werken;
- men denkt dat het werken met technische teams zo efficiënt is dat het de extra kosten rechtvaardigt (cost-efficiency);
- de groter wordende inefficiëntie en corruptie van de Tanzaniaanse openbare sector. De donorinstanties waren van

mening dat om resultaten te behalen en de dorpen te bereiken de lokale organisaties gedeeltelijk ontweken moesten worden; Aan de bovengenoemde motieven ligt de veronderstelling ten grondslag dat de door de donoren opgezette activiteiten bij terugtrekking aan de Tanzaniaanse instanties kunnen worden overgedragen en zonder problemen voortgezet kunnen worden. (Vgl. Therkildsen 1988: 166,167,184,185).

Een duidelijk resultaat van 'bypassing' is de snelle constructie van nieuwe systemen en putten. De voordelen op korte termijn hebben ook hun negatieve kanten. De voorkeur voor projecten boven programma's leidt tot fragmentatie van de Tanzaniaanse organisaties. Het aantal nieuwe projecten in de rurale watersector is groot en betekent een zware belasting en gebrek aan controle voor de Tanzaniaanse organisaties. Een continue stroom van donorteam's wordt uitgezonden om te onderhandelen, te plannen, uit te voeren en te evalueren. Daarbij werkt elke donor op zijn eigen wijze. Onafhankelijke project 'units' leiden tot verwarring en maken de verantwoording voor planning, uitvoering, beheer en onderhoud gecompliceerd. Zo hadden de consultants, die de RWMP's opstelden, alleen contracten met de donoren. Bij de uitvoering was dit, op één uitzondering na, ook het geval. Het Ministerie heeft hierdoor geen directe autoriteit over de consultants.

'Bypassing' kan ook leiden tot vijandigheid, jaloezie en afhankelijkheid. Lokale instanties voelen zich in hun functioneren aangetast, omdat zij weinig invloed hebben op de door de donoren gefinancierde projecten. Het "eiland effect" dat de projecten uitstralen, kan jaloezie en corruptie in de hand werken. Het geloof in eigen kunnen wordt ondergraven, wat leidt tot passiviteit en afhankelijkheid.

De kosten-efficiëntie van 'bypassing' wordt gemakkelijk overschat (zelfs die van de korte termijn). Kosten zijn moeilijk te bepalen door de verschillen in berekeningsmethoden, technische kwaliteit van de projecten, gebruikte normen, etc. Toch is uit tabel 3 af te leiden dat de kosten voor consultants, behuizing,

Table *Direct and Total Costs of Wells Construction in Donor Assisted Projects*

Implement through	Cost to project per person served (Tsh)			Cost figures from
	Direct ^a	Total ^b	Factor	
Finnwater,				
Mtwara-Lindi	60	160	2.7	1978-83
DHV, Morogoro	70	250	3.6	1978-81
World Bank, Mwanza	120	360	3.0	1979-83

a Labour, transport, materials and direct overhead

b Direct cost plus cost of consultants, housing, vehicles, etc.

Sources: Mtwara/Lindi: FINNIDA (1984, p. 13 and Annex 8, p. 2)

Morogoro: Hordijk *et al.* (1982, ch. 6.5)

Mwanza: PEU (1984a, Tables 2, 6, 7 and 9)

(Therkildsen 1988: 183)

transport etc., aanzienlijk zijn. 'Bypassing' leidt dus tot hoge totale kosten van watervoorzieningsprojecten.

'Bypassing' houdt in dat geen aandacht wordt geschonken aan de institutionele ontwikkeling. Men maakt zich niet druk om de periode na projectvoltooiing, wanneer de donor zich heeft teruggetrokken. De counterparts worden noch bij de planning, noch bij de uitvoering betrokken. De training van de MAJI-staf (*1) heeft een lage prioriteit. Er worden geen pogingen ondernomen om de Tanzaniaanse procedures te veranderen. Eerder wordt de voorkeur gegeven aan het opstellen van specifieke projectvoorschriften. Het ontbreekt aan een lange termijn strategie en aan voorzieningen voor het overdragen van projectactiviteiten aan de Tanzaniaanse instanties. Dit leidt tot een korte levensduur van donor-gefinancierde projecten.

(Vgl. Therkildsen 1988: 181-184).

De 'project management units' van de donoren zijn vooral voordelig voor de eigen industrie terwijl de Tanzaniaanse industrie niet wordt gestimuleerd. (vgl. Therkildsen 1988: 167).

(*1) MAJI = Ministry of Water, Energy and Minerals.

3.4 Veranderingen in beleid van de donoren

Omstreeks 1984 zijn bij de Finnen, de Nederlanders en de Zweden veranderingen in het beleid te bespeuren. Er komt meer aandacht voor de 'software' in de ontwikkeling van de rurale watersektor, zoals participatie, training en onderhoud. Deze beleidsveranderingen worden hieronder kort behandeld.

De Finnen zijn sinds 1972 betrokken bij de ontwikkeling van de Tanzaniaanse rurale watersektor in Mtwara-Lindi Regions. In de periode 1972 tot 1983 is de Finse aanpak nooit bijgesteld. Het schortte aan een regelmatige interne evaluatie van projektresultaten en aan contact met soortgelijke projekten in de andere 'regions'. Men kon hierdoor niet van eigen of andermans ervaringen leren. De veranderingen die in 1983 zijn geïntroduceerd, zijn bewerkstelligd door een nieuw projekt management en een extern evaluatieteam. Er is geen indicatie dat het Ministerie, met wie het projekt formeel verbonden is, enige prominente rol heeft gespeeld in de nieuwe richting die men is ingeslagen. Het oude RWMP wordt herzien voor de periode 1984-2001. Men richt zich hierbij niet meer op de 1991-doelstelling en houdt rekening met de beschikbare financiële middelen. Finnwater (de consultant) moet de verantwoordelijkheid voor constructie en onderhoud geleidelijk aan de lokale autoriteiten overdragen. Verder zullen activiteiten op het gebied van gezondheid, voorlichting en sanitatie opgezet worden en zullen pogingen worden ondernomen om vrouwen erbij te betrekken (zie Therkildsen 1988: 73,74,83,84 en Hannan-Andersson 1985: 46).

De Nederlanders zijn sinds 1971 actief in Tanzania, van 1971 tot 1978 in Shinyanga Region en sinds 1978 in Morogoro Region. Een onafhankelijk Tanzaniaans-Nederlands evaluatieteam heeft begin 1982 DHV (de consultant), DGIS en de Tanzaniaanse autoriteiten bekritiseerd. De evaluatie leidde tot stopzetting van de constructie van nieuwe putten en leidingen en tot een drastische bezinning op de Nederlandse hulp. De periode juli 1982 tot eind 1984 was een belangrijke overgangperiode. Eind 1984 werkte een Tanzaniaans-Nederlands team voor DGIS nieuwe beleidslijnen uit voor de ontwikkeling van de rurale watersektor in Morogoro Region. De verantwoordelijkheid voor de door Nederland gefinancierde activiteiten moeten bij de Tanzaniaanse autoriteiten liggen. Daarbij dient de verantwoordelijkheid voor beheer en onderhoud op dorpsniveau komen. Nederlandse deskundigen mogen alleen een adviserende en geen uitvoerende taak meer hebben. Het initiatief voor deze voorstellen is afkomstig van DGIS. Zowel DHV als de Tanzaniaanse autoriteiten, met name de regionale politici hebben zich er sterk tegen verzet, want de nieuwe beleidslijnen houden een sterke vermindering van de constructie snelheid in (zie Therkildsen 1988: 85,88,89,102). In samenwerking met PMO/IRC is een proefprojekt voor 'community participation' opgezet (zie Hannan-Andersson 1985: 48).

De Zweden geven sinds 1965 steun aan de Tanzaniaanse rurale watersektor. De steun aan Kagera, Mara en Mwanza begon in 1975 met het opstellen van RWMP's. De uitvoering hiervan startte pas in 1984. Tegen die tijd veranderde de vroegere voorkeur in de Zweedse hulp en plannen voor technische aspecten van rurale watervoorziening in een sterke nadruk op 'software': HESAWA

(Health, Sanitation, Water). De Tanzaniaanse autoriteiten hebben HESAWA in beginsel goedgekeurd. Dit projekt heeft de volgende intenties:

- nadruk op verbetering van traditionele bronnen met eenvoudige middelen;
- integratie van gezondheid, sanitatie en wateractiviteiten;
- het PMO en niet de waterautoriteiten moet de coördinatie-agent op veldniveau worden;
- decentralisatie van activiteiten naar districtsnivo;
- het versterken van de capaciteit van lokale instanties m.b.t. planning en uitvoering; een nadruk op 'community participation' en participatie van vrouwen.

(Zie Therkildsen 1988: 103-105,116,117 en Hannan-Andersson 1985: 23,24,47).

In het beleid van de Wereldbank en dat van de Denen zijn geen veranderingen geweest.

De Wereldbank begon haar hulp aan de rurale watersektor in Mwanza Region in 1977. Deze steun vormde een onderdeel van een gefintegreerd ruraal ontwikkelingsprojekt, Mwanza Rural Development Projekt (MRDP). In het vijfjarenplan van de Wereldbank was participatie en integratie van planning en uitvoering voorgesteld. Bij de uitvoering lag de nadruk echter sterk op het jaarlijkse constructie doeleinde, waardoor niet veel terecht kwam van andere doelen uit het vijfjarenplan zoals participatie, training en onderhoud. De Wereldbank stopte de financiering van het MRDP in 1983 en trok zich terug uit Mwanza (zie Therkildsen 1988: 118,119,125,126).

Denemarken is sinds 1979 actief in Iringa, Mbeya en Ruvuma Regions. Ook de Denen zijn niet geheel vrij van de kenmerken van de 'control-oriented' aanpak, maar vergeleken met de andere donoren hebben zij vanaf het begin van hun steun zich het meest ingezet voor participatie, óók van vrouwen. Gedurende het opstellen van de RWMP's waren de Regional Water Engineers m.b.v. Deense financiering bezig nieuwe systemen aan te leggen. Een socio-economisch onderzoeksteam was direkt betrokken bij deze uitvoering en experimenteerde met participatie (zie ook par. 4.8). De hiermee opgedane ervaringen werden gebruikt om procedures voor participatie in de RWMP's op te stellen. Denemarken heeft in september 1983 de financiering van de tweede fase van het projekt toegezegd. Over een periode van vijf jaar zullen 300 dorpen van water worden voorzien. Er zullen ook proefprojekten opgezet worden voor gezondheidsvoorlichting en sanitatie (zie Therkildsen 1988: 127,130,147-149).

Of de beleidsveranderingen bij de Finnen, de Nederlanders en de Zweden werkelijk hebben geleid tot veranderingen in de aanpak van de ontwikkeling van de rurale watersektor is m.b.v. de momenteel beschikbare literatuur niet te bepalen. De lange termijn resultaten van de Deense aanpak zijn evenmin bekend.

3.5 Conclusie

De ontwikkeling van de drinkwatervoorziening op het platteland in Tanzania kent vele obstakels.

Een slechte economische situatie dwarsboomt de financiering van allerlei noodzakelijke voorzieningen. Daarnaast bemoeilijkt de ingewikkelde bestuurlijke en politieke organisatiestructuur de coördinatie van planning en uitvoering. Er is tekort aan informatie, kennis en vakmensen om een consistent beleid uit te stippelen, goede plannen op te stellen en uit te voeren. Tenslotte is de situatie in Tanzania onstabiel en onzeker.

Van grote invloed echter is ook het feit dat planning en uitvoering onder grote druk staan van verschillende politieke, bureaucratische en economische belangengroepen. Beleidslijnen worden er daardoor niet duidelijker op en tijdens uitvoering ontstaan er vaak drastische veranderingen in de plannen. Beide leiden tot nadruk op constructie van nieuwe drinkwatervoorzieningssystemen en tot geringe aandacht voor onderhoud en beheer.

De complexe bestuurlijke en politieke organisatiestructuur en de grote aandacht voor constructiedoelen belemmeren participatie van de bevolking.

Met hun 'control-oriented' aanpak lijken de donoren de ontwikkeling van de watervoorziening eerder in de weg te staan dan deze te stimuleren. Ook bij donoren liggen bureaucratische en economische belangen ten grondslag aan de nadruk op constructiedoelen en de geringe aandacht voor onderhoud, beheer en participatie. Departementen van ontwikkelingssamenwerking willen het peil van hun budget handhaven en zijn daarom geneigd tot snelle besteding van grote sommen geld, die makkelijk te controleren zijn. De controle is voornamelijk kwantitatief, d.w.z. alleen het aantal geslagen putten en aantal kilometers aangelegde leidingen, tellen. Men controleert dus niet of de eigenlijke doelstellingen, het verbeteren van de gezondheid van de bevolking en tijds- en arbeidsbesparing voor vrouwen, bereikt worden. Bedrijven in donorlanden hebben vaak groot belang bij het terugvloeiën van ontwikkelingsgelden naar het donorland. Constructie van nieuwe putten en leidingen draagt hier meer aan bij dan onderhoud en beheer van bestaande voorzieningen of participatie en training.

Verder ligt aan de nadruk op constructiedoelen ten grondslag het geloof dat maatschappelijke problemen tot technische deelproblemen gereduceerd kunnen worden (de technische probleem trechter). Gezondheid kun je verbeteren met pompen en putten. (zie Mollinga, Mooij en Schakel 1987:33 en B.Bruins en S.Vellema 1987:75).

De donorhulp getuigt van een zekere vooringenomenheid, bijvoorbeeld door de gedachte dat de eigen capaciteit in planning en uitvoering zo goed is, dat de Tanzaniaanse tekorten op dit gebied ermee aangevuld kunnen worden. Deskundigheid in eigen land impliceert echter niet automatisch deskundigheid elders. De informatie die door "deskundigen" voor de RWMP's werd verzameld, resulteerde weliswaar in mooie rapporten, maar niet in relevante kennis waar plannen op gebaseerd kunnen worden. Een ander voorbeeld is de gedachte dat de donorgefinancierde drinkwaterprojecten altijd in het belang zijn van de doelgroep en aansluit bij

hun wensen, ook al zijn ze niet bij de planning en uitvoering betrokken geweest. Deze vooringenomenheid en de economische belangen van de donorlanden leid(d)en tot 'bypassing' van lokale instanties. Dit resulteert in snelle constructie, maar heeft grote nadelen. Verbetering van gezondheid wordt niet bereikt. Ook leidt het tot fragmentatie van de Tanzaniaanse instanties, afhankelijkheid en het achterblijven van industriële en institutionele ontwikkeling.

De recente beleidsveranderingen bij enkele donoren zijn echter hoopgevend. Of zij werkelijk zullen resulteren in een andere opzet van planning en uitvoering, moet men nog afwachten.

IV Zeven dorpsstudies

4.1 Inleiding

Men verwacht in het algemeen dat een verbetering in de drinkwatervoorziening op het platteland de volgende voordelen kan opleveren: 1) tijd- en energiebesparing, 2) verbetering van de gezondheid, en 3) verhoging van de agrarische produktie en toename van de economische diversiteit.

Er moet echter aan een aantal voorwaarden worden voldaan, wil deze verwachting uitkomen.

Tijd en energie worden alleen dan bespaard als de verbeterde drinkwatervoorziening de oude kan beconcurreren qua afstand en toegankelijkheid ("accessibility"). Anders is er grote kans dat de mensen voor de oude drinkwatervoorziening kiezen. Ook moet de verbeterde watervoorziening continu voldoende water leveren ("reliability"). Zo niet, dan is water halen bij de oude voorziening geen keuze maar noodzaak.

Verbetering van de gezondheid treedt alleen op als de waterkwaliteit ("quality") goed is. Ook is zij afhankelijk van bovengenoemde "accessibility" en "reliability". In onze ogen geven de oude voorzieningen in het algemeen water van minder goede kwaliteit. Een andere vereiste is dat mensen meer water ("quantity") gaan gebruiken en hygiënisch met het water omgaan zodat het water niet weer wordt vervuild. Om dit te bereiken zijn goede sanitaire voorzieningen nodig (latrines, bad- en wasplaatsen etc.) en voorlichting op het gebied van hygiëne en gezondheid.

Men verwacht dat door de verbetering van de gezondheid mensen produktiever worden en dat vrouwen de bespaarde tijd in produktieve taken zullen steken. Verbetering van drinkwater en sanitatie alleen is echter niet voldoende. Voor toename van de produktiviteit en van de economische diversiteit is een geïntegreerde plattelandsontwikkeling noodzakelijk. Introductie en promotie van nieuwe activiteiten en investering in gezondheidszorg, onderwijs, infrastructuur etc. zijn van belang. (Zie ook Hannan-Andersson 1982: 17-22)

Vaak worden bovenstaande voorwaarden en daarmee de verwachtingen niet gerealiseerd, m.a.w. drinkwaterprojekten mislukken (zie hoofdstuk 3). Het aantal nieuwe waterpunten is bijv. te gering om het hele dorp van veilig water te voorzien. Ze worden aangelegd op plaatsen waar de mensen ze eigenlijk niet willen hebben. De hoeveelheid water die wordt geleverd is niet voldoende of de levering is niet continu, bijv. wel voldoende water in de regentijd, maar niet in de droge tijd. Op een gegeven moment raken de voorzieningen stuk, terwijl er niemand is om ze te repareren of er zijn geen onderdelen beschikbaar. Verbetering van sanitatie wordt vaak over het hoofd gezien. De voorlichting op het gebied van gezondheid en hygiëne wordt niet gegeven of slaat niet aan. En last but not least, drinkwaterprojekten worden niet vergezeld met aanvullende maatregelen om de ontwikkeling te stimuleren.

Het sleutelwoord om bovenstaande problemen te voorkomen is nu "community participation" en met name de participatie van

vrouwen. Vrouwen zijn de waterhalers. Ze bezitten daarom kennis die van belang is voor de projektstaf, bijv. kennis over de meest geschikte plaatsen om een watervoorziening aan te leggen. Als waterhalers hebben zij ook het meeste belang bij het goed functioneren van de watervoorziening. Vrouwen moeten daarom in het onderhoudssysteem betrokken worden. Als moeders en verzorgers hebben zij de verantwoordelijkheid voor de gezondheid van de familie. Zij zijn het die het water gebruiken voor allerlei huishoudelijke activiteiten zoals koken, wassen etc. waarbij hygiëne van groot belang is voor de gezondheid. Vrouwen zijn daarom een belangrijke doelgroep voor voorlichting over gezondheid en hygiëne. Bij het aanleggen van sanitaire voorzieningen moet rekening gehouden worden met taboes. Om de bespaarde tijd en energie productief te gebruiken, moeten produktieve activiteiten voor vrouwen georganiseerd worden.

Kortom vrouwen moeten participeren in ontwerp, aanleg en onderhoud van drinkwater- en sanitatievoorzieningen, in gezondheidsvoorlichting en in produktieve activiteiten.

In dit hoofdstuk wil ik aan de hand van dorpsstudies proberen inzicht te krijgen of vrouwen wel willen en kunnen participeren. Hierbij beperk ik mij alleen tot participatie in activiteiten ter verbetering van de (drink)watersituatie. De literatuurrecherche bij het IRC en de LU-bibliotheek leverde slechts zeven bruikbare titels op. De vragen waarop deze dorpsstudies onderzocht werden waren:

- 1 Vinden vrouwen een verbetering van de drinkwatersituatie in hun dorp belangrijk?;
- 2 Welke andere problemen ondervinden vrouwen in hun leef-situatie?;
- 3 Welke mogelijkheden hebben vrouwen tot participatie in activiteiten, die een verbetering van hun leefsituatie beogen?

Van elke studie geef ik in de volgende paragrafen een samenvatting. Aan de orde komen voorzover de studies hierover iets beschrijven de volgende aspecten:

de doelstelling van het onderzoek, de onderzoeksmethode, een beschrijving van het dorp en van de bevolkingsgroep waartoe de dorpsbewoners behoren, de drinkwatervoorzieningssituatie in het dorp, de prioriteit die vrouwen geven aan een verbetering van de drinkwatervoorziening en hun suggesties voor deze verbeteringen, de economische situatie, de arbeidslast van vrouwen, de problemen die zij ervaren, de man-vrouw verhouding in de huishoudgroep, het onderwijsnivo en de deelname van de vrouwen aan de dorpspolitiek. Aspecten m.b.t. de gezondheid, sanitatie, waterconsumptie voor huishoudelijk gebruik, vee en irrigatie, die in sommige studies worden behandeld laat ik hier buiten beschouwing.

4.2 Kisekibaha - een studie van C. Hannan - Andersson (1982)

De studie 'Women, Water and Development in a Pare settlement, Tanzania' van C. Hannan-Andersson (1982) is een onderdeel van het projekt "Domestic water supplies: a vital component in Tanzania's rural development. A consumer-oriented study of selected schemes in four regions." (Hannan-Andersson 1982: Preface). Het projekt onderzoekt aspecten die relevant zijn voor de ontwikkeling van drinkwatervoorzieningen op het platteland door studie van de drinkwatersystemen in de 'regions' Kilimanjaro, Mwanza, Shinyanga en Singida. Aspecten zoals de mate van participatie, de aangepastheid van de voorzieningen aan de lokale omstandigheden, traditionele gevoelens en gebruiken m.b.t. water, de rol van vrouwen etc. worden bestudeerd. Het doel van het projekt is aanbevelingen te doen ter verbetering van de systemen onder studie, als ook van het drinkwaterprogramma op het platteland in zijn algemeenheid. (Zie Andersson en Hannan-Andersson 1981: 20-21)

In deze studie wordt een poging gedaan "to relate the problem of water to the overall conditions and problems at the household and village levels, in order to come to a better understanding of the relationship women-water-development". (Hannan-Andersson 1982: 46)

Objekt van studie is het dorpje Kisekibaha. Het ligt in Mwanga-district in Kilimanjaro region. Het werd verschillende keren bezocht: 6 weken in februari/maart 1981, twee maal 2 weken in april respectievelijk mei 1982 en twee maal 10 dagen in juli/augustus respectievelijk oktober 1982 door de veldassistent alleen. Kisekibaha is niet zo groot. Het bestaat uit 42 huishoudgroepen (waarvan 29% female-headed) met in totaal 300 inwoners, die op 2 na alle tot de Wapare-stam behoren. Doordat het zo klein is, is het mogelijk alle huishoudgroepen te bezoeken. (Zie Hannan-Andersson 1982:48,55,63)

Gesprekken werden gevoerd met de vrouw die in elke huishoudgroep de grootste verantwoordelijkheid droeg. 4 Van de 42 vrouwen vielen uit wegens ziekte of andere problemen. 6 Jongere vrouwen die niet de eindverantwoordelijkheid van een huishoudgroep droegen waren ook inbegrepen zodat het totaal op 44 vrouwen kwam. Daarnaast werd gediscussieerd met de vrouwen van de 'maendelo' (=ontwikkeling) groep. Deze groep komt op de missiepost samen, waar ze leren lezen schrijven, naaien etc. De bezoeken hieraan werden gebruikt om het projekt bij de vrouwen te introduceren en om toestemming te vragen om hen individueel te bezoeken. Bovendien werd in de algemene discussies in deze groep waardevolle informatie verkregen over de drinkwatervoorziening, problemen en behoeften van het dorp (*1). De gesprekken werden gevoerd zonder van te voren opgestelde vragenlijsten. Wel was er een checklist met 'areas of interest' uitgewerkt. Er werden verder observaties

(*1) Bij de weergave door Hannan-Andersson van de meningen van vrouwen over bepaalde zaken in percentages is mij niet duidelijk of zij deze percentages heeft genomen van het totaal aantal vrouwen of van de maendelo-groep.

gedaan van de activiteiten van de vrouwen, van het dorpsleven in zijn algemeenheid en observaties bij de drinkwatervoorziening. (Zie Hannan-Andersson 1982: 47-48)

Kisekibaha heeft als watervoorziening een opzetinrichting en een open tank in de Lembeni-rivier. Deze was vroeger aangelegd om het op één uur lopen gelegen station van Lembeni (dorp) van water te voorzien. De mensen hebben zich hier gesetteld vanwege de aanwezigheid van de watervoorziening. Zo is Kisekibaha ontstaan. De watervoorziening voldoet wat betreft 'accessability and reliability' aan de eis die de Tanzaniaanse overheid voor het jaar 1991 gesteld heeft. De meeste huishoudgroepen wonen binnen 400 m van de watervoorziening, die het hele jaar door voldoende water geeft. De waterkwaliteit is niet onderzocht, maar volgens Hannan-Andersson voldoet ze waarschijnlijk niet aan de kwaliteitseisen. De kwaliteitseisen worden overigens niet nader in haar studie omschreven. (Zie Hannan-Andersson 1982: 65,66)

De algemene indruk die Hannan-Andersson van het dorp heeft is die van armoede. In de coöperatieve winkel is slechts een beperkt aantal artikelen verkrijgbaar. Er is een groot gebrek zeep, suiker, kleren en olie om te koken. De huizen zijn in slechte staat. De kinderen zijn niet goed gekleed en volgens de missiepost worden ze vaak verwaarloosd. Naar men zegt is dronkenschap in dit dorp een groot probleem. (Zie Hannan-Andersson 1982: 59,98)

Vrouwen zijn verantwoordelijk voor het verbouwen van tomaten, uien, suikerriet en voedselgewassen, zoals mais, bonen en gierst. Ze krijgen daarbij weinig hulp van de mannen. Door de tomaten, uien, suikerrietsap (voor het brouwen van bier) en het eventuele surplus aan voedsel op de lokale markten te verkopen proberen de vrouwen wat geldinkomen te verwerven. Driekwart van de huishoudens bezit wat koelen, geiten en kippen, die de nodige arbeid voor de verzorging behoeven, zoals voeren, melken, weiden e.d. Vrouwen worden geacht hieraan een bijdrage te leveren. Naast deze zgn. produktieve taken zijn de vrouwen verantwoordelijk voor het huishoudelijk werk: het verzorgen van de kinderen, graan laten malen in Lembeni, water en brandhout halen, koken, wassen, schoonmaken etc. Verder wordt van hun verwacht dat zij 2 dagen per week werken aan gemeenschapsprojecten, bijv. het bouwen van een school. (Zie Hannan-Andersson 1982: 61,85,86,96)

De helft van de huishoudens heeft velden die op een afstand van ongeveer 2 uur lopen van huis liggen. Hannan-Andersson maakt niet duidelijk waarom ze zover weg liggen. Kisekibaha is niet beïnvloed geweest door het 'villagization'-programma van de jaren '70. (Zie Hannan-Andersson 1982: 61,85) Uit de observaties in mei en augustus '82 blijkt hoe druk vrouwen het hebben in het landbouwseizoen. Ze zijn de hele dag op het veld, in mei druk bezig met het wieden en in augustus met het oogsten. Gedurende het landbouwseizoen zijn er arbeidsplekken die veroorzaakt worden door het klaarmaken van de velden, het zaaien, het wieden en het oogsten. De landbouwactiviteiten beïnvloeden zeer sterk de andere activiteiten. Dit blijkt uit de verminderde waterconsumptie in het landbouwseizoen. Dan halen de vrouwen slechts 2 keer per dag water, om 7 uur's ochtends en tussen 5 en 7 uur 's avonds. In oktober, een wat de landbouw betreft minder drukke maand, wordt

ook 's middags tussen 1 en 2 uur water gehaald. De invloed van de landbouwactiviteiten is ook merkbaar bij het brandhout halen en de overige huishoudelijke activiteiten. In het regenseizoen wordt weinig brandhout gezocht. Het meeste wordt in de droge tijd gehaald en opgeslagen voor de natte tijd. In de drukke periode hebben vrouwen ook weinig tijd om kleren te wassen en schoon te maken. Waarschijnlijk letten de mensen, volgens Hannan-Andersson in deze periode minder goed op de persoonlijke hygiëne en worden de kinderen minder goed verzorgd. (Zie Hannan-Andersson 1982: 85,94)

De arbeidslast van vrouwen is één van de redenen van het niet koken van water. Een meerderheid van de vrouwen beseft dat het beter is voor de gezondheid om het drinkwater te koken. Toch wordt het slechts in 2 huishoudens gedaan. Redenen die de vrouwen geven voor het niet koken van drinkwater zijn:

- dat het niet hoeft, omdat de waterkwaliteit voldoende is. (27% van de vrouwen geeft dit als reden);
- dat ze het nooit eerder heeft gedaan (18%);
- dat ze geen tijd heeft (27%) door een te zware arbeidslast of doordat de huishoudgroepsleden te dorstig zijn om het water te laten afkoelen;
- dat ze niet genoeg 'containers' heeft om in te koken (21%), wat een indicatie is voor het welvaartsnivo in het dorp;
- dat ze te moe is (7%).

(Zie Hannan-Andersson 1982: 75,76)

De meeste vrouwen noemen de landbouw als grootste werklast. Zie onderstaande tabel:

Women's greatest work burdens and order of ranking

Activity	% of women mentioning this activity
Agriculture	50
Firewood	16
Housework (including cooking)	16
Sugarcane preparation	10
Water collection	5
Childminding	3

(Zie Hannan-Andersson 1982: 86)

Het grootste probleem dat vrouwen ervaren is de slechte distributie van goederen. Ze kunnen moeilijk aan noodzakelijke artikelen komen zoals zeep, suiker, olie om te koken, etc. Dit probleem houdt verband met de bloeiende zwarte markt in essentiële goederen en gebrek aan goed leiderschap om dit probleem aan te pakken. Sommige vrouwen vroegen zich af waarom ze nog harder zouden werken om geld te verdienen als ze toch de artikelendie ze nodig hebben niet konden kopen. In het algemeen verwachten zij geen enkele verbetering van hun leefsituatie. (Zie Hannan-Andersson 1982: 83,84,96) Zie tabel op pag. 36:

Village problems and order of ranking

Problem	% of women mentioning this problem
Distribution of goods	63
Dispensary	16
Transport	9
Watersupply	3
No grinding machine	3
Too much self-reliance work	3
Unable to mention any specific problem	3

(Zie Hannan-Andersson 1982: 84)

Uit de tabel blijkt dat vrouwen de drinkwatervoorziening niet als grootste probleem ervaren. Een groot deel van de vrouwen was relatief tevreden over de watervoorziening. Een pijpleiding naar de huizen zou echter naar de mening van 68% van de vrouwen onmiddellijk verbeteringen geven. Ze vonden ook dat dit min of meer hun recht was. Veelal wordt gedacht dat een pijpleiding schoon water levert, ongeacht de bron. Slechts 29% vond dat er geen verbeteringen nodig waren. (Zie Hannan-Andersson 1982: 82,83)

Het ging in dit onderzoek niet om het bestuderen van de man-vrouw verhouding. Toch is het voor Hannan-Andersson duidelijk dat vrouwen meer arbeid verrichten dan mannen. (Zie Hannan-Andersson 1982: 92) De studie geeft geen informatie over de zeggenschap binnen de huishoudgroep over inkomsten en uitgaven. Of mannen vrouwen kunnen verbieden aan activiteiten mee te doen is evenmin uit de studie op te maken. Vrouwen hebben minder onderwijs genoten dan mannen. Van de vrouwen heeft 38% geen formeel onderwijs gehad. Vrouwen zijn nauwelijks betrokken bij de dorpspolitiek: geen enkele vrouw behalve de voorzitter van de maendelo-groep bekleedt een officiële functie in het dorp. De maendelo-groep wordt door 43% van de vrouwen regelmatig bezocht. Ze komen twee keer per week samen, behalve in de drukke perioden. (Zie Hannan-Andersson: 61,64) Hoe het gedrag van de vrouwen door de aanwezigheid van mannen beïnvloed wordt is duidelijk op te maken uit het volgende citaat: "The women were very open and verbose in this maendelo group. It was obvious that they stimulated each other and it was sometimes surprising to see how reticent they were in their own homes, especially if the men were present." (Hannan-Andersson 1982: 48)

Concluderend: de vrouwen ervaren de drinkwatervoorziening in het dorp niet als grootste probleem en zien het waterhalen niet als hun zwaarste arbeidslast. In het algemeen zijn de vrouwen relatief tevreden over de watervoorziening in het dorp (een opzetinrichting in de rivier). Deze is vrij dichtbij en geeft het hele jaar door voldoende water. Alleen de kwaliteit laat te wensen over. Een pijpleiding naar de huizen zou echter volgens de meerderheid van de vrouwen onmiddellijk verbeteringen geven. Veelal wordt gedacht dat een pijpleiding schoon water levert.

De problemen waar de vrouwen mee te kampen hebben zijn voornamelijk de slechte distributie van goederen, het ontbreken van een kliniek en van transportfaciliteiten en de zware ar-

beidslast. De taken die de meeste tijd en energie vergen zijn de landbouw, het halen van brandhout, het koken en het bereiden van suikerrietsap.

Aan de ene kant worden de mogelijkheden voor vrouwen om te participeren beperkt door de zware arbeidslast (m.n. in het landbouwseizoen), de achterstand in onderwijs en de geringe deelname in de dorpspolitiek. Aan de andere kant biedt de maendelo-groep misschien wel ingangen voor participatie in de droge tijd.

4.3 Luchelele, Buhongwa en Mkolani - een studie van M. van Rossum (1984)

Hoewel de studie van M. van Rossum (1984) "Priorities among rural women for village development projects in Mwanza District, Tanzania" slechts kort de drinkwatervoorziening aanstipt, is zij interessant vanwege de grote aandacht voor de man-vrouw verhouding, de inventarisatie van de voorkeuren van vrouwen voor verschillende typen projecten, de factoren die het uitvoeren van deze projecten bemoeilijken en de levendige impressie die je van het geheel krijgt door de weergave van stukjes uit de interviews.

Gedurende de jaren 1982 - 1984 werd in 3 dorpen, Luchelele, Buhongwa en Mkolani, 11 tot 14 km ten zuidwesten van Mwanza-stad in Mwanza district, een aantal vrouwenprojecten opgestart als onderdeel van de activiteiten van de Farmer Training Wing of MATI Nyegezi. De pogingen om vrouwenparticipatie te stimuleren mislukten. De opkomst van vrouwen in de projecten was onregelmatig en vrouwen waren niet altijd geïnteresseerd in de projecten die werden georganiseerd. Om in deze problematiek meer inzicht te krijgen werd deze studie verricht (Zie van Rossum 1984: 1-2).

De informatie is verkregen op basis van interviews met 27 vrouwen, aangevuld met de ervaringen van de schrijfster tijdens 2,5 jaar werk om vrouwenprojecten in de 3 dorpen op te starten. De vrouwen waren op niet-systematische wijze gekozen uit de vrouwen die de Farmer Training Wing-projecten regelmatig bijwoonden (*1). De interviews werden gehouden in de periode april '83-februari '84 m.b.v. 2 vragenlijsten. 13 Interviews zijn met de eerste vragenlijst gevoerd en 14 met de tweede. De eerste vragenlijst bevat vragen over de arbeidslast en zeggenschap, in de huishoudgroep en het dorp, van man en vrouw. Het stipt de voorkeuren van vrouwen voor bepaalde projecten en de beperkingen voor het opstarten van deze projecten even aan. De tweede vragenlijst legt op dit laatste meer nadruk (*2). Van de 27 vrouwen zijn 24 boerin en 3 onderwijzeres op de lagere school. Drie vrouwen zijn hoofd van de huishoudgroep. Alle op twee na behoren tot de Sukuma-stam. (Zie van Rossum 1984: 2-4)

In Luchelele en Mkolani is een watervoorzieningssysteem met 'communal taps' vrij recent (*3) aangelegd. De vrouwen in deze 2 dorpen waren er zeer tevreden over en herinnerden zich nog de tijd dat ze enkele keren per dag naar het meer of de put moesten lopen om water te halen. Een vrouw zei hierover: " 'Now when you go to fetch water at the tap and discover that there is no water, so you have to go to the lake, you are ready to start crying' " (van Rossum 1984: 40).

Hoewel het één van de zwaarste taken van de vrouwen verlicht, betekent de beschikbaarheid van een verbeterde drinkwater-

(*1) De steekproef is dus niet representatief voor de gehele vrouwelijke bevolking in de drie dorpen.

(*2) De weergave van de meningen in cijfers vond ik bij deze studie niet altijd duidelijk. Als van Rossum zegt: "Twee onderwijzeressen zijn van mening dat ...", zijn dat dan 2 van de 13, 2 van de 14 of 2 van de 27 vrouwen?

(*3) Van Rossum geeft niet aan wanneer ze zijn aangelegd.

voorziening in deze twee dorpen geen reductie van het aantal uren dat vrouwen werken. De bespaarde tijd wordt gebruikt op de velden. De verbetering van de drinkwatervoorziening heeft waarschijnlijk geleid tot een verhoging van het aantal uren werk op de velden. De vrouwen vonden het een voordeel dat zij vroeg in de ochtend, wanneer het nog koel is, al op de velden konden werken. In Buhongwa, waar nog geen watervoorzieningssysteem is aangelegd, klaagden de vrouwen over het rugbrekende werk van het water halen (Zie van Rossum 1984: 40-41). Bovenstaande is alles wat in deze studie over drinkwatervoorziening is geschreven. Er is dus geen informatie over 'accessibility, reliability and quality' van de verbeterde watervoorziening, noch over de hoeveelheid bespaarde tijd etc.

In de dorpen zijn drie soorten velden: gemeenschappelijke, familie- en privé-velden. De dorpsraad controleert de verdeling van land. Volgens de Ujamaa-politiek zouden alle volwassenen gelijke rechten hebben op een stuk grond, maar in de praktijk wordt het land aan families uitgedeeld. Veel boeren verbouwen nog steeds op land dat zij geërfd hebben. Volgens de Sukuma wetten is dit land het bezit van het hoofd van de familie. Men kent drie typen familievelen:

- 1.het cassave veld;
- 2.het katoen veld;
- 3.het rijst veld.

ad 1: Op het cassave veld worden naast cassave ook andere voedsel gewassen verbouwd, zoals sorghum, gierst, mais, bonen en zoete aardappel. De boeren en boerinnen klagen dat de opbrengsten hiervan te laag waren om in de eigen behoeften te voorzien. Bijna alle boeren moeten van tijd tot tijd voedsel kopen. De voedselprijzen op de markt zijn hoog zodat de uitgaven voor voedsel een groot deel van het familie budget innemen. Te weinig regenval is de belangrijkste, door vrouwen genoemde oorzaak van de lage opbrengsten.

ad 2: Katoen wordt verbouwd om een cash-inkomen te verwerven.

Zowel mannen als vrouwen werken op de familievelen. Dit is ook het geval op de communale velden, waar katoen en sorghum worden verbouwd. De opbrengst van de communale velden wordt gebruikt voor het financieren van dorpsprojecten, zoals de bouw van een school of een kliniek. Elk lid kan ook privé-velden voor eigen gebruik bebouwen. Deze velden worden door het hoofd van de huishoudgroep verdeeld. Men kan beginnen met het bebouwen van het privé-veld, als het meeste werk op de familievelen al is verricht. De meeste vrouwen telen zoete aardappel op hun privé-veld. Sommige verbouwen daarnaast ook nog katoen, mais, rijst of groenten, voor eigen consumptie dan wel om een eigen inkomen te verwerven. (Zie van Rossum 1984: 6,7,12,14)

Vrouwen zijn dus werkzaam in de landbouw. Daarnaast zijn ze verantwoordelijk voor het huishouden en proberen wat geld te verdienen door verkoop van bier, snacks, de opbrengst van hun privé-velden en handwerkproducten. Mannen zijn, naast hun agrarische werkzaamheden verantwoordelijk voor de verzorging van vee: koeien, geiten en schapen. Vee is belangrijk voor een Sukuma

boer. Het bezit ervan is een statussymbool. Het wordt ook als bruidsschat gebruikt. Slechts een deel van de boeren in deze dorpen bezit vee. (Zie van Rossum 1984: 15)

Volgens de Sukuma wetten is de vrouw ondergeschikt aan de man. Het hoofd van de huishoudgroep beslist over de activiteiten die op de familievelden uitgevoerd moeten worden en controleert zowel de opbrengsten van de familievelden en het vee als de verkoop ervan. Hij beheert de inkomsten. M.b.t. de besteding van inkomsten is het volgende patroon algemeen in de dorpen: de man geeft zijn vrouw een hoeveelheid geld voor de huishoudelijke uitgaven, maar houdt zelf het grootste deel ervan. Als hij iets duurs of belangrijks wil kopen, raadpleegt hij zijn vrouw, maar de uiteindelijke beslissing neemt hij zelf. Een vrouw moet haar man om toestemming vragen om te reizen of om aan activiteiten mee te mogen doen. Bovenstaande is een schets van de man-vrouw verhouding in het algemeen. De werkelijke invulling daarvan verschilt van familie tot familie. Sommige mannen beseffen goed hun mede verantwoordelijkheid t.o.v. de familie of laten de vrouw mee beslissen. Andere beslissen alles zelf of verspillen de familieinkomsten aan drank, luxe goederen, prostituées etc., zodat hun vrouw zelf maar moet zien hoe ze de eindjes aan elkaar knoopt. Vrouwen hebben geen machtsmiddelen om hun man tot ander gedrag te dwingen noch toegang tot produktiemiddelen om voldoende inkomen te verwerven voor haarzelf en de kinderen. (Zie van Rossum 1984: 10, 11, 12, 18, 19, 20, 40) Alle geïnterviewden zeiden: " 'If a husband does not want to listen to his wife, there is nothing she can do but accept it!' " (van Rossum 1984: 11).

Verschillen in gedrag van mannen m.b.t. medezeggenschap van de vrouw blijkt uit de volgende citaten: " 'My husband will ask my opinion if he wants to buy something of importance. Didn't we both work in the cotton fields?' " en " 'Some men just go and buy everything without consulting their wife' " (van Rossum 1984: 19). Over de verantwoordelijkheid van mannen t.o.v. de familie zeiden verscheidene vrouwen: " 'After selling the cotton some men come home and look after the needs of the family. They buy clothes for their children and wife, if food is needed, they provide their family with maize. Other men however do not come home for 3 days when all the money is spent' " (van Rossum 1984: 20). Sommige vrouwen kunnen wat geld verdienen door verkoop van produkten van hun privé-veld. Volgens de Sukuma wetten heeft een man ook die controle over de inkomsten van zijn vrouw. De meeste mannen staan echter toe dat de vrouw deze inkomsten houdt. De bedragen zijn niet zo groot. Steeds meer vrouwen proberen een eigen inkomen te verwerven (Zie van Rossum: 13, 14, 20, 21).

Veertien vrouwen werden gevraagd naar hun mening over de hoeveelheid agrarische arbeid die vrouwen verrichten, vergeleken met de inbreng van mannen. 5 Van de 14 vonden dat mannen en vrouwen evenveel werk op de velden verzetten, 7 vonden dat vrouwen meer doen dan mannen en 2 vonden dat mannen meer werk verzetten dan vrouwen (Zie van Rossum 1984: 9). Over de totale werklast (van alle dagelijkse activiteiten) waren alle vrouwen het eens dat vrouwen meer werk verzetten dan mannen: " 'If you both return from the fields, a man can go to sleep or drink beer while a woman has to cook, wash the dishes, fetch water and firewood and look after the children and never gets time to rest' ". (van Rossum 1984: 17). Een vrouw beschrijft de situatie als

volgt: " 'Women always do a lot of work while the work of men is to eat only' " (van Rossum, 1984:17). De vrouwen vinden hun werklast zwaar en voelen zich overbelast. (Zie van Rossum 1984: 16).

Gevraagd naar hun mening of zij een meer gelijke arbeidsverdeling apprecieerden, zei de meerderheid van de vrouwen dat de mannen daar toch nooit mee in zouden stemmen en dat vrouwen niet de mogelijkheid hebben om hen daartoe te dwingen (zie van Rossum 1984: 18). Wat vinden vrouwen van de situatie dat mannen over inkomen en uitgaven beslissen? Aan de ene kant kan volgens van Rossum de poging om een eigen inkomen te verwerven geïnterpreteerd worden als een wens om meer controle op het huishouden te krijgen en om meer onafhankelijkheid. Aan de andere kant geven de antwoorden in de interviews de indruk dat vrouwen hun ondergeschikte positie accepteren. Veel vrouwen toonden goedkeuring voor de situatie waarin de man uiteindelijk de beslissing neemt en waarin de vrouw dit moet accepteren. Veel vrouwen voelden dat hun man belangrijker was en meer verantwoordelijkheden had dan zij. (Zie van Rossum 1984: 28). Bij de vraag naar hun mening over een gelijke beslissings-bevoegdheid van man en vrouw liet een groot aantal vrouwen verwarring en verbazing blijken. Ze zeiden de vraag niet te begrijpen. Alleen de 3 onderwijzeressen en 1 boerin waren ontevreden over deze situatie en vonden dat er een verandering moest komen naar meer gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen. Zij zeiden: " 'Women think they are inferior, simply because no one has ever told them that they are equal to their husband' " (van Rossum 1984: 29). M. van Rossum concludeert hieruit dat pogingen om de bestaande man-vrouw verhouding te veranderen weerstand zullen ondervinden, niet alleen van mannen maar ook van een deel van de vrouwen. Een onderwijzeres vertelt: " 'Sometimes I try to convince the women that they are equal to their husband and that they should not thoughtlessly obey their husband in everything. But then they tell me: "do you want to ruin my marriage?" ' ". (Van Rossum 1984: 30).

Elk dorp heeft een dorpsraad bestaande uit 25 leden. In Mkolani zaten er 3 vrouwen in de dorpsraad, in Buhongwa 2 en in Luchelele geen. Dorpsvergaderingen over zaken van algemeen belang worden regelmatig gehouden. Het aantal vrouwen dat deze vergaderingen bijwoont is iets minder dan het aantal mannen, maar de participatie van de vrouwen in de discussies is minimaal. De mannen doen het woord. (Zie van Rossum 1984: 30). Vrouwen zeggen bang te zijn om in het openbaar te spreken: " 'Women are not yet used to speaking at meetings'. 'Many women are afraid of saying something stupid in front of everyone and being laughed at, especially by the other women '. 'I would never dare to say something, there are so many men!' " (van Rossum 1984: 31) Hoewel de geïnterviewden meer invloed in dorpsraadaangelegenheden zouden waarderen, vinden ze de huidige situatie niet onderdrukkend. Verscheidene vrouwen zeiden zelfs het niet belangrijk te vinden dat vrouwen evenveel als de mannen praten. " 'Women are often not well acquainted with the subjects that are discussed at these meetings, such as the building of a school!'. 'Men speak better than women'. 'There is often no difference in what men and women want'. " (van Rossum 1984: 32)

Het begrip 'women's progress' wordt in Tanzania vaak gebruikt. Aan de vrouwen werd gevraagd wat zij daaronder ver-

staan. Voor 2 onderwijzeressen betekende het het streven naar gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen. De anderen interpreteerden het als samenwerken aan de verbetering van de levensstandaard. (Zie van Rossum 1984: 34,63)

In de 3 dorpen zijn 5 verschillende soorten vrouwenprojecten opgestart: groentetuinen, landbouwvoorlichting, een naaicursus, voorlichting over voeding en family-planning. Bij inventarisatie naar de voorkeuren van de vrouwen voor bepaalde soorten projecten zeiden de meeste vrouwen inkomen- of produktengenererende projecten het belangrijkste te vinden, zoals een vrouwenwinkel, het samen bebouwen van een stuk land en kleren naaien. De vrouwen noemen als reden het tekort aan geld, voedsel en allerlei artikelen. Bovendien geeft het hun de mogelijkheid om een inkomen te verwerven onafhankelijk van de echtgenoot. De installatie van een maalmachine en de aanleg van een watervoorzieningssysteem werden ook zeer gewaardeerd vanwege de verlichting van de zware arbeidslast van de vrouwen. (Zie van Rossum 1984: 34,35,40,41,63)

Vrouwen interesseerden zich meer voor inkomen- of produktengenererende activiteiten dan voor onderwijsprogramma's, omdat de voordelen van de laatste minder tastbaar zijn. (Zie van Rossum 1984: 42,63). Van de onderwijsprogramma's genoot landbouwvoorlichting de voorkeur boven voorlichting over voeding of family-planning (Zie van Rossum 1984: 42,44,45,47,63). " 'If I attend an agricultural education programme, I will be able to grow more food, but if I go for nutrition education, what will I eat' " (van Rossum 1984: 45). De weerstand tegen family-planning is gebaseerd op de vrees van de vrouwen voor negatieve bijeffecten van de middelen. Ook hebben zij voor het gebruiken de toestemming van de mannen nodig en waarschijnlijk staan de mannen negatief t.o.v. het gebruik van anti-conceptie door de vrouwen. (Zie van Rossum 1984: 47,48,63).

Factoren, die participatie van vrouwen in projecten moeilijk maken zijn:

- de arbeidslast van vrouwen. Ontwikkelingsprojecten vragen extra tijd en energie van vrouwen. Bij introductiebijeenkomsten waarbij vrouwen van één dorp gevraagd werd naar hun voorkeur voor een type project, zeiden zij: " 'We do not want to participate in any project at all, how can we get time off for these activities when we are already too busy with our daily work!' " (van Rossum 1984: 50). Vrouwen zijn vooral in het regenseizoen druk bezig. Bij 2 groentetuinprojecten bijvoorbeeld, die in de droge tijd waren opgestart, was het animo in het begin bevredigend, maar daalde sterk gedurende de regentijd (Zie van Rossum 1984: 50-52,64);
- gebrek aan interesse (Zie van Rossum 1984: 52-54,64). Vrouwen zeiden het volgende erover: " 'Many women do not consider it necessary to attend projects. They say they have cooked or cultivated in a certain way for a long time, so why should they go to attend projects?' " (van Rossum 1984: 52) en " 'They do not see the point of going. They say: "If I go, what will I gain?' " " (van Rossum 1984: 53);
- geen vertrouwen in de eigen capaciteiten (vrouwen wordt verteld inferieur te zijn), weinig formeel onderwijs, beperkte mobiliteit en daardoor minder kansen op nieuws-

- uitwisseling (Zie van Rossum 1984: 57). Sommige dorpschouften waren vaak in gebreke gebleven om geplande activiteiten bij de vrouwen aan te kondigen, waardoor de opkomst van vrouwen laag was (Zie van Rossum 1984: 61);
- dat vrouwen toestemming moeten hebben van hun echtgenoot om aan activiteiten mee te doen. De vrouwen zeiden dat de meeste mannen zouden toestemmen om aan projekten mee te doen, als deze maar aangekondigd zijn door officiële leiders, zodat de mannen weten dat het om een serieuze activiteit gaat (Zie van Rossum 1984: 58);
 - het geringe inkomen van vrouwen en het feit dat ze geen toegang hebben tot land of andere produktiemiddelen, verhinderen de realisatie van projekten die een initiële investering of land van de vrouwen vereisen (Zie van Rossum 1984: 58-59). Daarvoor is de medewerking van de echtgenoten en dorpschouften noodzakelijk;
 - geringe deelname aan de dorpspolitiek (Zie van Rossum 1984: 30);
 - onderlinge ruzies. Bij de groentetuinen kregen de vrouwen ruzie over de door ieder lid verzette hoeveelheid arbeid en de verdeling van de opbrengst. Goede leidsters zijn dus belangrijk (Zie van Rossum 1984: 54-56, 64).

Conclusie

De vrouwen (*1) in de dorpen Luchelele en Mkolani waar een nieuw watervoorzieningssysteem is aan gelegd, zijn er, vanwege de arbeidslastverlichting, zeer tevreden over. In het dorp Bukongwa waar nog geen watervoorzieningssysteem is aangelegd klaagden de vrouwen over het rugbrekende werk van het water halen.

De andere problemen die vrouwen ervaren zijn het geringe inkomen, voedseltekorten, het ontbreken van een maalmachine en de zware arbeidslast.

Gezien de ervaringen van van Rossum met de geringe belangstelling van vrouwen voor voorlichting over voeding en familyplanning, vraag ik me af, of vrouwen wel geïnteresseerd zullen zijn in voorlichting over ziekten, die met water te maken hebben. Omdat gezondheid van zoveel factoren afhangt (naast hygiëne ook voeding etc.), zal, ook als de vrouwen wel belangstelling zouden hebben en de kennis m.b.t. hygiëne toepassen, dit niet altijd tot tastbare resultaten geven, waardoor de interesse van vrouwen in gezondheidsvoorlichting kan afnemen.

De participatie van vrouwen in drinkwaterprojekten zal bemoeilijkt worden door hun werklust, geringe vertrouwen in eigen capaciteiten, gebrek aan onderwijs, beperkte mobiliteit, geringe inkomen en geringe deelname aan de dorpspolitiek en gebrek aan goede leidsters. Ook moeten zij toestemming van hun echtgenoten hebben om aan activiteiten mee te kunnen doen. Het betrekken van vrouwen bij projekten kan het beste in de droge tijd gebeuren, als ze het relatief minder druk hebben. Medewerking van echtgenoten en dorpschouften is noodzakelijk.

(*1) Let wel, de vrouwen die in deze studie geïnterviewd zijn, zijn niet representatief voor de gehele vrouwelijke dorpsbevolking van de 3 dorpen (zie pag. 38).

4.4 Unyanga, Unyangwe en Nkhoiree - een studie van C. Hannan-Andersson (1984)

4.4.1 inleiding

De studie "Development of water supplies in Singida Region, Tanzania. The realities for village women" van C. Hannan-Andersson (1984) is, evenals de in 4.2 besproken studie, verricht in het kader van het projekt "Domestic water supplies: a vital component in Tanzania's rural development. A consumer-oriented study of selected schemes in four regions". Het doel van de studie is onderzoek doen naar de rol van dorpsvrouwen bij verbetering van drinkwatervoorzieningen in 3 dorpen in Singida Region, Tanzania, Unyanga, Unyangwe en Nkhoiree. In elk van de 3 dorpen werden in 25 huishoudens interviews gehouden. De effecten van de verbeterde drinkwatervoorziening op vrouwen worden bestudeerd en gerelateerd aan de mate van participatie van de vrouwen. Het veldwerk voor de studie werd uitgevoerd, gedurende twee perioden, in november/december 1982 en in januari 1984. In het droge seizoen is geen veldwerk gedaan waardoor de seizoensinvloeden op de arbeidslast van vrouwen niet kon worden bestudeerd. De interviews en discussies werden gehouden in de huizen, maar het was niet steeds mogelijk om de vrouwen allèen te spreken. In vele gevallen was de echtgenoot aanwezig, waardoor de vrouw in haar meningsuiting werd beperkt. (Zie Hannan-Andersson 1984: 6)

4.4.2 algemeen (*1)

In dit gebied leven de Wanyaturu. De Wanyaturu zijn 'agro-pastoralists'. In hun leefgebied heerst een hard klimaat met een lage wisselvallige regenval. De bodems hebben er een lage vruchtbaarheid en de voedselproductie is dan ook afhankelijk van de door het vee geproduceerde mest, die wordt verzameld en over de velden uitgespreid. Gierst, mais en sorghum zijn de belangrijkste voedselgewassen. De levensstandaard is laag. De woonomstandigheden behoren tot de laagste in heel Tanzania. (Zie Hannan-Andersson 1984: 7)

De positie van Wanyaturu vrouwen

Wanyaturu vrouwen zijn ondergeschikt aan de mannen en hebben beperkte toegang tot produktie middelen, informatiebronnen, krediet etc. In gemeenschaps- of dorpsaangelegenheden spelen ze vaak slechts een passieve rol: ze worden geacht in aanwezigheid van mannen hun mond niet open te doen.

De ideale Nyaturu vrouw is beschreven als:

"modest, gentle, with a soft and pleasant appearance, kind to all children in the home-stead, sufficiently hard-working to grind grain at cockcrow, and completely obedient to her

(*1) De informatie over de Wanyaturu vrouwen in het algemeen heeft Hannan-Andersson gebaseerd op 2 studies, van Schneider (1970) en Jellicoe (1978).

husband. She should be very fond of generosity to her husband's visitors as for food and drink are concerned."

(Jellicoe 1978: 82 in Hannan-Andersson 1984: 12)

De werkelijkheid is echter verre van dit ideaal. Er zijn veel spanningen en vijandigheid tussen de mannen en hun vrouwen, wat blijkt uit het grote aantal scheidingen. Ondanks hun ondergeschikte positie t.o.v. de mannen hebben vrouwen toch een aantal machtsbronnen:

- 1 onttrekking van haar arbeidskracht door de homestead te verlaten en steun te zoeken bij haar familie;
- 2 het uitoefenen van toverij ('sorcery') tegen bv. de kinderen. Kinderen behoren tot de clan van de man en niet tot haar eigen clan. Schade berokkenen aan de kinderen betekent dus schade berokkenen aan de man en zijn clan;
- 3 de vrouwenrituelen ('imaa ceremonies'). Mannen zijn zeer bevreesd voor de macht van de vrouwengroep. De rituelen zijn er om het konflikt tussen mannen en vrouwen binnen zekere grenzen te houden. Jonge vrouwen worden d.m.v. deze rituelen ingewijd in het moederschap en opgenomen in de vrouwen-gemeenschap. Aan de ene kant waarschuwen de rituelen de jonge vrouwen zich niet openlijk te verzetten tegen de mannen, aan de andere kant geven ze de vrouwen eigenwaarde en een zekere macht over mannen (Zie Hannan-Andersson 1984: 12-15,80). Het volgende citaat geeft dit tweede aspect weer:

"Lion imaa thus seems to signify the achievement of control of men by women as a group, both in their villages and in general. They have in effect, conquered the man, who are the lions; but they use their power for good by allowing themselves to be conquered by men...in order to keep the peace because peace is valuable to them". (Schneider 1970: 142 in Hannan-Andersson 1984: 15)

Naast de solidariteit, die in de 'imaa'rituelen naar voren komt, bestaan tussen de vrouwen onderling ook statusverschillen en spanningen. De status van een Nyaturu vrouw is afhankelijk van de positie van haar man, of zij weduwe, senior dan wel junior vrouw is, haar kinderen (aantal, leeftijd en sexe) en haar positie in de 'imaa'rituelen. Spanningen zijn er vnl. tussen de vrouwen van één homestead, omdat zij moeten wedijveren om de verdeling van land, vee en goederen. Elke vrouw krijgt namelijk van de man land en vee in vruchtgebruik om een bepaalde welstand mee op te bouwen voor haar zonen en daarmee een zekerheid voor haar eigen oude dag. (Zie Hannan-Andersson 1984: 7,10,12)

Verbetering van drinkwatervoorzieningen in het verleden

De eerste pogingen om de drinkwatervoorziening in Singida Region te verbeteren dateren uit de Duitse tijd. In 1916 werden putten en drinkwatervoorzieningen voor het vee gegraven waarbij de plaatselijke bevolking, onder dwang, werd ingeschakeld. Later, in 1920 en in 1948, probeerden de Engelsen dit nog eens. Pas in 1960 werd voor het eerst geprobeerd de bevolking, zonder dwang,

bij projekten te betrekken. Het effect van de veranderingen was steeds minimaal. Als redenen hiervoor werden gegeven:

- de voorgestelde veranderingen passen niet binnen de bestaande patronen van de Nyaturu samenleving en worden daarom door de bevolking verworpen;
- de projekten brengen te hoge kosten met zich mee, niet alleen in termen van geld, maar ook tijd en energie;
- de projekten vereisen specifieke kennis, die de mensen niet bezitten. (Zie Hannan-Andersson 1984 :29,32)

Ervaringen met participatie van vrouwen in het verleden

Ervaringen bij dorpsontwikkelingsprojekten in het verleden leren dat pogingen om vrouwen erbij te betrekken werden bemoeilijkt door:

- te weinig kennis van Swahili;
- hun ondergeschiktheid t.o.v. de man. Ze worden geacht niet te praten op vergaderingen als er mannen aanwezig zijn;
- verschil tussen vrouwen in mogelijkheden om aan projekten deel te nemen, afhankelijk van leeftijd en klasse;
- tijdgebrek, vooral in het drukke landbouwseizoen.

Anderzijds werd door de vrouwen wel massaal deelgenomen aan de alfabetisatiecampagne in de jaren 50. Hiervoor waren ze zeer gemotiveerd en werden niet gehinderd door de mannen.

Jammer genoeg is uit deze studie niet op te maken waarom de alfabetisatiecampagne toendertijd de vrouwen wel bereikt heeft. Overigens heeft de campagne m.i. geen lange termijn resultaat geboekt, want in 1978 werd geschat dat in Singida Region 75 % van de vrouwen boven de 15 jaar niet konden lezen of schrijven. (Zie Hannan-Andersson 1984: 7,33)

4.4.3 Unyianga, Unyanqwe en Nkhoiree

Zoals in vele gebieden in Tanzania zijn ook in deze dorpen de vrouwen de steunpilaar van de voedsellandbouw. Het werk is zwaar en tijdrovend. De vrouwen krijgen daarbij weinig hulp van de mannen, alleen bij het gereedmaken van de velden, het verspreiden van mest en het oogsten. Daarnaast zijn ze verantwoordelijk voor de huishouding en de verzorging van kinderen, zieken en ouderen. Voor de aankoop van allerlei basisbehoeften en noodzakelijke artikelen voor het huishouden is geld nodig. Ook hierin moet ze voorzien, vooral bierbrouwen is hiervoor een belangrijke activiteit.

Alle bij het onderzoek betrokken vrouwen waren getrouwd of getrouwd geweest. 16 Van de vrouwen (21 %) leefden niet met hun man vanwege scheiding of omdat deze was overleden. In de 75 huishoudgroepen waren 398 kinderen geboren, waarvan 27 % op jonge leeftijd was gestorven (Zie Hannan-Andersson: 39,40)

Van groot belang voor het landbouwsysteem is de jaarlijkse verspreiding van mest over het bouwland. Zonder voldoende mest zijn geen goede opbrengsten mogelijk. Om het verzamelen ervan zo gemakkelijk mogelijk te maken, wordt het vee vaak gedurende langere perioden vastgezet en zo dicht mogelijk bij huis geweid. Alle huishoudgroepen uit de steekproef beschikten over 1 tot 4

velden. Gemiddeld waren ze 4,3 acres groot (spreiding 2 - 12 acres)(*1). Bij 57 % van de huishoudens lagen deze op meer dan 30 minuten loopafstand van huis, soms zelfs op 2 uur loopafstand. Als meest verbouwde gewassen werden genoemd: sorghum, mais, pompoenen, bonen (voedselgewassen), katoen (handelsgewas), groente en fruit (deels voor de verkoop en deels voor eigen consumptie). In Nkhoiree werden ook zonnebloemen en aardnoten voor verkoop geteeld. (Zie Hannan-Andersson 1984: 40,41)

De meeste bezochte huishoudens werden regelmatig geplaagd door voedseltekorten. Hier was niet alleen droogte debet aan (vooral het seizoen 1982/1983 was zeer droog) maar vooral ook de 'villagisation' politiek van de regering. De afstand van de huizen tot de velden werd hierdoor groter, waardoor vooral voor de vrouwen veel kostbare tijd en energie verloren ging en bv. de onkruidbestrijding en bemesting van de velden bemoeilijkt werd. In 72 % van de huishoudens werd een sterke daling van de landbouwproductie genoemd gedurende 10 jaar na de 'villagisation'. Andere nadelen waren ruzies met buren (soms omdat groepen die in konflikt met elkaar zijn werden gedwongen dichtbij elkaar te gaan wonen, maar vaker vanwege geschillen over land), de vergrote afstand tot de bossen voor brandhout en het weiden van vee. Het enige voordeel dat genoemd kon worden is dat voor 23 % van de huishoudens de 'villagisation' een verbetering van de drinkwatervoorziening tot gevolg had. De droogte in 1982/1983 was van grote invloed, want 27 % van de huishoudens was van plan terug te keren naar de oude woongebieden. In combinatie met de 19 % die al teruggekeerd was, zou dit grote gevolgen kunnen hebben voor de planning van de dorpsontwikkeling, dus ook voor de verbetering van de drinkwatervoorziening. (Zie Hannan-Andersson 1984: 40-43)

Vee is onmisbaar in de Wanyaturu maatschappij. Het is niet alleen een direkte inkomstenbron, maar levert ook de voor de landbouwproductie benodigde mest. Bovendien heeft het een belangrijke sociale betekenis. Het hebben van vee geeft namelijk een zekere status en macht, vooral als het aan anderen kan worden uitgeleend. Voor vrouwen is vee belangrijk omdat zij er een zekere welstand voor haar zonen en daarmee zekerheid voor haar oude dag mee kan opbouwen. (Zie Hannan-Andersson 1984: 43)

Participatie van vrouwen wordt bemoeilijkt door:

- hun gebrek aan formeel onderwijs. 64 % Van de vrouwen had in het geheel geen onderwijs genoten;
- hun geringe kennis van het Swahili. Slechts 23% van de vrouwen beheerste het Swahili;
- Hun geringe deelname in dorpsaangelegenheden. Vrouwen wonen de dorpsvergaderingen wel bij, maar doen dit op een passieve wijze. Het wordt van hen niet verwacht dat zij zich uiten in een vergadering (vooral als er mannen bij zijn) en het wordt als ongepast beschouwd als ze dat wel zouden doen. Vrouwen controleren elkaar daarop. (Zie Hannan-Andersson 1984: 39,43)

(*1) De studie geeft niet duidelijk of dit gemiddelde van 4,3 acre voor één veld, dan wel voor het totaal geldt.

In de interviews werd de vrouwen gevraagd wat zij als belangrijkste problemen of behoeften in het dorp zagen. In 90 % van de interviews was echter de echtgenoot aanwezig, waardoor ze verhinderd werden of nogal terughoudend waren om zulke vragen te beantwoorden. Vaak antwoordde de man, zelfs als de vragen specifiek aan de vrouwen werden gesteld. Derhalve is het niet duidelijk welke problemen vrouwen als de grootste ervaren. (Zie Hannan-Andersson 1984: 45). De hieronder volgende meningen moeten dan ook met een zekere reserve worden genomen. Als vrouwen wel vrijuit hadden kunnen spreken, was misschien een ander beeld ontstaan.

Toen werd gevraagd wat de grootste problemen in het dorp waren, werden genoemd de terugkerende honger en de voedseltekorten gedurende het seizoen 1982/1983. Dit hangt samen met de lagere produktie sinds de 'villagisation' en het niet voldoende kunnen bemesten van het land. De andere problemen, gerangschikt naar het aantal huishoudens dat ze noemden, zijn gegeven in de hieronder gegeven tabel:

Tabel : Priority of village problems (*1)

problem	% of households mentioning				3 villages combined
	Unyanga	Unyangwe	Nkhoiree	All	
water supply	36	12	33		27
poor distribution of goods	24	44	5		25
no dispensary	8	4	38		20
no milling machine	4	12	0		6
lack of agricultural inputs	8	4	0		4

(Hannan-Andersson 1984: 63)

Andere problemen, die nog werden genoemd waren: tekort aan weide gronden, veediefstal, teveel 'communal' work en leeuwen die dichterbij de dorpen kwamen. (Zie Hannan-Andersson 1984: 63-64)

De vrouwen werden ook gevraagd welke taken ze het zwaarst vonden. De mannen waren bij deze vraag meer bereid de vrouwen zelf te laten antwoorden, zie onderstaande tabel.

Tabel : Zwaarste werklust voor vrouwen (*1)

Taak	door % van de vrouwen genoemd
landbouw	42
malen van graan	41
brandhout verzamelen	13
zoutwinning	1
huishoudelijk werk	1
groenten verzamelen	1
vee weiden	1

(Hannan-Andersson 1984: 47)

(*1) Het veldonderzoek van Hannan-Andersson vond beide keren in het regenseizoen plaats. Er zijn dus geen gegevens over de invloed van de droge tijd op de prioriteitenlijst m.b.t. de

Opvallend is dat water halen door geen enkele geïnterviewde vrouw genoemd werd. 20 % vond dit zelfs de leukste activiteit. De oorzaak hiervan zou kunnen zijn dat de vrouwen dan van huis weg zijn en andere vrouwen ontmoeten. (Zie Hannan-Andersson 1984: 46-47)

In 59 huishoudens (*2) werd de vrouwen gevraagd wat zij zouden willen doen, als ze 1 uur per dag vrij zouden hebben. De meeste vrouwen zeiden meer tijd nodig te hebben om uit te rusten (zie onderstaande tabel), wat een indicatie is voor hun zware en overvolle dagtaak.

Tabel : Gebruik van 1 uur vrije tijd per dag

Aktiviteit	door % van de vrouwen genoemd
uitrusten	71
huishoudelijk werk	9
bezoeken afleggen	8
brandhout verzamelen	3
kinderen verzorgen	3
naaien	3
weet niet	3

(Zie Hannan-Andersson 1984: 47)

De watervoorziening in de drie dorpen

In twee van de dorpen, Unyanga en Unyangwe, waren verbeterde watervoorzieningen aangelegd in het kader van een drinkwaterprogramma in Singida Region. In het derde dorp, Nkhoiree, was in 1982 een onderzoek uitgevoerd, maar in januari 1984 waren nog steeds geen verbeteringen aangelegd. In Unyanga, met 2158 inwoners, was een windmolen geplaatst met 1 aftappunt, voorzien van 4 kranen. Tijdens beide veld onderzoeken was de windmolen buiten werking. Een tweede watervoorzieningssysteem was gepland, een opslagtank al gebouwd en aftappunten, verspreid in het dorp, waren al geplaatst. Dit systeem was echter niet afgemaakt en het leek onwaarschijnlijk dat dit ooit nog zou gebeuren. Unyangwe, met 1671 inwoners, beschikte over twee voetspompen. Eén van deze was al snel na installatie niet meer bruikbaar. Het is duidelijk dat de verbeterde voorzieningen in Unyanga en Unyangwe volstrekt onvoldoende zijn. Slechts 14% van de 50 huishoudens in de 2 bovengenoemde dorpen maakten gebruik van de verbeterde voorzieningen tijdens de tweede

(*1) (vervolg noot pag.48) grootste problemen in het dorp resp. de zwaarste werklust voor vrouwen.

(*2) Hannan-Andersson geeft niet aan waarom hierover slechts 59 vrouwen werden geïnterviewd

onderzoekperiode ter plaatse. De problemen met het defekt raken van de voorzieningen kan dit percentage alleen nog maar ongunstiger maken. De voordelen van de "verbeterde" voorzieningen zijn derhalve zeer beperkt.

De overige huishoudens gebruikten traditionele waterbronnen. In Unyanga en Unyangwe waren deze bronnen, handgegraven, onbeklede putten. In de natte tijd gaven deze voldoende water, maar in de droge tijd droogden ze soms uit of gaven zo weinig water in dat lange wachttijden ontstonden. Men vond het water in deze putten van twijfelachtige kwaliteit. Er was geen omheining waardoor vervuiling door dieren mogelijk was. Voor het vee waren wel aparte drinkplaatsen aangelegd.

In Nkhoiree werd voor de waterwinning voor zowel mens als vee de rivierbedding gebruikt. In de natte tijd werd water gewonnen door iedere keer een ondiep gat in de rivierbedding te maken. Door de hoge grondwaterstand was dit geen probleem. In de droge tijd echter met een lagere grondwaterstand was het graven van een put soms noodzakelijk. Ook hier konden gedurende de droge tijd lange wachttijden voorkomen. (Zie Hannan-Andersson 1984: 47, 48, 58)

De suggesties voor verbeteringen van de watervoorzieningen, die door de huishoudens werden gegeven, volgen in onderstaande tabel.

Tabel : Suggested improvements to the water supply

improvement	% of households			
	Unyanga	Unyangwe	Nkhoiree	All 3 village combined
well with handpump	60	60	56	59
diesel-powered supply	24	0	20	15
no improvement needed	16	12	24	17
simpler improvements to traditional wells	0	16	0	5
repair existing improved supplies	0	12	0	4
	100	100	100	100

(Hannan-Andersson 1984: 64)

Het koken van water

Vanwege de campagnes om drinkwater voor gebruik eerst te koken is de bevolking zich in de dorpen zich welbewust van het belang hiervan. Nagaan in hoeveel huishoudens dit ook werkelijk gedaan werd is moeilijk. 24 % Beweerde het water te koken. Echter bij deze 24 % gebeurde dit niet ieder keer. In veel huishoudens gebruikte men hetzelfde vat voor transport en opslag van water. Dit versterkt de veronderstelling dat men in veel huishoudens het water niet kookt. Waarschijnlijk wordt bij vóórkomen van cholera meer aandacht besteed aan koken van water. Zie tabel op pag. 51.

Tabel: Redenen voor het achterwege laten van koken

reden	door % huishoudens genoemd
nooit gedaan	31
weet niet waarom	21
geen tijd/te moe	18
niet nodig	14
te weinig vaten	8
slechte smaak	5
te lui	3

(Zie Hannan-Andersson 1984: 50)

De reden "te weinig vaten" toont aan dat er in de dorpen armoede heerst en dat er in Tanzania gebrek is aan huishoudelijke artikelen. Met betrekking tot de smaak van water vonden veel vrouwen dat gekookt water niet "levend" smaakt, maar juist een "dode" smaak heeft. Als de meeste vrouwen hier zo over denken is het niet verwonderlijk dat dergelijke campagnes weinig succes hebben. Daarnaast is het koken van water weer een extra werklast voor de vrouwen. Het kost tijd en er moet meer brandhout verzameld worden, terwijl een aantal van haar taken, zoals schoonhouden van huis en erf en kinderverzorging toch al te weinig aandacht krijgt. (Zie Hannan-Andersson 1984: 49-51)

Conclusie: de meningen van vrouwen waren moeilijk te achterhalen door de aanwezigheid van de mannen bij de interviews. Alleen bij de vraag over de taken die de vrouwen het zwaarst vinden, waren de mannen bereid de vrouwen zelf te laten antwoorden. Het water halen wordt door de vrouwen niet genoemd. Een reden hiervoor kan zijn dat het onderzoek in de natte tijd plaats vond. Bij inventarisatie van de grootste problemen in het dorp komt de watervoorziening op de tweede plaats na het probleem van de dalende landbouwproductie. Andere, die genoemd worden, zijn de slechte distributie van goederen, het ontbreken van een kliniek en een maalmachine, een tekort aan landbouwinputs en de zware arbeidslast (hoofdzakelijk de landbouw, het malen van graan en het sprokkelen van brandhout). Ondanks het feit dat het probleem van de watervoorziening niet de eerste prioriteit heeft, vindt slechts 17% dat er geen noodzaak is tot verbetering of kan geen suggesties ervoor doen. In de dorpen Unyanga en Unyangwe waar een nieuwe watervoorziening is aangelegd, is de klacht dat deze voorzieningen volstrekt onvoldoende zijn en het onderhoud veel te wensen overlaat. Slechts een klein deel van de dorpsbevolking kan er gebruik van maken. De meerderheid is nog steeds aangewezen op traditionele bronnen. Dit geldt ook voor de bewoners van Nkhoree, waar nog geen verbeteringen zijn uitgevoerd. De opinie over de traditionele bronnen is dat zij in de natte tijd wel voldoende water geven, maar in de droge tijd soms (bijna) uitdrogen, waardoor lange wachttijden ontstaan of helemaal geen water meer kan worden gehaald.

Participatie van vrouwen zal moeilijk zijn doordat zij meestal te weinig onderwijs hebben genoten, het Swahili te

weinig beheersen, weinig deelnemen in dorpsaangelegenheden en omdat zij een zware arbeidslast hebben. Ervaringen uit vroegere projekten laten dit ook zien. Alleen de alfabetisatie campagne in de jaren 50 heeft de vrouwen wel kunnen bereiken. De redenen hiervoor zijn echter niet uit deze studie op te maken.

4.5 Kigwe en Segu Nala, een studie van M.W. Kirimbai (1981)

Kirimbai heeft in twee dorpen in Dodoma-district onderzoek gedaan: Kigwe en Segu Nala. De dorpen zijn in sociaal-economisch opzicht vergelijkbaar, alleen Kigwe heeft een verbeterde watervoorziening en Segu Nala niet. Het doel van het onderzoek is na te gaan wat voor invloed een verbetering van de (drink)watervoorziening heeft op de huishoudelijke arbeid, die vrouwen verrichten en in het algemeen of een drinkwaterproject veranderingen teweeg brengt in de produktie- en reproductierelaties. Dit heeft ze willen doen door in beide dorpen de huishoudens te verdelen in vier lagen, die verschillen in hun toegang tot arbeid en produktiemiddelen (Kirimbai 1981: i).

De opzet is echter mislukt, doordat haar verwachting dat de bewoners van Kigwe uitsluitend van de verbeterde watervoorziening gebruik zouden maken, niet uitkwam. De beoogde vergelijking kon dus niet gerealiseerd worden waardoor de studie niet verder komt dan een opsomming van gegevens over de drinkwatersituatie in beide dorpen en informatie over de arbeidsverdeling tussen huishoudgroepsleden in de verschillende lagen.

Uit deze studie is geen direkte informatie te halen om de twee vragen "hoe belangrijk vinden vrouwen een verbetering van de drinkwatervoorziening?" en "welke mogelijkheden hebben vrouwen om te participeren?" te beantwoorden. Hieronder zal ik de gegevens uit haar studie weergeven en proberen de vragen toch te beantwoorden.

Algemeen

In beide dorpen horen de inwoners tot de Wagogo-stam. De Wagogo leven van de landbouw, maar hun waardensysteem is sterk op het pastoralisme gericht. Ze zijn geen 'transhumant' nomaden, behalve in zeer droge jaren, wanneer de kudden op zoek gaan naar water en voedsel, grote afstanden afleggen en maanden van huis weg zijn. In gewone jaren weiden de mannen de kudden in de buurt van de dorpen en komen 's avonds thuis (Zie Kirimbai 1981: 47, 73, 81, 135).

Kigwe staat sinds 1971 als 'Ujamaa village' geregistreerd. Het bestaat uit 4 gehuchten. In totaal wonen er 4876 inwoners (1978 census), verdeeld over 969 huishoudgroepen. Het aantal stuks vee bedraagt 8336 (1979 census), waarvan 5358 koeien, 2099 geiten en 879 schapen. Elk hoofd van een huishoudgroep krijgt van het dorpsbestuur 3 acres landbouwgrond voor eigen gebruik, 2 acres voor voedselgewassen en 1 acre voor handelsgewassen. Elke huishoudgroep kan, indien ze dat wenst en de mogelijkheid daartoe heeft, nog meer land bebouwen aan de rand van het dorp. Het dorp heeft een redelijk aantal voorzieningen: een communaal veld van 900 acres, waar elke gezonde inwoner een halve acre moet bewerken en bebouwen, een lagere school, een station, een kliniek, een politiekantoor en een partij- en overheidskantoor. Ook is er kleine markt en een theehuis, dat door de UWT-afdeling wordt gerund. Men heeft in het dorp de beschikking over een maal-machine en er zijn een kleine melkfabriek, een timmerwerkplaats, een boomgaard van 25 acres en een kippenfarm met 7000 kippen. Alles is gemeenschappelijk eigendom. Verder is er nog een kerk en

een missiepost (zie Kirimbai 1981: 73-79, 124).

Segu Nala is sinds 1976 een Ujamaa-village en bestaat uit 7 gehuchten. Er wonen 3431 mensen (1978 census) verdeeld over 745 huishoudgroepen. Het aantal stuks vee is 8299, waarvan 4667 koeien, 2131 geiten en 1501 schapen. Net zoals in Kigwe kan elk hoofd van een huishoudgroep van het dorpsbestuur 3 acres landbouwgrond krijgen. In tegenstelling tot Kigwe is het communale veld slechts 20 acres groot. In Segu Nala wordt minder tijd gestoken in gemeenschapsactiviteiten dan in Kigwe. In Segu Nala besteedt men hieraan wekelijks 2 dagen en in Kigwe 4 dagen. In het dorp zijn aanwezig een 'primary court', een dorpswinkel, een partij- en overheidsgebouw, een kliniek, een slachterij en men beschikt over een maalmachine. Er zijn twee lagere scholen en twee kerken. (zie Kirimbai 1981: 81-85, 124).

Indeling van de bevolking in 4 lagen en de arbeidsverdeling naar sexe in elke laag.

Kirimbai heeft de huishoudens in vier lagen onderverdeeld:

- 1 de arme boerenhuishoudens (222 in Kigwe en 217 in Segu Nala). Zij leven van de voedselverbouw. Door verkoop van kleine hoeveelheden surplus op plaatselijke markten en af en toe loonarbeid proberen zij de noodzakelijke geldinkomsten te verwerven;
- 2 de middenrijke boerenhuishoudens (334 in Kigwe en 268 in Segu Nala). Zij verwerven een geldinkomen door verbouw van handelsgewassen en/of het maken van houtskool;
- 3 de rijke boerenhuishoudens (260 in Kigwe en 220 in Segu Nala). Hieronder vallen de huishoudens met meer dan 50 stuks vee, die geld verdienen door handel in vee en veeproducten en de huishoudens, die geld verdienen door de verkoop van bier. Deze laatst zijn veelal 'female-headed' (*1);
- 4 huishoudens die een salaris genieten, bijvoorbeeld onderwijzers (150 in Kigwe en 40 in Segu Nala).

Voor alle lagen geldt dat de huishoudens hun eigen voedsel verbouwen.

Van elke laag werd een steekproef van 10 % getrokken. Zo werden in totaal 96 huishoudens in Kigwe en 74 in Segu Nala geïnterviewd m.b.v. vragenlijsten. Daarbij werden 12 huishoudens in Kigwe en 10 in Segu Nala ad random getrokken voor observatie van de dagelijkse activiteiten. Zeven weken lang werd veldwerk verricht, vier in Kigwe en drie in Segu Nala. Kirimbai geeft helaas niet aan wanneer (in welk jaar en seizoen) dit veldwerk heeft plaatsgevonden, hoewel uit de studie wel is af te leiden dat het in het regenseizoen moet zijn geweest (zie Kirimbai 1981: 96-99).

- (*1) Bij 9 van de 170 huishoudgroepen uit de steekproef is het hoofd bierbrouwster van beroep. Dit geeft een percentage van 5,3 % (zie Kirimbai 1981: 124). In beide dorpen samen zal dus in ca. 90 huishoudgroepen (5,3 % van 969 + 745) een bierbrouwster aan het hoofd staan.

De arbeidsverdeling tussen man en vrouw is als volgt. De mannen houden zich bezig met activiteiten die geld opleveren: ze zijn de veehouders en de producenten van handelsgewassen en houtskool. Ook verrichten ze loonarbeid. De vrouwen zorgen voor de voedselverbouw en doen huishoudelijke arbeid, daarbij geholpen door de meisjes.

Uitzonderingen hierop zijn de huishoudens in het armste laag en de 'female-headed' huishoudens. In de armste groep werkt de man ook mee bij het verbouwen van voedsel en jongens onder de 15 jaar helpen een handje in de huishouding. De kleine hoeveelheid aan surplus wordt meestal door de vrouw verkocht. In de 'female-headed' huishoudens besteden rijke bierbrouwers het huishouden en de voedselverbouw uit aan leden van de huishoudgroep of zij huren arbeid in (zie Kirimbai 1981: 125-136).

Uit bovenstaande gegevens trek ik de conclusie dat alleen de rijke vrouwen, die hoofd van een huishouden zijn, de mogelijkheden hebben tot participatie. Ze hoeven nooit ergens toestemming voor te vragen aan een man en kunnen gemakkelijker tijd vrijmaken omdat ze het economisch redelijk goed hebben.

De watervoorziening.

Kigwe werd gekozen uit een overzichtsrapport van de drinkwatervoorziening in Dodoma-district van Mywahuzi (1978). Volgens Mywahuzi is de drinkwatervoorziening in Kigwe 'magnificent'. Water wordt opgepompt uit een watervoerende laag naar een opslagtank van waaruit het naar 5 aftappunten en een drinkplaats voor het vee stroomt. Kirimbai dacht dat hiermee een regelmatige watervoorziening zou zijn verzekerd en dat geen andere bronnen gebruikt zouden worden die de vergelijking kunnen verstoren. Helaas werd haar veronderstelling niet bewaarheid.

De 5 aftappunten bleken in het centrum van het dorp geplaatst te zijn. Eén is gesitueerd dichtbij het partijgebouw, één voorziet de kliniek en het politiekantoor, één staat bij de katholieke kerk en missie, één bij de lagere school en één levert water aan de kippenfarm. Voor de huizen in het centrum is de afstand tot deze aftappunten inderdaad minder dan 400 meter, maar voor de buitengelegen gehuchten (3 van de 4) is de afstand gemiddeld meer dan 3 kilometer. Zij zijn dus aangewezen op traditionele bronnen (*1). Kirimbai constateerde ook dat de mensen in het centrum slechts voor een deel gebruik maken van de aftappunten. Het bleek dat zij het water van deze nieuwe voorziening te zout vonden om het te drinken of er 'ugali' mee te koken. Men zegt dat 'ugali' in dit water niet goed (door)kookt. Volgens Kirimbai zit er een grond van waarheid in, want zout water kookt bij een hogere temperatuur dan zoet water. De mensen gebruiken de voorziening alleen voor het wassen van kleren en om zich te baden, voornamelijk in de droge tijd, als de traditionele bronnen uitgeput raken. In Kigwe worden dus, ondanks de aan-

(*1) Naast de traditionele bronnen en bovengenoemde watervoorziening zijn er in het dorp nog twee onbedekte ringputten (uncovered ring well), één bij het station en één op 1 km ten oosten van het station (zie Kirimbai 1981: 77).

wezigheid van de nieuwe voorziening, de traditionele bronnen het meest gebruikt. Dit is met name in het regenseizoen het geval (zie Kirimbai 1981: 77-80, 99, 100).

Segu Nala is geheel aangewezen op traditionele bronnen. Drie putten waren in 1978 geboord, maar in 1981 waren ze nog steeds niet voorzien van pompen. Het 'Regional Water Engineer' kantoor kon hier geen verklaring voor geven, maar beweerde dat het plaatsen van de pompen wel gepland was. (zie Kirimbai 1981: 87).

Het meeste water wordt in beide dorpen 's ochtends tussen 6 en 8 uur, en 's avonds tussen 5 en 7 uur gehaald. Dit water wordt voor het koken gebruikt. De Wagogo eten gewoonlijk twee hoofdmaaltijden per dag, omdat veel mensen gedurende de hele dag in het veld zijn, om vee te weiden, houtskool te maken, etc. Gedurende de dag halen oudere vrouwen of kinderen water, meestal voor wassen of het baden van kleine kinderen. Deze hoeveelheid is echter kleiner dan die 's ochtends of 's avonds gehaald wordt (zie Kirimbai 1981: 108, 109).

In de regentijd zijn er geen wachttijden bij de bronnen in de dorpen. In de droge tijd echter vallen de meeste traditionele putten droog. Er moeten dan grote afstanden afgelegd worden en de wachttijden worden langer. In Segu Nala moeten de dorpsbewoners water halen in één van de gehuchten, of in het naburige dorp Lugala. Voor sommige huishoudens betekent dit een afstand van 5 tot 6 km lopen. In Kigwe beginnen de meeste huishoudens in de droge periode naar de aftappunten te gaan voor hun waterbehoefte, uitgezonderd het water om te drinken en 'ugali' te koken. (Kirimbai vermeldt niet waar de dorpsbewoners in de droge tijd dit drinkwater vandaan halen) Volgens 65 % van de huishoudens uit de steekproef in Kigwe ontstaan lange rijen in de droge tijd. In Segu Nala is dit percentage 75 % . Een huishoudgrootte van 5 leden vereist gemiddeld 3,6 uur/dag aan water halen. Kirimbai geeft echter niet aan over welke periode dit gemiddelde genomen is en of dit gemiddelde voor elk dorp afzonderlijk geldt of voor beide dorpen samen (zie Kirimbai 1981: 87, 109, 110, 121).

Slechts 10 % van de huishoudens in Kigwe en 12 % van de huishoudens in Segu Nala kookt het water. Redenen om het water niet te koken zijn:

Reason	Kigwe	Segu Nala
No time	48 (56,5 %)	40 (61,5 %)
bad smell	19 (22,4 %)	12 (18,5 %)
lack of fuel	10 (11,7 %)	10 (15,4 %)
no reason	8 (9,4 %)	3 (4,6 %)
N	85 (100 %)	65 (100 %)

(Kirimbai 1981: 113)

Kirimbai constateert een verschil in waterconsumptie tussen de verschillende lagen maar geeft dit in haar studie jammer genoeg niet getalsmatig weer. Zij veronderstelt dat een hogere waterconsumptie samenhangt met een grotere beschikbaarheid van arbeidskracht. In de welvarender lagen blijven de kinderen thuis, terwijl in armere huishoudens de kinderen wegtrekken als ze oud genoeg zijn om ergens anders hun geluk te beproeven (zie Kirimbai 1981: 111, 115).

Conclusie: in deze studie is geen direkte informatie te vinden over mogelijkheden tot participatie voor vrouwen uit de verschillende lagen, noch over de prioriteit die zij geven aan verbetering van de drinkwatervoorziening. Ik denk dat het voornamelijk rijke vrouwen, die aan het hoofd van een huishoudgroep staan, zullen zijn die de mogelijkheden hebben tot participatie. Zij hoeven geen toestemming te vragen aan een man en kunnen gemakkelijker tijd vrij maken doordat ze het economisch betrekkelijk goed hebben.

Ook denk ik dat vrouwen wel geïnteresseerd zullen zijn in een verbetering van de drinkwatervoorziening gezien de tijd en arbeid die in de droge tijd nodig zijn voor het water halen.

4.6 Mtopwa, Kinyope en Lukuledi - een studie van M. Kivelä (1985)

Eind 1982 verzocht de Finnish International Development Agency (FINNIDA) van het Finse ministerie van Buitenlandse zaken het Instituut van Ontwikkelingsstudies van de Universiteit van Helsinki om onderzoek te doen naar de effecten van de Finse ontwikkelingssamenwerking op Tanzaniaanse vrouwen. De studie van Kivelä is hier een onderdeel van. Zij onderzocht de gevolgen van het Finse Water Projekt voor vrouwen in Tanzania. Centrale vragen waren:

- a) Hoe is het Finse Water Projekt uitgevoerd?
- b) Hebben vrouwen geparticipeerd in de planning en uitvoering van het projekt? Zo ja, op welke manier?
- c) Wat voor veranderingen zijn er opgetreden in het leven van de vrouwen als gevolg van het projekt en hoe staan de vrouwen hier tegenover? (*1)

Het veldwerk voor de studie werd verricht van juni t/m december 1983 in 6 dorpen in Mtwara en Lindi Regions. In een dorp werd allereerst de dorpsvoorzitter of secretaris bezocht. Deze riep dan een vergadering bijeen waarin de eerste kontakten met vrouwen werden gelegd. In totaal werden 1 tot 3 vergaderingen gehouden. Verder werden de vrouwen geïnterviewd en het watergebruik en het dorpsleven in het algemeen geobserveerd. Ook werden klinieken, gezondheidscentra en scholen bezocht en interviews gehouden met de projektambtenaren en Tanzaniaanse autoriteiten. (Kivelä 1985: I, II, preface, 24, 25)

Mijn indruk van deze studie is dat Kivelä noch diepgaand noch systematisch onderzoek heeft gedaan. Het is meer een beschrijving van wat zij in de verschillende dorpen heeft waargenomen. De informatie over de dorpen is summier. Welke prioriteit vrouwen aan een verbetering van de drinkwatervoorziening geven is er niet uit op te maken. Wel zijn er een aantal indicaties over de mogelijkheden tot participatie voor vrouwen te achterhalen bij de beschrijving van drie van de zes dorpen: Mtopwa, Kinyope en Lukuledi.

Mtopwa

Mtopwa ligt op het Mtopwa-plateau en heeft 2200 inwoners, die tot de Makonde-stam behoren. De traditionele waterbronnen liggen ver van het dorp. In 1982 is Mtopwa op een leidingsysteem aangesloten (de Kitangari water works) en heeft sindsdien regelmatig water. (Zie Kivelä 1985: 26, 30, 32)

Door de dorpsvoorzitter werd een vergadering uitgevaardigd om 10 tot 15 vrouwen bij elkaar te krijgen. Zowel de voorzitter als de secretaris wilden de vergadering bijwonen en openden deze. De vrouwen werden geïnterviewd over de watersituatie en vrouwenactiviteiten in het dorp. Vrouwen vertelden dat zij voor de

(*1) Deze onderzoeksvraag is m.i. ruimer dan Kivelä in de studie heeft uitgewerkt. In de studie komt alleen aan de orde de mening van de vrouwen over de plaats, de waterkwaliteit en de opbrengst van de watervoorziening.

aansluiting op het leidingsysteem de hele dag bezig waren met het water halen. Nu waren in het dorp 4 aftappunten waarvan er 2 niet werkten. Aangezien er 's ochtends en 's avonds vaak lange rijen ontstonden vonden de vrouwen dit onvoldoende. Desondanks was de situatie sterk verbeterd. Er was nu meer tijd beschikbaar voor huishoudelijk werk en de landbouw. Ze konden eerder naar de velden en bleven er ook langer. (Zie Kivelä 1985: 34,35)

Er waren geen vrouwengroepen of -activiteiten in het dorp. De vrouwen vertelden dat ze deze niet konden opstarten, omdat de mannen het geld beheerden en hun geen geld ter beschikking stelden om te investeren in een onderneming of activiteit. Er was ook geen geld aan goede leid(st)ers.

Na de eerste vergadering werd met de dorpsvoorzitter overeengekomen dat de volgende dag weer een vergadering zou worden gehouden, zodat vrouwen die op de eerste dag niet aanwezig waren, deze wel zouden kunnen bijwonen. De volgende dag echter bleek dat i.p.v de vrouwen het dorpsbestuur opgetrommeld was. De voorzitter zei dat vrouwen niet uitgenodigd waren. Kivela kreeg de indruk dat de mannen het niet op prijs stelden dat de vrouwen vergaderden. De voorzitter en de secretaris waren van mening dat er geen noodzaak was voor vrouwengroepen want de plaats van de vrouw was thuis! (Zie Kivelä 1985: 35,36)

Kinyope

Kinyope ligt in het Lindi-district en heeft 2000 inwoners, die tot de Mwera- en de Ndonde-stam behoren.

Kinyope was uitgekozen om een vergelijk te kunnen maken tussen de situatie vóór en na de constructie van putten door Finnwater (*1). Helaas mislukte dit plan omdat de constructiefase steeds werd uitgesteld. Bij het laatst bezoek van Kivela aan Kinyope waren de putten bijna gereed. Vrij snel daarna verliet zij het land waardoor zij de nieuwe situatie, met gebruik van de nieuwe putten, niet kon bestuderen. (Zie Kivelä 1985: 36,37)

Voor hun waterbehoefte gebruikten de mensen een vlakbij gelegen rivier, die het hele jaar water voerde. Vrouwen kookten het water niet omdat dit teveel tijd kostte en ze gewend waren het water zó te gebruiken. De MAJI (*2) had in het dorp een aftappunt aangelegd, maar de pijpleiding was er nog niet. De dorpingen weigerden sleuven te graven voordat het dichtsbijzijnde dorp een pijpleiding en water had gekregen. Ze verwachtten van de MAJI een watervoorziening te krijgen en wisten niet dat hun dorp onderdeel was van het Finnwaterprogramma, wat een indicatie is van de slechte communicatie tussen MAJI en Finnwater (zie ook hoofdstuk 3). (Zie Kivelä 1985: 37,38)

Bij het eerste bezoek aan Kinyope werd de dorpsvoorzitter gevraagd een vergadering voor de vrouwen bijeen te roepen. Tijdens de vergadering maakte de vrouwen kenbaar geïnteresseerd te zijn in een watervoorziening met putten (*3). Ook waren ze bereid er voor te werken. Overigens waren hun ervaringen met

(*1) het Finse ingenieursburo, dat het Finse Water Projekt uitvoert.

(*2) Ministry of Water, Energy and Minerals.

(*3) Kivela geeft echter niet wat hun reden is.

gemeenschapsactiviteiten niet erg goed. Er was bijvoorbeeld een school gebouwd maar het materiaal voor het dak kwam niet, waardoor muren begonnen te vervallen. Ook was er een kliniek gebouwd maar het benodigde personeel was nooit gekomen. De UWT (*1) heeft 2 winkels maar er was zelden iets te krijgen. Verder bestond er bij de vrouwen interesse voor een naaigroep maar wisten ze niet hoe dat te organiseren.

Twee maanden later bezocht Kivelä opnieuw Kinyope. Zij was door Finnwater gevraagd om het dorp te informeren over de komst van de konstruktiegroep. Er werden twee vergaderingen gehouden, de eerste alleen voor de vrouwen, de tweede voor het hele dorp. De eerste vergadering werd door 40 tot 50 vrouwen bijgewoond en er was een levendige discussie. Sommige vrouwen tekenden zich in voor de training voor pump-attendant. Aan het eind van de vergadering verscheen echter de dorpsvoorzitter, die de vrouwen begon te beschuldigen. Hij hield een lange speech waarin hij de vrouwen voorhield onachtzaam te zijn geweest. Ze moesten meer op de Ujamaa-velden werken. Ook leenden ze uit de UWT winkel en betaalden niet. De vrouwenvergadering wekte dus vijandige gevoelens bij de dorpsleiding op. (Zie Kivelä 1985: 45,46,47)

Uit de discussies met de dorpingen werd duidelijk dat gemeenschappelijke fondsen waren misbruikt en dat de mensen er niet over durfden te praten. Kivelä kreeg de indruk dat er veel wantrouwen was tussen de dorpingen. De algemene sfeer was niet bevorderlijk om een nieuw projekt te introduceren, waarbij van de dorpingen werd verwacht dat zij er verantwoordelijk voor zouden zijn. (Zie Kivelä 1985: 47)

De dorpsvoorzitter heeft zich vanaf het begin af verzet tegen het puttenprojekt. Kivelä denkt dat het organiseren van de eerste discussie met vrouwen misschien tot irritatie bij de dorpsvoorzitter heeft geleid en dat het misschien korrekter was geweest om de introductie van het projekt, ook bij de vrouwen, aan de voorzitter over te laten. Zijzelf hadden als bezoeker^{be} dan alleen aanvullende informatie hoeven geven. Daarbij kwam dat haar tolk, een jong meisje, een ongewoon groot aandeel in de spreektijd had, doordat Kivelä het Swahili niet goed beheerste. (Zie Kivelä 1985: 49)

Lukuledi

Lukuledi ligt in Masasi-district. Er wonen 4000 mensen, die tot de Makua stam behoren. De watersituatie in het gebied is kritisch. In de droge tijd geven de putten onvoldoende water.

Voor de watervoorziening gebruikten de bewoners traditionele gegraven putten. In 1955/1956 had de Britse koloniale regering een 150 m lange dam laten aanleggen waardoor een reservoir met een diepte van 3 tot 4 m ontstond. Voor het vee is er een apart, kleiner reservoir. Dan is er nog een watervoorziening die de "Mission" wordt genoemd. Deze bestaat uit 3 ondergrondse tanks, voor de opslag van regenwater, dat op de daken wordt opgevangen. Het water wordt uit de tanks opgepompt naar de kerktoren, om van

(*1) UWT = Umoja wa Wanawake wa Tanzania, de nationale vrouwenorganisatie

hieruit, m.b.v. de zwaartekracht, de huizen te voorzien. Finnwater heeft in dit dorp 12 putten geconstrueerd, waarvan er 6 nog in orde waren. Kivelä geeft niet aan welke mensen, en in welke mate, gebruik maken van de verschillende voorzieningen (Zie Kivelä 1985: 55,56).

De dorpsvoorzitter riep een vergadering voor de vrouwen bijeen. 15 Vrouwen waren hierbij aanwezig. Ze bleken ontevreden over de huidige plaats van de putten. Ook was het water in 7 putten zout, in 3 was helemaal geen water en in het droge seizoen droogden alle putten uit. Ook het water uit het reservoir werd gebruikt. Het water werd niet gekookt. Ter verbetering van deze situatie wensten ze een pijpleiding vanuit Ndanda of een vergroting van het aantal en de kwaliteit van de putten in het dorp.

Wat betreft de vrouwenactiviteiten hadden de katholieke vrouwen een actieve vereniging, met bijv. elke week een naailes.

Andere groepsactiviteiten voor vrouwen hadden opgehouden te bestaan. De leidster van de UWT had de vrouwen al een lange tijd niet meer opgeroepen voor een bijeenkomst. De vrouwen hadden hierover geklaagd bij de dorpsvoorzitter, maar deze had er nog niets aan gedaan. Door een gebrek aan een geschikte leidster was het voor de vrouwen moeilijk aan allerlei dorpsactiviteiten deel te nemen (Zie Kivelä 1985: 57-58).

Het trainingsprogramma

In 1983 kreeg Finnwater de eerste vrouwelijke ingenieur. Zij werd Training Officer van het projekt. Een nieuw trainingsprogramma werd opgezet, waarbij rekening gehouden werd met de reorganisatie van het onderhoudssysteem (het 'three-level maintenance' systeem moest het dure gecentraliseerde onderhoudssysteem vanuit Mtwara vervangen). De nieuwe 'shallow wells attendants' werden op 3 verschillende manieren getraind: on-the-job training met de mobiele onderhoudsgroep, een week intensieve trainingscursus voor een groep 'pump-attendants' van verschillende dorpen en een on-the-job training met de constructiegroep. Eind 1983 was er slechts één vrouw die de intensieve cursusweek had gevolgd. Volgens de Training Officer kwam dat doordat de dorpelings aarzelden om vrouwen als pump-attendant te kiezen. Veel gehoorde argumenten waren dat vrouwen technische zaken niet zouden begrijpen of dat ze te zwak zouden zijn voor het werk. Meestal werden mannen gekozen die wat ervaring hadden in het repareren van fietsen of eenvoudige machines (vrouwen hebben dat soort dingen meestal niet gedaan, waardoor zij automatisch werden uitgesloten). Nog geen enkele vrouw was met de onderhoudsgroep meegegaan voor een on-the-job training. En nog geen enkele vrouw was tot voorman of watertechnicus opgeleid. Het aandeel van vrouwen in het trainingsprogramma was dus minimaal. Alleen het schoonmaken van omgeving van de put, een taak die geen training vreeist, werd als vrouwenwerk gezien. Hoe hoger het nivo van de edukatie, des te minder participeerden vrouwen erin. (Zie Kivelä 1985: 64,65,66,70)

Samenvattend: de vrouwen die op de vergaderingen kwamen toonden interesse voor verbetering van de watervoorziening. De andere problemen die vrouwen ervaren zijn niet geïnventariseerd. Alleen voor Kinyope is daarover iets geschreven. Het ontbreekt daar aan

een school, een kliniek en artikelen in de twee UWT-winkels. Ook is niet duidelijk of de mening van de vrouwen die aan de vergadering deelnamen, representatief zijn voor de vrouwelijke dorpsbevolking, aangezien de groepen niet d.m.v. een steekproef zijn gevormd. Hieronder worden ze nog eens weergegeven.

In Mwopta vonden de vrouwen op de vergadering dat de watervoorziening door de aansluiting op een leidingsysteem sterk verbeterd is. Ze vonden het aantal funktionerende aftappunten echter onvoldoende. Er stonden vaak lange rijen. In Kinyope waren de vrouwen geïnteresseerd in putten. Het waarom wordt door Kivela niet gegeven. In Lukuledi tenslotte, waren de vrouwen ontevreden over de putten in het dorp. Ze waren niet op de goede plaats aangelegd en droogden in de droge tijd uit. Sommige waren ook zout. De vrouwen wilden een pijpleiding of een groter aantal en betere putten.

In Mtopwa en Kinyope wekten de vrouwenvergaderingen vijandige gevoelens op bij de dorpsvoorzitters. Hoe dit in Lukuledi ging is niet in de studie aangegeven. Wel is duidelijk dat de dorpsvoorzitter in Lukuledi vrouwenactiviteiten niet stimuleerde. In Mtopwa en Lukuledi waren vrouwenactiviteiten moeilijk op te starten omdat het de vrouwen ontbrak aan geld en goede leidsters. Hoewel de vrouwen in Kinyope dit niet zo duidelijk stelden kan dit ook voor Kinyope gekonkludeerd worden, gezien hun ervaringen met gemeenschapsactiviteiten. Bij het trainingsprogramma blijkt hoe de kijk op vrouwen (als zijnde zwak en a-technisch) het hun moeilijk maakt aan de training mee te doen. Kortom participatie van vrouwen in Mtopwa, Kinyope en Lukuledi zal moeilijk zijn.

4.7 Mgeja - een studie van M. Mbilinyi (1982)

Onderzoekskader en -methode

Mbilinyi heeft bij het Jibamoyo Project (JP) van het Ministerie van "National Youth and Culture" gewerkt. JP doet participatie-onderzoek in dorpen in West-Bagamoyo. De taak van de JP-medewerker is samen met de dorpingen de problemen, die zij als de belangrijkste ervaren, te onderzoeken en proberen op te lossen. Hij/zij is een soort katalysator die in een dorp het eigen potentieel voor ontwikkeling of verandering probeert te mobiliseren. Om dit zo goed mogelijk te laten verlopen is het noodzakelijk om binnen het raamwerk van de regionale partij en de overheidsstructuren te werken. (zie Mbilinyi 1982:104)

Mbilinyi's taak bestond uit onderzoek doen naar vrouwen in de produktie in West-Bagamoyo. Aan haar onderzoek werden 2 voorwaarden gesteld:

- 1 voor aanvang van het veldwerk moesten eerst de onderzoeksarchieven van het JP bestudeerd worden. Hierdoor kon worden voortgeborduurd op eerder werk en zouden doublures, die haar en het JP in de ogen van de dorpingen belachelijk zouden maken, worden voorkomen;
- 2 dat het onderzoek weerslag vindt in ontwikkelingsprogramma's en/of projekten. Het ministerie was niet gefinteresseerd in bla-bla academisch onderzoek.

Na enkele maanden bestudering van de JP-archieven begon zij in februari 1980 met het veldwerk. Het onderzoek zou lopen tot juni 1981. Het artikel waarop deze paragraaf is gebaseerd, geeft verslag van het onderzoek t/m mei 1980. Het veldwerk begon met bezoeken aan de Regionale Partij en overheidsfunctionarissen in Kibaha, gevolgd door bezoeken aan districtsambtenaren in Bagamoyo. Deze contacten zijn belangrijk want succes van dorpsontwikkelingsprogramma's hangt af van het begrip en de samenwerking van deze functionarissen. Mbilinyi deed onderzoek in het gehucht Mgeja in Diozile I. Daar heeft zij in de periode februari - mei viermaal een week doorgebracht. (Zie Mbilinyi 1982: 105-107)

Algemeen

Diozile I is een Ujamaa-dorp met in totaal 1413 inwoners en bestaat uit de 3 gehuchten Change, Mgeja en Lubaya. Het nivo van de voorzieningen is laag. In Change is slechts één waterkraan en tussen Change en Mgeja bevindt zich één put. In Mgeja staat een partijgebouw, dat echter slechts deels klaar is, en Lubaya heeft een vervallen lagere school en een maalmachine. Aangezien er geen busdienst meer is, zijn er grote transportproblemen. Voorheen was er ook een mobiele medische eenheid van de Lugoba kliniek, die maandelijks het gebied aandeed voor de basisgezondheidszorg. Hier kwam echter ook een eind aan, zonder dat de dorpingen daarover waren geïnformeerd. (Zie Mbilinyi 1982: 108,115)

De levensstandaard is, gezien de weinige bezittingen in de huishoudens en de voorzieningen in het dorp laag. Boeren en boerinnen proberen via de verkoop van gewassen, bier brouwen, houtskool maken, loonarbeid, migratie etc. geld te verdienen voor

de noodzakelijke uitgaven aan kleren, schoolgeld, vervanging van de enkele werktuigen en huishoudelijke artikelen als suiker, zout, olie etc. Niet alle huishoudens konden het minimum geldbedrag voor reproductie bij elkaar krijgen (*1).

Alle huishoudens doen aan de verbouw van voedselgewassen voor eigen konsumptie en voor verkoop (m.n. mais). Sommige huishoudens verbouwen ook de handelsgewassen 'simsim' en katoen. Volgens de dorpswetten moet iedere dorpsbewoner boven de 18 jaar 1 acre mais en 1 acre gierst verbouwen in een 'block farm' systeem. De opbrengst daarvan mag de individuele producent of huishoudgroep zelf houden. Ook moet iedere dorpsbewoner 1/4 acre katoen op het dorpsveld verbouwen. De geldopbrengst hiervan wordt door het dorpsbestuur beheerd. (Zie Mbilinyi 1982: 115)

De 'terms of trade' voor de boeren is verslechterd (*2). Alhoewel de producentenprijzen zijn gestegen, evenaren deze niet de snel stijgende kosten van levensonderhoud. (Zie Mbilinyi 1982: 118-122). De dorpsvoorzitter zei: " 'Before, a small amount of money, a wealth of clothes. Now, a wealth of money, a small amount of clothes' " (Mbilinyi 1982:122).

Patriarchale relaties

De huishoudgroepen in het gehucht bestaan in het algemeen uit een man, één of twee vrouwen en de kinderen van elke vrouw. Man en vrouw(en) bebouwen alle hun eigen velden. Vrouwen hebben in dit dorp toegang tot landbezit. Volgens Mbilinyi komt dit door het matrilineaire systeem.

Patriarchale relaties beperken echter de vrouwen om hun land, arbeid en opbrengst naar vrijheid te gebruiken. Een vrouw is namelijk verantwoordelijk voor de voedselvoorziening voor haarzelf, haar kinderen, haar man en alle andere leden van de huishoudgroep. Ze kan daarom niet elk, door haar gewenst gewas verbouwen. De verkoop van graan of het gebruik ervan voor het brouwen van bier is onmogelijk, tenzij ze over een surplus aan voedsel beschikt.

Voor de man gelden de beperkingen op het gebruik van zijn land, arbeid en opbrengst niet. Zijn graanvoorraad wordt bewaard als reserve in geval van droogte of voor aankoop van artikelen en werktuigen. Traditioneel werden mannen geacht de grote uitgaven, zoals het kopen van kleren of schooluniformen, voor hun rekening te nemen, maar het blijkt steeds meer dat vrouwen deze zaken zelf van hun magere geldinkomsten betalen. Mannen gebruiken hun geld vaak om bier te kopen of om arbeid in te huren voor vergroting van hun produktie dan wel hun vrije tijd.

Een andere beperking voor vrouwen is dat zij verantwoordelijk zijn voor de huishoudelijke arbeid. De meeste tijd vragen het water halen en koken. Water halen kost de vrouwen iedere keer 1 1/4 uur. Elke vrouw haalt 2 tot 3 keer per dag water. Vrouwen besteden gemiddeld 6 3/4 uur aan de landbouw en 8 uur aan

(*1) door Mbilinyi voor een huishoudgroep van 1 man, 1 vrouw en 3 kinderen berekend op shs 300/-.

(*2) Mbilinyi geeft niet aan op welke periode dit betrekking heeft.

huishoudelijk werk (*1). Mannen besteden dezelfde tijd aan de landbouw, maar zijn daarna vrij. Sommigen verrichten dan ambachtswerk, zoals het maken van wanden, hakken etc. Ze hebben de mogelijkheid geld te verdienen omdat ze vrijgesteld zijn van huishoudelijke arbeid. Andere mannen spenderen hun tijd met bier drinken.

(Zie Mbilinyi 1982: 122-126)

Verzet

In het dorp zijn twee soorten strijd gaande.

Boeren en boerinnen strijden samen om te overleven in omstandigheden van groeiende armoede en steeds minder wordende controle over eigen land en arbeid. Als oorzaken noemt Mbilinyi het binnendringen van de staat en handelskapitaal. Een vorm van verzet is bijv. de 'go-slow' in de katoenverbouw. Vrouwen en mannen doen het minste wat nog door het dorpsbestuur getolereerd wordt. De mensen verzetten zich tegen de katoenproductie omdat de prijsstijging van katoen veel lager was dan die van mais. Daarnaast waren de kosten van levensonderhoud ook sterk gestegen. Katoen vereist ook meer arbeid dan mais of sesam en je kun het niet eten of op alternatieve markten verkopen (men is verplicht de katoen aan de staat te verkopen). Het dorpsbestuur moet erop toezien dat de katoenproductie werkelijk plaatsvindt. Regelmatig worden vergaderingen gehouden onder de mannen (vrouwen zijn ervan uitgesloten), waarin deze productie wordt geëist en bedreigd wordt met straffen van verzakers. Zo lang echter het beheer van de productie in handen is van enkele dorpsbestuurders, zonder voldoende verantwoording schuldig te zijn aan de bewoners, zien deze de verplichte katoenverbouw niet als hun belang. Dit wordt versterkt door het feit dat de dorpsvoorzitter en de secretaris een salaris ontvangen (Zie Mbilinyi 1982: 116, 117, 126, 127).

Een andere strijd is die van de vrouwen tegen patriarchale relaties. Vrouwen klagen erover dat mannen de opbrengst van de katoenvelden beheren en over de besteding ervan beslissen, terwijl zij er toch ook voor gewerkt hebben. Het verzet tegen deze situatie is niet georganiseerd, maar individueel verzetten vrouwen zich wel degelijk. Het is bijv. voor alle polygame vrouwen gewoon om een aparte graanvoorraad te houden, zodat bij scheiding een vrouw haar voorraad kan meenemen. Onderling praten vrouwen erover de mannen niet langer te helpen bij de oogst, omdat de mannen hen geen wederdiensten bewijzen. Ofschoon deze en andere acties individueel blijken te zijn, kunnen ze voortkomen uit een kollektief bewustzijn van onderdrukking en uitbuiting en het delen in kennis over mogelijkheden tot verzet. De stille weigering van vrouwen om mee te werken aan de "self help" projecten zoals de bouw van het partijgebouw, laat een andere vorm van verzet zien (Zie Mbilinyi 1982: 118, 127, 128).

(*1) Mbilinyi maakt niet duidelijk of dit bijv. jaargemiddelden zijn of gemiddelden voor een bepaald tijdsvak in de onderzoeksperiode.

Problemen van vrouwen

Alle vrouwen zien het ontbreken van een goede watervoorziening en een kliniek als de grootste problemen in het dorp. De bestaande put is ver weg en staat gewoonlijk in de droge tijd, van maart tot september, leeg. Dan komt als watervoorziening in aanmerking een dam dichtbij Lubaya of de dichterbij gelegen rivier, als die tenminste water niet óók droog staat. Het rivierwater is door de hoge zuurgraad eigenlijk niet geschikt voor menselijke konsumptie. De dorpingen houden niet van de smaak en weten dat het niet schoon is. Een ander alternatief is de waterkraan in Change. De afstand is echter ook groot en de kraan is vaak buiten werking. Volgens de vrouwen was de overheid welwillend om te voorzien in de leidingen en een kraan, maar de mannen weigerden de sleuven te graven als ze niet betaald zouden worden. Duidelijk is, dat de weigering van de mannen voortkomt uit het feit dat de vrouwen en niet de mannen water halen. Zo is er ook geen poging gedaan om een kliniek te bouwen. Wanneer namelijk een dorp zelf een kliniek bouwt, kunnen de bewoners medisch personeel en materiaal aanvragen. Vrouwen moeten nu naar de Lugoba-kliniek (Zie Mbilinyi 1982: 128, 129)

Er is in het dorp geen vrouwenorganisatie, die de vrouwen kan vertegenwoordigen. Hoewel er een voorzitter van de UWT is, ontbreekt een afdeling in het dorp. Dit is kenmerkend voor veel dorpen in dit gebied. Pogingen om coöperaties op te zetten zijn op niets uitgelopen. Zo mislukte een vrouwencoöperatie voor pottenproductie door het ontbreken van een afzetmarkt, onderling wantrouwen en misbruik van kasgelden. Ook bestond er een 'bierclub' voor mannen en vrouwen. De inkomsten werden, vanwege onderling wantrouwen, echter hoofdelijk verdeeld, en kwamen dus niet ten goede van dorpsactiviteiten. De opbrengsten van de katoenteelt werden eveneens hoofdelijk verdeeld, op aandrang van de mannen en vaak kregen de vrouwen niets te zien van de geldopbrengsten. Het zijn vooral de vrouwen die het gezamenlijk verdiende geld willen investeren in basisvoorzieningen, waar alle dorpingen baat bij hebben. Mbilinyi vindt het daarom belangrijk dat vrouwen macht krijgen in de besluitvorming op dorpsbestuurnivo, waarvan ze altijd uitgesloten zijn geweest. (Zie Mbilinyi 1982: 128, 129)

Mbilinyi als "katalysator"

Mbilinyi maakte het mogelijk dat vrouwen participeerden. Twee belangrijke gebeurtenissen geven dit weer.

Op 20 maart 1980 werd een dorpsvergadering gehouden, waarbij mannen en vrouwen, voornamelijk uit Mgeja, aanwezig waren. Hierin zette Mbilinyi uiteen wat het participatieonderzoek inhield. Ook besprak zij de problemen, waarover vrouwen informeel hadden gediscussieerd, maar die ze nooit openlijk in een dorpsvergadering naar voren hadden gebracht. Zij deed dit als onafhankelijk persoon en niet als 'dependent wife' Haar uiteenzetting wekte de actieve participatie van de vrouwen op. In het algemeen zijn vrouwen te verlegen om in een dorpsvergadering hun mond open te doen. Nu gebeurde echter het tegenovergestelde. Vrouwen namen als eerste het woord en deden dat zeer vastberaden. Ze stelden de problemen van het gebrek aan een goede watervoorziening en de

kliniek aan de orde. Ook stelden zij aan de kaak de besluitvorming over de besteding van gemeenschapsgelden, waar ze immers van uitgesloten waren. De vergadering resulteerde in een verbazingwekkende uitspraak van de voorzitter: " 'The proceeds from cotton production will be divided up fifty-fifty between the men and the women' ".

Op 16 mei 1980 werd een vrouwenvergadering georganiseerd in Mgeja. 12 Vrouwen waren aanwezig. De vrouwen leerden hierin dat ook één van hen vergaderingen zou kunnen openen (traditioneel doen mannen dat). Na enige discussie werd het belang van vrouwenvergaderingen onderkend. Vervolgens kwam aan de orde de oneerlijke verdeling van de opbrengsten binnen de huishoudgroep en op dorpsnivo en werd er gediscussieerd over de vraag hoe kracht en solidariteit onder de vrouwen ontwikkeld konden worden. Vrouwen durven in vergaderingen vaak niet te spreken, omdat ze zich onzeker voelen doordat ze niet kunnen lezen of schrijven en omdat mannen hun boos en minachtend bejegenen. Vrouwen zijn ook niet altijd solidair met elkaar. In het verleden hadden zij bijvoorbeeld hun woordvoerdster niet gesteund in een dorpsvergadering, toen de mannen boos en minachtend reageerden. De vrouwen besloten om door te gaan met de groep. Hun specifieke doelen waren een lokale watervoorziening, een kliniek en een studie- en alfabetisatie-groep. Ook in de andere twee gehuchten zouden ze vrouwenvergaderingen organiseren.

Conclusie: de vrouwen zien het ontbreken van een goede watervoorziening en een kliniek als de grootste problemen in het dorp. Daarnaast kunnen opgemerkt worden: het gebrek aan onderwijs, de zware arbeidslast en het ontbreken van vrouwenorganisaties.

Het water halen kost veel tijd: 2 1/2 tot 4 uur per dag. De bronnen, een waterkraan in een ander dorp, een put en een reservoir zijn alle ver weg. De kraan is bovendien vaak defekt en de put staat in de droge tijd leeg. Een alternatief is de dichterbij gelegen rivier, maar de dorpingen waarderen de smaak van het water niet erg en weten dat het niet schoon is.

Participatie van vrouwen wordt ook hier moeilijk gemaakt. Vrouwen durven in vergaderingen hun mond niet open te doen, omdat zij zich onzeker voelen door hun achterstand in onderwijs, omdat mannen hen minachtend bejegenen en omdat vrouwen niet altijd solidair met elkaar zijn. Door hun verantwoordelijkheid voor de voedselvoorziening kunnen vrouwen minder tijd vrij maken en hebben ze minder mogelijkheden om geld te verdienen. Kortom, ze hebben maar weinig geld, tijd en energie om de voorzieningen die ze belangrijk vinden te kunnen opzetten. Bovendien is het geld door de verslechterde 'terms of trade' minder waard geworden. Mannen beheren de gemeenschapsgelden. Zij waren niet bereid geld of arbeid beschikbaar te stellen voor bovengenoemde voorzieningen.

Toch is vrouwenparticipatie mogelijk. M.b.v. Mbilinyi, die als katalysator fungeerde, toonden vrouwen openlijk verzet in een dorpsvergadering en werd het belang van een vrouwenorganisatie door een groep vrouwen onderkend, die zich hiervoor bovendien wilden inzetten.

4.8 Iringa, Mbeya en Ruvuma Regions - een socio-economische studie van BRALUP en CDR (1982 en 1983)

Het Bureau of Resource Assessment and Land Use Planning (BRALUP) van de Universiteit van Dar es Salaam en het Centre for Development Research (CDR) in Kopenhagen hebben samen een socio-economische studie verricht als onderdeel van het Deens-Tanzaniaanse Water Master Plan Project voor Iringa, Mbeya en Ruvuma. Daarnaast heeft het onderzoeksteam met de MAJI samengewerkt bij de uitvoering van de door DANIDA (*1) gefinancierde drinkwaterprojecten, om nieuwe vormen van 'community participation' in planning, uitvoering, exploitatie en beheer uit te proberen. Het onderzoek duurde van augustus 1979 tot maart 1983. (Zie URT/DANIDA 1982: 1.1, 1.2, 1.5, 1.6)

Socio-economische informatie en data m.b.t. de watersituatie werden als volgt ingewonnen:

- in ieder bij het onderzoek betrokken dorp in de 3 'regions' werd informatie verzameld door de Water Master Plan consultants en hun Tanzaniaanse counterparts, d.m.v. een vragenlijst voor de dorpsvertegenwoordigers;
- een 'householdsurvey' werd door het socio-economisch onderzoeksteam uitgevoerd. Elke region werd in agro-ecologische zones verdeeld, waaruit de vier belangrijkste werden gekozen (in Ruvuma door zijn kleinere omvang drie zones). In elk van de zones werden 6 dorpen onderzocht, 2 met een verbeterde (drink)watervoorziening, 2 met een geplande en 2 zonder. De dorpen moesten redelijk typerend zijn voor de agro-ecologische zone en niet te ver van elkaar verwijderd zijn. In elk dorp werd een steekproef van 30 huishoudgroepen genomen voor een interview m.b.v. vragenlijsten. Door tijdgebrek en vertraging in de tewerkstelling van de onderzoeker in Ruvuma Region is het aantal dorpen in één zone in Iringa en Mbeya en in twee zones in Ruvuma gereduceerd tot drie en konden niet alle resultaten van Ruvuma op tijd in de analyse meegenomen worden. (Zie URT/DANIDA 1982: 1.4)

Prioriteit voor een verbeterde drinkwatervoorziening

In de 'householdsurvey' werd naar de grootste problemen in de familie en in het dorp gevraagd. Onderstaande tabellen geven er tien weer. Ze zijn samengesteld uit de vier meestgenoemde problemen in elk van de acht agro-ecologische zones in Iringa, Mbeya en Ruvuma. (zie tabellen op pag. 68a)

De resultaten laten zien dat problemen met water voor zowel vrouwen als mannen belangrijk zijn maar ook dat zij niet de enige zijn. Uit de resultaten concluderen de onderzoekers dat de uitspraak dat mannen zich minder bezig houden met waterproblemen dan vrouwen, door de resultaten niet wordt bevestigd. (*2) (Zie URT/DANIDA 1982: 4.1, 4.2, 4.3)

(*1) Danish International Development Agency

(*2) M.i. zijn resultaten sterk afhankelijk van de onderzoeksmethode. Hoe de interviews zijn afgenomen is niet bekend.

Number of zones where a problem was among the four most frequent answers				
Village problems	Female respondents		Male respondents	
	Iringa zones	Mbeya zones	Iringa zones	Mbeya zones
Water far away	(2)	(3)	(4)	(3)
water dirty	(4)	(2)	(3)	(3)
No dispensary	3	3	2	3
No grinding machine	1	3	0	0
No transport	2	2	2	3
No shop	0	3	0	3
Few agricultural inputs	1	0	3	2
Bad health	1	0	0	0
Food shortage	1	0	1	0
Bad leadership	1	0	0	0
Total number of zones	4	4	4	4

Read: In 2 out of 4 zones "Water far away" was among the four village problems most frequently mentioned by the female respondents.

Table 4.1 Village problems most frequently mentioned by women and men in the agro-ecological zones of Iringa and Mbeya Regions.

(URT/DANIDA 1982: 4.2)

Number of zones where a problem was among the four most frequent answers				
Family problems	Female respondents		Male respondents	
	Iringa zones	Mbeya zones	Iringa zones	Mbeya zones
Water far away	4	4	4	4
Water dirty	4	3	4	3
No dispensary	2	0	2	0
No grinding machine	0	0	0	0
No transport	2	1	1	0
No shop	0	1	0	1
Few agricultural inputs	1	0	2	2
Bad health	2	4	2	3
Food shortage	1	3	1	3
Bad leadership	0	0	0	0
Total number of zones	4	4	4	4

Table 4.2 Family problems most frequently mentioned by women and men in the agro-ecological zones of Iringa and Mbeya Regions.

(URT/DANIDA 1982: 4.3)

De volgende tabel geeft de waterproblemen weer zoals de mannelijke dorpsbewoners deze ervaren, uitgesplitst voor dorpen met en dorpen zonder verbeterde watervoorziening (*1).

% of respondents mentioning a particular problem

Zones	"Water far away"		"Water dirty"	
	vs ^{a)}	no vs ^{b)}	vs	no vs
IRINGA				
High rainlands	22	85	11	35
Upper plateau	33	52	70	37
Medium dry zone	39	49	24	54
Dry K. fringe	15	34	0	54
MARA				
Wet highlands	86	60	39	62
Lake shore	50	40	17	53
Dry plain	67	25	10	57
Dry K. zone	40	8	4	20

() Based on only 2 to 5 respondents

a) Villages with a water supply scheme

b) Villages with no water supply scheme

Table 4.3 Household problems mentioned by male respondents in villages with and without approved water supply; by agro-ecological zones.

(URT/DANIDA 1982: 4.4)

Uit de tabel blijkt dat vele geïnterviewden uit dorpen met een verbeterde watervoorziening klagen over de afstand tot het water. In de Mbeya-zones wordt deze klacht zelfs vaker geuit in de dorpen met een verbeterde watervoorziening dan in de dorpen met traditionele bronnen. De schrijvers wijten dit aan de ongunstige plaatsing van de aftappunten. Deze sluit niet aan bij het vestigingspatroon.

Het water dat door een verbeterde voorziening wordt geleverd, wordt in het algemeen door de dorpsbewoners minder vuil geacht dan water uit de traditionele bronnen. Het waterkwaliteitsonderzoek lijkt dit te ondersteunen. (Zie URT/DANIDA 1982: 4.4, 4.5)

Opmerkelijk is dat de mensen in droge zones minder klagen over de afstand tot het water dan mensen die in natte zones wonen. Je zou het omgekeerde verwachten.

Een ander probleem bij drinkwatervoorzieningen op het platteland is, dat veel voorzieningen niet meer werken. Redenen hiervoor zijn dat:

- dat er te weinig geld beschikbaar wordt gesteld voor beheer en onderhoud;
- er zijn geen goede regelingen en afspraken zijn voor het beheer en onderhoud op district en 'region' nivo;
- de mensen, verantwoordelijk voor het beheer en onderhoud niet goed zijn uitgerust met gereedschap en reserve-onderdelen om hun werk goed te kunnen doen.

(*1) Een tabel met de mening van vrouwen hierover is niet gegeven

De interviews laten zien dat de watervoorzieningen vaak stuk zijn. Zie onderstaande tabel.

Region	"Scheme works few times or never" % of respondents
Iringa	10
Mbeya	26

Table 6.7 Villagers' information on breakdowns; male and female respondents; in villages with water scheme; Iringa and Mbeya.

(URT/DANIDA 1982: 6.20)

In de dorpen zonder verbeterde watervoorziening staat het waterprobleem hoog op de prioriteitenlijst. Dit blijkt uit de volgende gegevens:

- meer dan de helft van de vrouwelijke en mannelijke geïnterviewden zegt het corpsbestuur te hebben benaderd om iets aan de watersituatie te doen (Zie URT/DANIDA 1982: 6.9);
- de "willingness to pay". Gevraagd werd hoeveel de huishoudgroepen per jaar zou willen uitgeven aan exploitatie- en onderhoudskosten als het dorp in de toekomst een verbeterde watervoorziening zou krijgen. Zie onderstaande tabel.

Respondent	Region	Contribution (shs/household/year)		
		Nothing	1-20	21+
Females, %	Iringa	12	53	34
	Mbeya	8	45	47
Males, %	Iringa	10	43	47
	Mbeya	10	35	55

Table 6.8 Respondents' willingness to contribute to operation and maintenance in villages with no water scheme. Iringa and Mbeya Regions.

(URT/DANIDA 1982: 6.21)

Participatie van vrouwen

Het socio-economische onderzoeksteam heeft nauw met het MAJI samengewerkt bij de uitvoering van projecten, die door DANIDA werden gefinancierd. Zij probeerde een aantal nieuwe vormen van participatie uit, waaronder vrouwenparticipatie. Door vertraging in de uitvoering kon het onderzoeksteam nog geen definitieve conclusies trekken. De periode van experimenten was nog steeds gaande. Ze beschrijft wel enkele ervaringen in Mbeya Region in haar verslag. Deze volgen hieronder. (Zie URT/DANIDA 1983: 7.1, 7.2)

Belemmeringen: in de dorpen waar de watervoorziening zou worden verbeterd werden 'village water committees' opgericht, die minstens drie vrouwelijke leden moesten hebben. In het begin richtte het MAJI-personeel zich alleen tot de mannelijke leden van het comité. Het advies van de vrouwelijke leden werd nooit gevraagd. Alleen in de dorpen, waar het onderzoeksteam werkte,

konden de vrouwen soms vrijuit spreken.

In sommige dorpen was de opkomst van de vrouwen bij de uitvoering (vnl. sleuven graven) laag. Dit probleem werd in één dorp nader bestudeerd. Toen het village water committee in dit dorp bijeen werd geroepen om hierover te praten, kwamen alleen de mannen opdagen. Het bleek dat de vrouwelijke leden niet geïnformeerd waren. De vrouwen in het dorp waren er zich wel van bewust dat hun bijdrage in de projectuitvoering belangrijk was, maar door hun arbeidslast hadden ze zelden tijd over voor het projekt.

Het onderzoeksteam probeerde ook vrouwen in het onderhoud te betrekken. In hetzelfde bovengenoemde dorp stelden de onderzoekers voor om 2 'scheme attendants' te kiezen, een man en een vrouw. 'Het village water committee' ging hiermee akkoord. De secretaris van de UWT-afdeling werd hiervoor gekozen. Ze kwam echter nooit opdagen. Het bleek dat haar man haar had verboden mee te doen en gedreigd had haar te zullen slaan. Uiteindelijk werd een gescheiden vrouw voor de taak gekozen. (Zie URT/DANIDA 1983: 7.3, 7.4)

Inschakeling van een vrouwelijke voorlichter: na bovenstaande ervaringen werd geprobeerd de participatie van vrouwen te verbeteren door inschakeling van een vrouwelijke voorlichter. Haar taak was de vrouwen in het 'village water committee' te ondersteunen. Ze moest daarnaast zorgen dat het komitee de dorpsbewoners inlichtte over de projektactiviteiten en dat de MAJI-staf en het komitee iedere zaterdag bijeen zouden komen.

Gebaseerd op drie maanden observatie, bleken de vrouwen in de vergaderingen zelfverzekerder op te treden. Nu zij als gelijken werden behandeld, deden de vrouwen meer moeite dan de mannen om de overeenkomst tussen dorp en projekt na te komen. Het dorp zou de voor de uitvoering benodigde arbeid leveren en het projekt het materiaal en vaklieden. Elke werkdag was er een lid van het komitee aanwezig bij de uitvoering. Zij/hij hield een 'appellijst' bij. In de twee dorpen waar dit toegepast werd, bleek de opkomst van vrouwen groter dan die van mannen. In het ene dorp 61 % vrouwen tegenover 43 % mannen, in het andere dorp 75 % respektievelijk 63 %. Het verschil in opkomst tussen beide dorpen kan verklaard worden uit het feit dat in het eerste dorp de MAJI-voorman tegen participatie was, terwijl in het andere dorp de voorman er wel achter stond.

Ook waren er experimenten begonnen met de selectie en training van vrouwen als 'scheme attendants'. In een dorp werd na dagenlange discussies een vrouw gekozen. De dorpsvoorzitter had verklaard dat geen enkele vrouw in het dorp kapabel zou zijn voor de taak. Er zou dus een man moeten worden gekozen. Toen echter de zaak alleen met de vrouwen werd besproken, werd toch een vrouwelijke kandidaat voorgesteld. Zij werd door het dorpsbestuur geaccepteerd en kon aan de training meedoen. (Zie URT/DANIDA 1983: 7.5-7.8)

Conclusie: problemen m.b.t. de watervoorziening worden door de dorpsbewoners als belangrijk ervaren, hoewel ze niet de enige zijn. In dorpen zonder verbeterde watervoorziening zijn de problemen de afstand en de kwaliteit van het water en in dorpen met verbeterde watervoorziening zijn dit het vaak stuk raken van

de voorziening en eveneens de afstand door de ongunstige plaatsing van de aftappunten t.o.v. het vestigingspatroon.

Andere problemen die genoemd zijn: het ontbreken van een kliniek, een maalmachine, een winkel en transportfaciliteiten, het tekort aan landbouwinputs, een slechte gezondheid, voedseltekorten en gebrek aan goed leiderschap.

Er werd geprobeerd de participatie van vrouwen te bevorderen door het oprichten van 'village water committees', waarin ook vrouwen zitting moesten hebben, en door het aanstellen van vrouwen als 'scheme attendants'. De experimenten laten zien dat het functioneren van de vrouwen belemmerd kan worden door de houding van het MAJI-personeel, van de mannen in dorpsbestuur en 'village water committee' en van echtgenoten. De inschakeling van een voorlichtster ter ondersteuning van de vrouwelijke leden in het 'village water committee' gaf echter bemoedigende resultaten.

4.9 Conclusie (*1)

Vinden vrouwen verbetering van de watervoorziening belangrijk? Wanneer wij de meningen van de vrouwen in de verschillende dorpsstudies inventariseren, dan blijkt uit alle dorpsstudies, behalve die van Pare (zie par. 4.2) (*2), dat vrouwen verbetering van de watervoorziening belangrijk vinden (*3).

De klachten bij traditionele bronnen betreffen de volgende punten:

- de afstand, waardoor waterhalen een zware arbeidslast is (zie par. 4.3, 4.5, 4.7 en 4.8);
- de waterkwaliteit die onvoldoende is (zie par. 4.2, 4.4, 4.6, 4.7 en 4.8);
- het uitdrogen van bronnen in de droge tijd (zie par. 4.4, 4.5 en 4.7).

Bij nieuw aangelegde watervoorzieningen zijn de klachten dat:

- het onderhoud onvoldoende is (zie par. 4.4, 4.6, 4.7 en 4.8);
- de aftappunten of putten verkeerd gelokaliseerd worden (zie par. 4.5, 4.6 en 4.8). De gevolgen zijn dat de aftappunten of putten geen water of water van slechte kwaliteit leveren (zie par. 4.5 en 4.6) en dat de afstand en daarmee de arbeidslast groot is (zie par. 4.8);
- het aantal aftappunten/putten te klein is waardoor slechts een deel van de dorpsbevolking van een dichtbij gelegen voorziening kan profiteren (zie par. 4.4 en 4.5) en waardoor er lange rijen wachtenden kunnen ontstaan (zie par. 4.6).

Andere problemen

Water is echter niet het enige of het grootste probleem. Andere problemen zijn een gering inkomen (zie par. 4.3, 4.6 en 4.7) de lage landbouwproductie en voedseltekorten (zie par. 4.3, 4.4 en 4.8), het ontbreken van basisvoorzieningen in het dorp zoals een kliniek, een school, een maalmachine, transportfaciliteiten, etc. (zie par. 4.2, 4.3, 4.4, 4.6, 4.7, en 4.8) Ook is er in de dorpen gebrek aan landbouwinputs en aan allerlei voor het levensonderhoud noodzakelijke artikelen, zoals suiker, zout, olie kleding, etc. (zie par. 4.2, 4.4, 4.6 en 4.8). Vrouwen dragen een zware arbeidslast. Taken die veel energie en tijd vragen zijn o.a. de landbouw, het malen van graan, het verzamelen van brandhout, het koken en gemeenschapswerk (zie par. 4.2, 4.3, 4.4, en 4.7). Armoede, gebrek aan voorzieningen en de zware arbeidslast

- (*1) De conclusies zijn gebaseerd op het materiaal van 7 dorpsstudies. Ze pretenderen niet meer dan een eerste verkenning te geven van wat men in dorpen op het platteland in Tanzania kan tegenkomen.
- (*2) Desondanks hebben de vrouwen in Pare wel suggesties voor verbeteringen
- (*3) Voor Kigwe en Segu Nala heb ik dit zelf geconcludeerd. De mening van vrouwen hierover werd in de studie niet gevraagd.

leiden tot een slechte gezondheidstoestand (zie par. 4.8). Tenslotte hebben vrouwen een achterstand in het onderwijs en ontbreekt het hen aan goed leiderschap en vrouwenorganisaties (zie par. 4.3, 4.6, 4.7 en 4.8).

Oorzaken van de problemen.

De problemen die vrouwen ondervinden worden veroorzaakt door de slechte economische situatie en de patriarchale ideologie in Tanzania. Zoals we in hoofdstuk 2 hebben gezien, kwam door de economische crisis de bekostiging van basisvoorzieningen begin jaren '80 onder druk te staan. De beleidsombuigingen en aanpassingsprogramma's, die onder druk van het IMF en de Wereldbank worden voorgesteld, zullen tot nog grotere afbraak van de sociale infrastructuur leiden.

De patriarchale ideologie versterkt de problemen. Het geringe inkomen van de vrouwen komt niet alleen door de verslechterde 'terms of trade' (zie par. 4.7), maar ook doordat de mannen de inkomsten beheeren. Al zouden de producentenprijzen in de aanpassingsprogramma's stijgen (zie hoofdstuk 2), dan gaan de inkomsten allereerst naar de mannen. Het is nog maar de vraag of vrouwen hier voordeel van hebben, want sommige mannen onttrekken zich aan de medeverantwoordelijkheid voor de huishouegroep (zie par.4.3 en 4.7). Bovendien hebben vrouwen door hun zware arbeidslast minder tijd en mogelijkheden om geld te verdienen (zie par. 4.7 en hieronder). Basisvoorzieningen die vrouwen belangrijk vinden worden niet opgezet (zie par.4.7) en algemeen bekend is dat landbouwvoorlichting en -inputs alleen aan mannen worden gegeven. De zware arbeidslast wordt naast de geringe toegang tot basisvoorzieningen, produktieve landbouwwerktuigen en huishoudelijke artikelen, die de arbeid kunnen verlichten, ook veroorzaakt door de arbeidsverdeling naar sexe. De patriarchale ideologie in Tanzania stelt de vrouwen verantwoordelijk voor de voedselvoorziening en huishoudelijke arbeid. Vrouwen moeten hierdoor veel arbeid verrichten, meer dan mannen.

De mogelijkheden van vrouwen tot participatie in activiteiten, die een verbetering van hun levenssituatie nastreven.

De mogelijkheden tot participatie worden beperkt door de economische situatie en de patriarchale ideologie. Uit de dorpsstudies blijkt dat vrouwen een achterstand hebben in onderwijs, het Kiswahili niet goed beheersen en niet in het openbaar durven spreken, omdat ze zich minderwaardig voelen of omdat dat niet hoort. Hierdoor kunnen ze niet gemakkelijk aan openbare en politieke activiteiten meedoen (zie par. 4.2, 4.3, 4.4 en 4.7). Een belemmering is ook de houding van de mannen o.a. bij het MAJI-personeel en in dorpsbesturen. Van echtgenoten moet toestemming gevraagd worden (zie par. 4.3, 4.6, 4.7 en 4.8). De verantwoordelijkheid van de vrouwen voor de overleving van familie en huishouegroep en de armoede zorgen voor een zware arbeidsbelasting, waardoor ze weinig tijd en energie hebben om te participeren (zie par. 4.2, 4.3, 4.4, 4.7 en 4.8). Andere belemmeringen zijn hun geringe inkomen (zie par. 4.3, 4.6 en 4.7) en beperkte mobiliteit (zie par.4.3), Vrouwen zijn onderling niet

altijd solidair en het ontbreekt hen aan goede leidsters (zie par.4.3, 4.6 en 4.7).

Als vrouwen echter steun krijgen van "katalysatoren" van buitenaf in hun strijd tegen armoede en ongelijke sexeverhoudingen, dan is zoals we in par.4.7 en 4.8 hebben gezien de actieve participatie van vrouwen in dorpsvergaderingen en -besturen/-commissies wel mogelijk.

Tot besluit.

Willen en kunnen vrouwen participeren in activiteiten ter verbetering van de drinkwatersituatie?

Participatie van vrouwen is niet onmogelijk. Het is echter een moeizaam proces en steun van 'katalysatoren' van buitenaf is belangrijk. 'Een katalysator' moet een goed inzicht hebben in plaatselijke (soms niet direkt waarneembare) conflicten en stelling nemen vóór de belangen van vrouwen.

De vraag of vrouwen willen participeren in drinkwaterprojecten kan ik hier niet beantwoorden. Uit zes van de zeven dorpsstudies blijkt dat vrouwen een verbetering van de drinkwatersituatie belangrijk vinden. Er zijn echter andere belangrijke problemen. Gezien hun beperkte tijd, geld en energie en de vele drempels die zij moeten overwinnen om te kunnen participeren, denk ik dat vrouwen zich alléén willen inzetten voor de méést stringente problemen. Al vinden vrouwen het belangrijk, verbetering van de watersituatie hoeft niet altijd nummer één te staan op de prioriteiten lijst. Mijn veronderstelling is derhalve dat vrouwen niet altijd bereid zullen zijn om te participeren in drinkwaterprojecten. Deze veronderstelling kan ik echter hier met het materiaal van de zeven dorpsstudies niet toetsen.

V Conclusie

Dit literatuuronderzoek was een poging om een beeld te krijgen van de problemen die je in drinkwaterprojecten in Tanzania kunt tegenkomen als je naar verbetering van de positie van vrouwen op het platteland streeft.

Een eerste probleem is de slechte economische situatie in Tanzania sinds eind jaren '70. Naast interne beleidsfouten zijn hier externe factoren debet aan, zoals het uiteenvallen van de East African Community, de oorlog met Oeganda, tweemaal een oliecrisis en langdurige droogten. Om de ontwikkeling van het land mogelijk te maken werden leningen met buitenlandse banken en donoren aangegaan. Kort na de eerste oliecrisis in 1973 was dit gemakkelijk door de soepele leningsvoorwaarden. Na de tweede oliecrisis in 1979 steeg de rente echter sterk, als gevolg van een krap geldbeleid van de VS in een poging de inflatie terug te dringen. Hierdoor werden ontwikkelingslanden gekonfronteerd met snel stijgende afbetalingsverplichtingen. In korte tijd werd Tanzania een schuldenland. Het is voor Tanzania moeilijk om uit de slechte economische situatie te geraken en de schulden af te lossen. Het protektionisme van de rijke landen en de op de lange termijn voortdurend dalende grondstoffenprijzen zorgen steeds voor lage exportinkomsten. De ondergeschikte positie van Tanzania op de wereldmarkt en in de internationale verhoudingen is dus naast de bovengenoemde externe factoren een belangrijke oorzaak van de slechte economische situatie in Tanzania. Deze heeft grote gevolgen voor de ontwikkeling van de drinkwatervoorziening op het platteland en voor de positie en welzijn van vrouwen.

De slechte economische situatie noodzaakt Tanzania een beroep te doen op donorhulp voor de ontwikkeling van de rurale watersektor. De hulp van donorlanden is groot maar daarmee ook hun invloed. De omvangrijke hulp bij planning en uitvoering van activiteiten in de rurale watersektor heeft niet geleid tot duurzame resultaten. De voorzieningen raken snel stuk en mensen maken er geen gebruik van. De doelstelling tijd- en arbeidsbesparing voor vrouwen wordt niet gerealiseerd.

De oorzaak van de geringe resultaten ligt in de 'control-orientated' aanpak van de donorhulp. Dit is het tweede probleem. De 'control-orientated' aanpak leidt tot een ontwikkeling die alleen gericht is op constructie van nieuwe (drink)watervoorzieningssystemen. Er wordt weinig aandacht besteed aan onderhoud en beheer. Evenmin wordt er op gelet of de voorzieningen werkelijk gebruikt worden. Andere gevolgen van deze aanpak zijn fragmentatie van de lokale instanties, afhankelijkheid en het achterblijven van de industriële en institutionele ontwikkeling.

Aandacht voor constructiedoelen komt voort uit economische belangen. Een deel van de ontwikkelingsgelden vloeit terug door export van materiaal (bijv. pompen). Daarnaast zijn er bureaucratische belangen. Departementen van ontwikkelingssamenwerking zijn geïnteresseerd in snelle besteding van grote sommen geld, die gemakkelijk te controleren zijn. Controle is het gemakkelijkst bij kwantitatieve resultaten (aantal geslagen putten en aantal kilometers aangelegde leidingen). Tenslotte komt de nadruk

op constructie ook voort uit het idee dat gezondheid van mensen door putten en pompen verbeterd kan worden (de zgn. technische probleemtrecther).

De donoraanpak kenmerkt zich door een zekere vooringenomenheid. Een voorbeeld hiervan is de gedachte dat Tanzaniaans gebrek aan capaciteit in planning en uitvoering aangevuld kan worden door eigen deskundigheid; of de veronderstelling dat de geboden activiteiten en voorzieningen wel zullen aansluiten bij de wensen van de bevolking, zonder dat deze bij planning en uitvoering betrokken is geweest. Deze vooringenomenheid en de economische belangen leiden tot 'bypassing' van lokale instanties. Het resultaat is weliswaar snelle constructie, maar er zijn ook grote nadelen : fragmentatie van de Tanzaniaanse instanties, afhankelijkheid en het achterblijven van industriële en institutionele ontwikkeling.

Een derde probleem moet in Tanzania zelf gezocht worden. De ontwikkeling van de rurale watersektor wordt bemoeilijkt door de ingewikkelde bestuurlijke en politieke organisatiestructuur, die goede coördinatie van planning en uitvoering in de weg staat; het tekort aan informatie, kennis en vakmensen om een consistent beleid uit te stippelen en goede plannen op te stellen en uit te voeren; de onstabiele en onzekere situatie in Tanzania; en door het getouwtrek van verschillende belangengroepen. Ook de Tanzaniaanse autoriteiten leggen grote nadruk op constructie waardoor weinig aandacht is voor onderhoud en beheer en waardoor participatie, die zo hoog in het vaandel staan, niet wordt uitgewerkt.

Hierboven is o.a. een beeld geschetst van de belemmeringen voor participatie van de bevolking die door de projektorganisaties worden opgeworpen. Participatie van vrouwen zal naast de reeds genoemde ook belemmeringen kunnen ondervinden van de patriarchale ideologie bij zowel donoren als Tanzaniaanse autoriteiten (probleem vier). Het overwegend mannelijk personeel heeft geen oog voor de belangen van vrouwen of staat er vijandig tegenover. Communicatie tussen vrouwen en (vreemde) mannen is in Tanzania bovendien moeilijk.

Lokaal ondervinden vrouwen ook belemmeringen, voortkomend uit de patriarchale ideologie en de slechte economische situatie (probleem vijf). Vrouwen hebben een achterstand in onderwijs, beheersen het Kiswahili niet goed en durven niet goed in het openbaar te spreken, omdat zij zich minderwaardig voelen of omdat het niet hoort. Hierdoor kunnen zij niet gemakkelijk aan openbare activiteiten meedoen. Om mee te mogen doen moeten vrouwen bovendien toestemming hebben van hun echtgenoten. De houding van echtgenoten en mannen in het dorpsbestuur kan vijandig zijn. De verantwoordelijkheid van vrouwen voor de overleving van familie en huishoudgroep zorgt voor een zware arbeidsbelasting, waardoor ze weinig tijd en energie over hebben om te participeren. De zware arbeidsbelasting, het feit dat mannen de inkomsten beheren en de slechte economische situatie maken dat vrouwen over weinig geld beschikken, waardoor zij moeilijk investeringen kunnen doen in voor hen belangrijke voorzieningen. Vrouwen ontbreekt het verder aan goede leidsters en zijn niet altijd solidair met

elkaar.

Het zesde probleem is dat niet duidelijk is of vrouwen wel willen participeren in drinkwaterprojecten. Vrouwen vinden verbetering van de (drink)watervoorzieningssituatie belangrijk, maar er zijn ook andere problemen: een gering inkomen, lage landbouwproductie en voedseltekorten, het ontbreken van andere basisvoorzieningen, tekort aan landbouwinputs en allerlei voor het levensonderhoud noodzakelijke artikelen. Gezien hun beperkte tijd, energie en geld en de vele drempels die zij moeten overwinnen om te kunnen participeren, denk ik dat vrouwen zich alleen willen inzetten voor de meest urgente problemen.

Hierboven zijn de in de scriptie geconstateerde problemen m.b.t. drinkwaterprojecten en vrouwen in Tanzania nog eens uiteengezet. Zoals gezegd zijn deze problemen deels gevolg geweest van de aanpak van donoren. Recentelijk hebben enkele donoren hun beleid gewijzigd. Er moet meer aandacht worden besteed aan: participatie (ook van vrouwen), onderhoud en beheer en vergroting van de Tanzaniaanse capaciteit in planning en uitvoering. Deze beleidswijzigingen zijn hoopgevend maar of ze werkelijk tot een andere aanpak zullen leiden, is nog onduidelijk. Hieronder wil ik bespreken aan welke voorwaarden voldaan moet worden.

Ten eerste moeten vele van de gevestigde ideeën en belangen ter discussie gesteld worden, bijvoorbeeld:

- het idee dat westerse bedrijven zonder meer een bijdrage kunnen leveren aan ontwikkelingssamenwerking;
- de voorkeur voor projekthulp boven programmahulp;
- de voornamelijk op kwantiteit gerichte controles van projecten;
- het idee dat maatschappelijke problemen tot technische terug gebracht kunnen worden.

Ten tweede moeten donoren m.b.t. de Tanzaniaanse rurale watersector onder ogen zien dat de bestuurlijke en politieke organisatiestructuur complex is; dat er gebrek is aan informatie, kennis en vakmensen; dat de situatie in Tanzania onzeker en onstabiel is; en dat er vele belangengroepen een graantje mee willen pikken van de ontwikkelingsgelden. Een goede strategie moet ontwikkeld worden om met dit alles te kunnen omgaan.

Ten derde is voor participatie en verbetering van de positie van vrouwen het volgende van groot belang:

Donoren dienen hun eigen patriarchale ideologie te onderkennen en daar tegen te vechten. In het overleg met Tanzaniaanse autoriteiten op alle nivo's dienen donoren op te komen voor de belangen van vrouwen. In de dorpen zou men m.b.v. 'katalysatoren' de participatie kunnen bevorderen. Zij dienen een goed inzicht te krijgen in plaatselijke conflicten en stelling nemen voor vrouwen. Het is gebleken dat actieve participatie van vrouwen dan wel mogelijk is. Een strategie moet ontwikkeld worden om in de planning en uitvoering rekening te kunnen houden met situaties, waarin vrouwen de voorkeur geven aan het aanpakken van een ander probleem boven verbetering van de drinkwatersituatie.

Ten vierde moet men bedacht zijn op de effecten van de beleidsombuigingen, zoals deze door de Wereldbank en IMF zijn voorgesteld. Deze zullen namelijk de participatie van vrouwen en de ontwikkeling van de drinkwatersector nog moeilijker maken.

Tot slot wil ik deze scriptie besluiten met een opmerking over de moeilijke controleerbaarheid van ontwikkelingshulp. Ontwikkelingshulpbeleid wordt m.i. bepaald door slechts een handje vol mensen in Den Haag. Vrouwen in de derde wereld hebben hier geen inspraak in. Zij kunnen moeilijk op het Haagse Binnenhof demonstreren om hun onvrede over het gevoerde beleid te uiten. De derde wereld beweging mist m.i. politieke macht om druk te kunnen uitoefenen op het beleid. Daarnaast krijgt zij te weinig of te laat informatie om controle te kunnen uitoefenen.

~

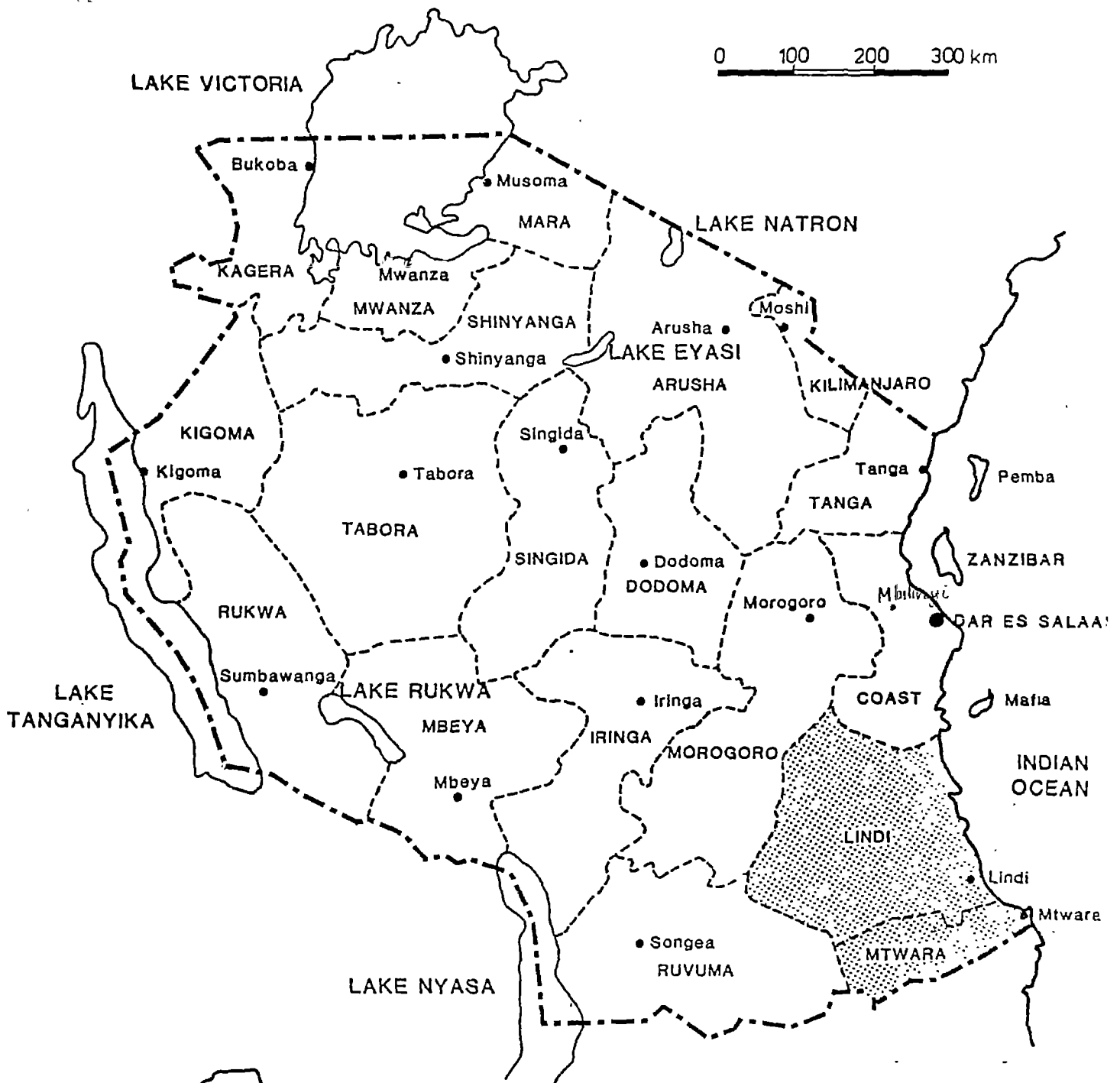
Literatuurlijst

- Andersson, I. en C. Hamman-Andersson
1981 Domestic water supplies: a vital component in Tanzania's rural development. A consumer-oriented study of selected water schemes in four regions. Lund: Department of social and economic geography, University of Lund
- Bruins, B. en S. Vellema
1987 Drinkwater(technologie) in Tanzania. Een discussiestuk, Wageningen: Landbouwniversiteit.
- Burger, Y., M. Glas, E. van Koppen, en U. Sprang
1988 Aanpassen aan vrouwen: de schulden crisis en vrouwen in Jamaica en Tanzania, Amsterdam: NIO-vereniging
- Hannan-Andersson, C.
1982 Women, water and development in a Pare Settlement, Tanzania, Dar es Salaam: Bureau of Resource Assessment and Land Use Planning, University of Dar es Salaam.
- 1984 Development of water supplies in Singida Region, Tanzania. The realities for village women, Dar es Salaam: Institute of Resource Assessment, University of Dar es Salaam
- 1985 Domestic water supply improvements in Tanzania. Impact on Rural Women, Dar es Salaam.
- Kirimbai, M.W.
1981 The impact of domestic water supply projects on rural population and their role in production and reproduction in Dodoma rural district, Dar es Salaam: Department of Sociology, the University of Dar es Salaam.
- Kivelä, M.
1985 Women and Water Technology. The Case of the Finnish Water Project in Tanzania, Helsinki: Institute of Development Studies, University of Helsinki
- Kworum Speciaal 89 (U.Sprang ed.)
1987 Afrika in de bankschroef, Amsterdam: KNV.
- Mbilinyi, M.J.
1972 'The 'New Women' and Traditional Norms in Tanzania', The Journal of Modern African Studies, vol. 10, no 1, pp. 57-72.
- 1982 'The unity of 'struggles' and 'research': the case of peasant women in West Bagamoyo, Tanzania', in :M. Mies (ed.), Fighting on two fronts: women's struggles and research, The Hague: ISS.

- 1988 'Women peasants and farm workers and agribusiness'. For presentation at Agricultural Development Seminar, Wye College, February 9, 1988. To be published in Francois Constantin and Denis Constant Martin (eds.) Tanzania, Vingt Ans après la Déclaration d'Arusha, Paris : Centre de recherches et d'études sur les pays d'Afrique orientale and L'Association des amities franco-tanzaniennes.
- Mollinga, P. , J. Mooij en J. Schakel
1987 'Wetenschap, technologie en derde wereld - Een theoretische inleiding', Revoluon, jrg. 12, no. 1, pp. 2-47
- Novib Landenmap (K. Kommer ed.)
1983 Tanzania, Den Haag: Novib
- Onze Wereld april 1985
- Rossum, M. van
1984 Priorities among rural women for village development projects in Mwanza District, Tanzania, Morgantown: West Virginia University
- Therkildsen, O.
1988 Watering White Elephants? Lessons from Donor Funded Planning and Implementation of Rural Water Supplies in Tanzania, Uppsala: Scandinavian Institute of African Studies
- URT/DANIDA (United Republic of Tanzania/Danish International Development Agency)
1982 Water Master Plans for Iringa, Ruvuma and Mbeya Regions. Socio-economic studies. Volume 12, Copenhagen: Bureau of Resource Assessment and Land Use Planning (University of Dar es Salaam) and Centre for Development Research
- 1983 Water Master Plans for Iringa, Ruvuma and Mbeya Regions. Socio-economic studies. Village participation on water and health. Volume 13, Copenhagen: Institute of Resource Assessment (University of Dar es Salaam) and Centre of Development Research
- URT and UNICEF (Government of the United Republic of Tanzania and United Nations Children's Fund)
1985 Analysis of the situation of children and women, Dar es Salaam
- Wijk-Sijbesma, C. van
1985 Participation of Women in Water Supply and Sanitation: roles and realities, The Hague: IRC

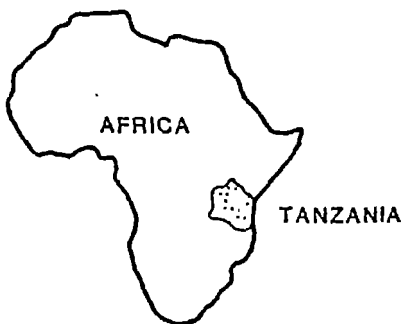
TANZANIA

0 100 200 300 km

Key:

- International border
- Regional boundary
- ▨ Project area

List of abbreviations

ADAB	Australian Development Assistance Bureau
AFYA	Ministry of Health
AID	US Agency for International Development
APVDP	Arusha Planning and Village Development Programme
BRALUP	Bureau of Resource Assessment and Land Use Planning
CCM	Chama cha Mapunduzi
CDD	Community Development Department of PMO
DANIDA	Danish International Development Agency
FINNIDA	Finnish International Development Agency
HESAWA	Health through Sanitation and Water
IBRD	International Bank for Rural Development
ILO	International Labour Organization
IRA	Institute of Resource Assessment
IRC	International Reference Centre (Holland)
MAENDELEO	Community Development Department of PMO
MAJI	Ministry of Water, Energy and Minerals
MCH	Maternal Child Health
NGO	Non-governmental Organization
NORAD	Norwegian Agency for International Development
PCC	Per capita consumption
PMO	Prime Minister's Office
RIDEP	Regional Integrated Development Programme
SIDA	Swedish International Development Authority
TBA	Traditional Birth Attendant
UWT	Umoja wa Wanawake wa Tanzania
URT	United Republic of Tanzania
VHW	Village Health Worker
VWC	Village Water Committee
WMP	Water Master Plan
WMPCU	Water Master Planning Coordination Unit

11

